

Одил ЁҚУБОВ

БИЛЛУР ҚАНДИЛЛАР

Қисса

Адабиёт ва санъат нашриёти

Тошкент

1975

1

Андижон — Москва поезда Тошкентга барвақт келаркан. Кечаси вагонда танишган хушқад, хушсурат, хушчақчақ лўли йигит Ҳикматиллони уйғотиб, чамадонини вокзал майдонигача кўтаришиб чиқди. Хайрлашаркан, оғиздан тамаки ва ароқ хидини буруқситиб, елкасидан кучди:

— Хизматдан қайтаётганингда Саратовга кириб ўт, сержант! Партизан кўчаси — 96. Қайнисинглимни кўрдинг-ку, хуснда танҳо! Ўзиям қизмисан қиз-да! Қуйиб қўйган ўзбечка! Хотинликка олсанг кейин хурсанд бўласан. Сен эмас, у сени бошига кўтариб боқади. Лаббай?

Лўли йигит Ҳикматиллонинг кафтини чап қўлига олиб, ўнг қўли билан шарақлатиб урди-да, поездга қараб югуриб кетди.

Гира-шира қоронғиликда шаҳар аниқ кўринмас, фақат ҳарир туман ортида олис-олисларга қанот ёзган улкан шаҳар эмас, ҳисобсиз юлдузлар сочилган сокин денгиз мавж урар эди...

Салқин. Лекин совуқ эмас. Ҳикматилло хизмат қилаётган Новосибирск томонларда ҳозир қор тиззадан келади, ҳар ҳолда икки ҳафта олдин, у отпускага кетаётганда, шаҳарни қалин қор босган, бу ерда, Тошкентда эса ҳануз куйлакчан юрса бўларди...

Шаҳар уйғонмоқда эди. Ана, асфальтда оғир сирпаниб, электр симларини визиллатганича кетма-кет иккита троллейбус келди, қўнғироқларини ёқимли жиринглатиб трамвай ўтди, оқиш туман орасида ялт-ялт этган симоб қатралари — энгил машиналар кўпайди...

Ҳикматилло чамадонини қўлига олди-ю, яна ерга қўйди. Анор, олмага тўла чамадон зил-замбил эди. Сандикдай келадиган бу бесунақай чамадонни ҳам, олма-анорни ҳам ойиси олишга мажбур қилди. Ҳикматулло сафар чоғи оғир юкка сира тоқати йўқ, отпускага келишда ҳам бежиримгина энгил чамадон сотиб олган эди. Лекин жўнашда ойиси: «Қайтиб борганингда ёр-биродарларинг қўлингга қарайди. Уялмай икки қўлингга бурнингга тикиб кириб борасанми, болам?» деб, шу бесўнақай чамадонни мевага тўлдириб берди... Ҳикматулло Тошкентда фақат бир кун турмоқчи, шаҳарни томоша қилиб, техникумда бирга ўқиган ёр-биродарларини кўриб эртага учиб кетмоқчи эди.

Поездда кетмайдиган бўлгандан кейин чамадонни вокзалда қолдиргиси келмади, лекин аэропортга опчиқиб қўйиб, овора бўлиб юришга ҳам тоқати йўқ эди, ўйлаб туриб, Хосият аяникига боришга, — Ҳикматулло сал кам уч йил аянинг уйда ижарага ўтирган эди! — чамадонини кампирникида қолдириб, кейин шаҳар айланишга қарор қилди-да, навбатга туриб таксига минди.

Хосият ая деган бу кампирнинг ҳовлиси Оқтепа даҳаси томонида бўлиб, студентларга қулай, ҳар қалай техникумга битта автобус билан борилар эди. Бу жойнинг дарагини Ҳикматиллога техникумни ундан икки йил олдин битирган Бегимқул деган ҳамқишлоқ оғайниси айтган эди. Кампир бошда Ҳикматиллога унча ёқмаган бўлса ҳам — ая унга биринчи куниеқ «сўйлоқ» деб

лақаб қўйган, бу лақаб унга деворга отилган лойдек ёпишиб қолган эди — кейинчалик иноқлашиб кетиб, икки йилдан кўпроқ турган, бултур кузда, учинчи курсдан армияга чақирилганида ҳам шу уйдан жўнаган эди. Ҳикматилло билан бирга турган студент жўраларидан биттаси у билан бирга армияга кетган, иккинчиси, жойнинг дарагини топган ўша Бегимкул эди. Бегимкул техникумни битирганидан кейин шаҳарда қолган, унинг иши беш, бултур уй-жойлик бўлиб, уйланиб ҳам олган эди. Ҳикматилло бугун шаҳарни томоша қилиб, бирга ўқиган ёр-биродарларини кўраман деганида, биринчи навбатда шу Бегимқулни-ю, айниқса унинг хотини Нилуфархонни ўйлаган эди. Ва бунинг жуда чуқур, нозик сабаблари бор эди...

Ҳикматилло такси ойнасидан эндигина уйқудан уйғонаётган ва нимаси биландир уйқузираган одамларни эслатган кимсасиз кўчалар, чироқсиз уйларга тикилиб бораркан, Хосият аяникида бўлиб ўтган ҳангомалар, айниқса Нилуфархон билан бўлган можароларни эсласи келмай, хаёдан уларга қўл силтади-да, ўзини орқа ўриндиққа ташлади.

Такси Оқтепа массивидаги кўп қаватли юксак бинолар қуршовидан чиқиб, пастга, Жарариқ томонга бурилди. Шаҳарни чулғаб олган бояги оқиш туман тарқаб, теварак-атроф чарақдаб кетган, бу мусаффо ҳавода олдиндаги сердарахт кўчалар, тоқлар билан тўсилган бир қаватли уйлар, ҳовлилар шаҳар эмас, гўё улкан боғни эслатарди.

Сув сепилган асфальт кўчаларига хазон тушалган бўлса ҳам, ҳали япроқлари тўкилиб битмаган олча ва гилослар, гўё қизил шойига ўралгандай туюлган қирмизи ранг ўриклар, хануз сарғайиб битмаган ним яшил, ним сарғиш толлар, тилла ранг тераклар эрталабки беғубор ҳавода нафис бир тиниқлик касб этган эди.

Ҳикматилло аяни муюлишда, уйга етиб қолганда кўрди. Маҳалла дўқонида қоровуллик қиладиган ая ишдан қайтаётган бўлса керак, оёғида оғир кирза этик, эгнида пахтали фуфайка, елкасида милтиқ, чоллардай вазмин, бамайлихотир одимлаб келарди. Такси таниш дарвоза олдида тўхтаб, Ҳикматилло чамадонини олгунча, ая ҳам ҳаллослаб етиб келди.

— Ҳой, бу ким десам, сенмидинг, суйлоққинам? Вой айланиб кетай дарозгинамдан? Кечаси билан кўзим учиб чиқувди-я! Вой бўйгинангдан аянг ўлгирсин!

Ая пилдираб келиб Ҳикматиллонинг елкасини қокди, пешанасидан ўпди. Кечаси ухламаганданми, кампирнинг кўзлари киртайган, катта чўққи бурнининг икки четидаги, пешонасидаги ажинлари чуқурлашган, ўзиям хиёл чўккан, эски тивит рўмолидан чиқиб турган сочларининг оқи кўпайган эди. Эшикни кўк трико кийган, кўкраклари лорсиллаб, кийикдай дик-дик сакраб турган бир қиз очди, ҳовлининг этагида яна бир трико кийган ёш қиз ходадай узун оёқларини навбатма-навбат кўтариб, оққушнинг бўйнидай нозик, оппоқ қўлларини ўйнатиб, машқ қилмоқда эди.

— Йигитлар кетиб, куним мана шу диканг-дикангларга қолди. Кеча-ю кундуз эчкидай сакрашгани сакрашган... — Ая Ҳикматиллога ўгирилиб қаради-ю, киртайган кўзларининг атрофидаги ажинларини қат-қат қилиб, илжайди... — Умрингда қиз зотини кўрмаганмисан, нима бало? Кўзинг билан еб қўйдинг-ку, аннаайларимни!.. Сенлар ҳам ҳадеб сузилавермай китобларингга қаранглар! Бу менинг ўғлим бўлади. Сенлардан олдин шу ўйда турган. Истудент. Қани, юра қол, айнаниб кетай, суйлоғимдан!

Аянинг «суйлоқ» дегани ғашига тегса ҳам, Ҳикматилло қизларга қараб, бир илжайиб қўйди-да, кампирнинг орқасидан юрди. Улар чап томондаги олди айвон, ўртаси даҳлиз, икки хонали уйга киришди. Хоналар Ҳикматилло кетганда қандай бўлса шундай-ҳали ганч сувоқ ҳам қилинмаган, жиҳозлар ҳам ўзгармаган, фақат... батареялар ўрнатилган эди!..

— Топган-тутганимнинг ҳаммасини шунга яратдим, — деди ая, батареяларни худди неварасининг бошини силагандай меҳр билан силаб, АГВ деган печкаси бўлар экан... Вой бу ўлгурни қидириб юриб топганларимни айтиб бераверсам... мисоли бир эртақ дейсан. Бормаган жойим, кирмаган идорам қолмапти. Ахийри биттасига жиндек пул қистириб, йўқни йўндириб

олдим! Умримда шу ишни қилмаган эдим, шу сафар қилдим, сўйлоқ...

Кампир бечора юз эллик сўм сарф қилиб, бу «ўлгур» АГВ учун алоҳида бир уйча ҳам қурдирибди. Энди фақат биттаю-битта иш азбест қувур ўрнатиб, пожарнийдан справка олишу, райгаздан мастер чакириб ёктириш қолибди...

Ая буни гапираркан, овозидаги бояги болаларча ҳайрат, уйқусиз кўзларида порлаган қувонч, батареяларни силагандаги бўлакча меҳр — ҳаммаси бирдан сўниб, овозида, ҳатти-ҳаракатларида кутилмаган бир хорғинлик пайдо бўлди.

— Газга борсам навбат кутасан дейишади. Бу навбати ўлгур киш ўтиб, ёздаям келмайдиганга ўхшайди. Қувур топиб, бозордан уста опчиқа қолай десам... ўз устаси бўлмаса пожарнийси бор бўлгур исправка бермасмиш. Исправкаси бўлмаса райгази тушмагур ёқиб бермасмиш!..

Ая, бошини сарак-сарак қилиб, яна ғалати кулимсиради.

— Емай-ичмай орттирган беш-олти сўм пулим бор, битта-яримтасининг жиғилдонга ура қолай десам, ўша биттаси ким, билмаяпман!

Ҳикматилло негадир юраги зирқираб, аянинг илтижоли кўзларидан кўзини олиб қочди.

Жуда қизиқ одам-да, бу кампир!

Унинг туппа-тузук жойларга тушган қизлари бор, лекин ая улар билан кўп борди-келди қилавермайди, «қиз бола бировнинг хасми, илойим борган жойида ўзидан тинсин», деб, ёрдам ҳам сўравермайди, бири кичикроқ, бири каттароқ икки уйдан иборат шу ота-мерос ҳовлида кенжа ўғли билан туради.

Эри фронтда ҳалок бўлиб, тул қолган ая уруш йилларидан бери маҳалла дўқонида қоровуллик қилади, қаҳратон қиш кечаларида оёғида пийма, эғнида қўй терисидан тикилган оғир пўстин, елкасида милтиқ, дўкон, дўконгина эмас, бутун маҳаллани айланиб юради... Кенжатоё эса... ўттизларни уриб қўйган жингалак соч, сохт-сумбати келишган Кенжатоё эса қайси бир экспедицияда ишлайди, умрининг ярми далада, тоғ-тошларда ўтади, шаҳарга қайтган пайтларида, ниҳоятда сипо кийиниб, пардоз-андозни ўрнига келтиради-ю, лекин кампирга бир тийин ушлатмайди, балки ундан, ҳатто ижарага ўтирган студентлардан қарз олиб юради, топган-тутганининг ҳаммасини қизларга, маишатга сарф қилади. Ая бечора бўлса қоровулликдан олган маоши ва студентлардан тегадиган пулни тишининг қавагида асрашга тиришади, бир тийин топса емай-ичмай уй-жойига сарф қилади, қишин-ёзин дам сувоқчи, дам дурадгор, дам тунукасоё ёллаб, халлослаб юради, лекин участкаси қурмагур сира битмайди, бир ишни тугамасдан, иккинчиси навбат кутиб туради...

Ҳикматилло газчи бўлмаса ҳам, қурилиш техникумида бу нарсаларни озми-кўпми ўрганган, кампирнинг иши қийин эмаслигини кўриб турарди. Битта уч метрлик азбест қувур билан унга кийдириладиган хомут деганлари-ю, қувурни ёғочга теккизмай ушлаб турадиган тўрттагина калта темир бўлса бас, бир-икки соатда ҳеч бир газчи нуқсон тополмайдиган қувуркон ясаб бериш мумкин. Аяга раҳми келганидан бу фикр бирров кўнглидан ҳам ўтди. Лекин... биринчидан, бор-йўғи бир кунгина вақти бўлса-ю, ёр-биродарларини кўриш, соғинган шаҳарини томоша қилиш ўрнига, куни шу бемаза иш билан ўтса... Иккинчидан, боринги, бу ишга киришсин, лекин долзарбда материални қаёқдан топади? Энг муҳими... боя қизлар олдида «сўйлоқ» дегани учунми, ё эшикдан кирмасдан турибоқ участка машмашасини бошлагани учунми, ишқилиб, ая унинг ғашини келтира бошлаган эди. Ахир Ҳикматилло оз-мунча куч сарф қилдими бу участкага? Оғзидан она сути кетмасданоқ ота касби усталикка меҳр қўйган Ҳикматилло бу участкага озмунча тер тўқдими? Сувоқ-пувоқ у ёқда турсин, тандир-ўчокниям ўзи қуриб берди, аяга! Ая ҳам уни шунинг учун яхши кўради, яхши кўради-ю, гулдай қизларнинг олдида сўйлоқ дейди! Сўйлоғим майлия, «сўйлоққинам»га бало борми?.. Ҳикматилло гапни чалғитиш учун:

— Кенжотойингиз қани? — деб сўради: — Ёрдам берса бўлмасмиди?

Кампир чуқур ҳурсиниб «АГВ»нинг эшигини ёпди.

— Кенжатоим бор бўлсин, ишқилиб! Кўкламда Қизилқумга кетган. Олтин қидирармиш... Омон бўлсин ишқилиб, — такрорлади ая. У ўзиям участка ғавғосини бошлаб, Ҳикматиллонинг гашига текканини сезди шекилли:

— Мўрисиам куриб кетсин, — деб кулди. — Келмасингдан бурун миянгни қоқиб қўлингга бердим... Уйга кир, гиргиттон, ҳозир самоварга чўғ ташлайман...

Ҳикматилло соатига қаради: саккиздан чорак ўтган, ховли этагидаги қирмизи ранг олчаларга офтоб тушиб, улкан гулхандай ловиллаб ёна бошлаган эди.

— Раҳмат, ая, вақтим зикроқ, шаҳарга чиқай...

— Қачон келасан бўлмаса? Дўппидаккина ош қилиб қўяман, айланиб кетай...

— Раҳмат, овора бўлманг, — деди Ҳикматилло, лекин аянинг астойдил хафа бўлишини сезиб, барвақтроқ қайтишга ваъда берди.

Ая уни дарвозагача кузатиб чикди. Ҳикматилло яна бир бор кечикмасликка ваъда бериб, жадал юриб кетди-ю, кампирнинг: «Сўйлоқжон!» деб чақирганини эшитиб, энсаси қотиб тўхтади. Кампир унга томон пилдираб келарди.

— Қайсисидан олай, гиргиттон?

— Нима? — тушунмади Ҳикматилло.

— Оқиданми, қизилиданми, қайсисидан олай дейман, аянг ургилсин?

Ҳикматилло беихтиёр кулиб юборди.

— Кераги йўқ, ая. Биласиз-ку, ичмайман.

— Саллот бўлиб ҳам ичишни ўрганмадингми? — деди кампир. — Вой ўргилиб кетай сендан! Кошқийди менинг кенжатоим ҳам сендай бўлса...

Аянинг «сўйлоқжон»и бир бўлди-ю, бу гапи бир бўлди. Ҳикматилло ичида яна бир кулимсираб қўйди-да, енгил одимлаб кетди. Фақат бир нарса кўнглини сал хижил қилиб турар, у ҳам бўлса аянинг газ қувури эди!.. Ҳикматилло бир-икки соат вақтини аямай, кампир бечоранинг оғирини енгил қилиб дуосини ола қолса бўларди! У икки ҳафталик отпускасини ҳам қишлоқда иш билан ўтказди. Зотан, у отпускаи сўрамоқчи эмас эди, бундан йигирма кунлар муқаддам, қишлоқдан дадасининг оғир касаллиги тўғрисида телеграмма олди, тўғрироғи, телеграммани олган батальон штаби бошлиғи уни чақириб, шу хабарни айтди-ю, тайёрлаб қўйилган ҳужжатлар ва ҳатто самолёт билетини қўлига тутқазди. Ҳикматилло штаб бошлиғининг қўлидан ҳужжатларни, айниқса олдиндан тахт қилиб қўйилган самолёт билетни олаётган пайтидаёқ вужудини совуқ тер босиб, титраб кетди. Лекин то уйларига кириб боргунча, то эшиклари олдида наMAT ёзилган супани — бу супани дадаси раҳматлик ўзи қурган эди! — ва супада худди катталардай белини боғлаб ўтирган ўн тўрт яшар укасини кўрмагунча, мудҳиш шубҳаларни дилидан қувиб, ўзини ҳар нарсага алаҳситиб борди... Лекин супада худди катталардай белини боғлаб, ёлғиз мунғайиб ўтирган укасини кўриб юрагидаги бир мурвати чўрт сингандай бўлди-да, овозини борича ўкириб юборди...

Дадаси қишлоқда машҳур уста эди. У ҳали олтмишга ҳам бормаган, қотмадан келган, миқти одам эди. Ҳикматилло сўнгги йилларда дадасининг қон босими ошиб, тез-тез хасталаниб юрганини билар, лекин бу касал бундай оғир фожиага олиб келади деган ўй етти ухлаб тушига ҳам кирмаган эди!

Дадаси ишлаб турган жойида, янги идора биносига сарров солаётган пайтида нимадир бўлиб томдан йиқилиб тушибди...

Ҳикматилло укасини мактабга жўнатиб, бир-икки кун белини боғлаб эшиқда, наMAT ёзилган супада ўзи ўтирди. Сўнг, енг шимариб ишга киришди. Бўзчи белбоққа, темирчи тақага ёлчимас, деганларидек, марҳум дадаси ҳам, бор кучини колхоздаги қурилишларга сарфлаб, ўз рўзғорига деярли қарамас эди. Ҳикматилло эшик-ромларни тузатди, синган шиферларни алмаштирди, янги ошхона қуриб берди.

Ҳикматилло қурилиш техникумида ўқиб юрган чоғларида ҳам қора ишдан сира қочмас, ёзги таътил пайтларида тўғри келган ишни қилиб кетаверар, ғишт деса, ғишт терар, ганч сувоқ деса, ганч сувоқ қилар, эшик-деразаларни мойлаш керак бўлса, мойлаб, пол қоқиш бўлса, пол қоқиб кетаверар эди. Ҳунар, хунардан унар, деганларидек, хунари армияда ҳам қўл келди. Уни даб-дурустданоқ қурилиш батальонига олишди, беш-олти ой ўтмасданоқ прораб бўлди, «сержант» деган унвон олди, бир-икки ой бўлди, ойига юз сўмдан ошириб пул ишлайди. Мана энди, дадасининг вафотидан кейин, ойиси тўртта укаси билан ёлғиз қолганини ҳисобга олиб, уни хизматдан озод қилишлари ҳам мумкин. Ҳар қалай, колхоз раҳбарлари военком орқали унинг қисмига мурожаат қилишадиган бўлишди. Борди-ю, хизматдан бўшатишмаган тақдирда ҳам, Ҳикматилло ойисига ойида эллик-олтмиш сўм юбориб туришига қурби етади. Илгари бу пулни унинг қўлига беришмас, тегадиган маошидан овқати билан кийим-кечагига босиб қолишарди-ю, қолган эллик-олтмиш сўмини унинг омонат дафтарчасига ўтқазиб қўйишарди. Ҳозирнинг ўзида Ҳикматиллонинг омонат дафтарчасида тўрт-беш юз сўм пули бор. Хизмат жойига қайтиб бориши билан у дадасининг вафоти туғрисидаги хатни кўрсатиб, бу пулларни ойисига жўнатмоқчи... Ҳа, ишлаган ўзар, ишламаган тўзар, деганларидек, меҳнат қилган одам хор бўлмас экан... Аянинг қувурини ўрнатиб бера қолса ҳам бир жойи кам бўлиб қолмас эди! Ая ҳам унинг ўз онасидай бева. Эри урушда ҳалок бўлган муштипар аёл.

Ая биринчи қарашда жуда кўрс, гап-сўзлари дағал туюлса ҳам, аслида кўнгли бўш, бебаҳо аёл. Бир томондан, аянинг ўрнида... кўрс бўлмаям кўрсин-чи, одам?

Ҳали ўн гулидан бир гули очилмаган пайтида умид билан бир ёстикқа бош қўйган жуфти ҳалолдан айрилиб тул қолиш, бошқа эр қилмай, хотин бошига қоровуллик қилиб, тиришиб-тирмашиб юриб, уч фарзандини оёққа қўйиш осонми?..

Ҳа, Ҳикматилло ая бечоранинг мушқулини енгил қилиб, дуосини ола қолса бўларди. Лекин... биринчидан, кампир бечоранинг азбест қувури-ю, бошқа ашқол-дашқоллари йўқ, иккинчидан... бир кун, ҳаммаси бўлиб бир кунгина муҳлати бор! Ахир у Тошкентни, салкам уч йил яшаган, энг ширин, энг масъул студентлик йиллари ўтган бу бағри кенг, тукқан онадай меҳрибон, сахий шаҳарни шундай соғинган, шундай соғинган!..

Ҳикматилло «Бўзсув» кўпригига чиқиб, темир панжарага суянди. Сув, худди кўкламидагидек лиммо-лим тўлиб, ариқ бўйларидаги мажнунтол шохларини силаб-сийпаб, сокин оқар, унинг осмондай тиниқ сатҳидан юз хил — тилла ранг, тўқ қизил, ггушти ранг, ним яшил, ним сариқ япроқдар қалқиб оқарди...

Ажабо, бундан икки ярим-уч йил муқаддам, Ҳикматилло техникумга кириш ниятида имтиҳон топшириб юрган пайтларида бу атроф бунчалик сербино, сершовкин эмас, ҳар ҳолда сал нарироқларда, «Бўзсув» бўйларида, кишининг баҳри дилини очувчи ялангликлар, шохлари деҳқонларнинг қорамтир қўлларини эслатувчи ўрик ва ўрикзорлар, серсоя ёнғоқзорлар, сўлим жийдазорлар бўлар, болалиги кенгликларда ўтган Ҳикматиллога ўхшаган ёш-ялангликлар кириш имтиҳонлари даврида ўша ялангликларга, ўрикзорларга чиқиб дарс тайёрлашар эди... Қаранг, атиги уч-тўрт йил ичида ҳамма ёқ бино, ҳамма ёқ қурилиш бўлиб кетибди!..

Ҳозир, худди баҳордагидай илиқ офтобнинг аллақандай хушчакчак ёғдусида кўп қаватли бинолар, кўчалар, «Бўзсув»нинг чап соҳилидаги дўнгалак майдон— ҳаммаси яшнаб кетган, биноларда ранг-баранг байроқлар, ҳали ёзувларининг бўёғи ўчмаган тиниқ матолар хилпираб турарди. Нега ҳамма ёқ алвонга тўлиб кетган? Ҳа, айтмоқчи, яқиндагина бирварақайига икки катта байрам ўтди-ку!

Эллик йиллик тўй-тантаналарини Ҳикматилло ўз қисмида, телевизорда томоша қилган эди. Ўшанда, кечаси батальон клубида ўтириб, солдатлар даврасида Тошкент кўчаларини, гул-гул яшнаган Қизил майдони ва майдонни тўлдирган қандайдир жуда таниш, жуда яқин одамлар оқимини, айниқса карнай садолари остида ўйнаб бораётган атлас қўйлакли қизларни кўрганида ва ниҳоят дўстларининг: «О-о, ўзбечкалар жа бошқача бўлар экан-ку! деган хитобларини

эшитганида, Ҳикматиллонинг қалби тошқиндай жиловсиз бир қувончга тўлиб, кўзларидан ёш чиқиб кетган эди! Ўшанда Ҳикматилло бу кўрсатув тонг отгунча давом этишини истаган эди. Лекин кўрсатув тезда тугаб қолган ва бундан ранжиган Ҳикматилло бошқа кўрсатувларни томоша қилгиси келмай, хонадан чиқиб кетган, соғинч туйғусидан юраги орзиқиб ташқарида алламаҳалгача танҳо айланиб юрган эди...

Киши киндик қони тўкилган, болалиги ва ёшлиги ўтган жойларнинг кадрили олисларда, жудоликда биларкан. Мана ўша, Ҳикматилло кечалари тушларида кўрган, ҳар эслаганда юраги бир ҳаприкқан таниш кўчалар, соҳиллар, майдонлар!.. Бугун у ҳаммасини кўради. Биринчи навбатда ўша телевизорда кўрсатилган ва айтишларича жуда ўзгариб кетган Қизил майдонга боради. Анҳор соҳилини, ўтган йили шу маҳалда, йўк, бундан сал олдинроқ Нилуфар билан етаклашиб юрган анҳор бўйларини айланади...

Нилуфарни эслаганда юраги бир ўйнаб кетди, — яна ўзидан кулиб кўйди. Энди унга барибир эмасми? Гўё ўз полизидан ёввойи ўтларни юлиб ташлаган деҳқондай, у ҳам Нилуфарни ўз кўнглидан аллақачон узиб ташлаган эмасми? Узиб ташлаган! Гарчи юраги қон қақшаган бўлса ҳам, узиб ташлаган! Нега бўлмаса уни эслаши билан, ўз ихтиёрига қарши яна кўнгли бир хил бўлиб кетди, Нега Бегимкулни йўқлаб бораман деб ўзини алдайди? Аслида Бегимкулни эмас, бу бирда самимий, бирда носамимий, бирда мард, бирда номард ҳамқишлоғини эмас, Нилуфарни кўришга шошаётгани йўқми? Ҳа, шунга шошяпти! Лекин... худо урсин агар... уни соғингани учун, юраги унга қараб талпинаётгани учун эмас, қизиққани учун кўргиси келяпти...

2

Нилуфар билан у бултур кузда, армияга кетишидан бир-бир ярим ой муқаддам, пахтада танишган эди. Нилуфар медицина техникумида ўқир эди. Қурилиш техникуми билан бу техникум «Ўзбекистон» совхозига тушган, бир ой бирга бўлган эди. Кимдир бу ишни худди билиб, худди атайлаб қилгандай бўлди, чунки қурилиш техникумида қизлар жуда кам, медтехникумда эса, аксинча, йигит зоти анқонинг тухуми эди. Ҳар иккала томон домлаларининг, аниқса медтехникум домлаларининг ўз талабларини эҳтиётлашга, «ёмон кўзлардан асрашга» уринишлари зое кетди, уларнинг иродасидан зўрроқ пинҳоний бир куч иккала томонни бир-бирига тортар, кечалари қизлар ётоғи қамалга олинар, ён-веридаги боғлар, дарахтзорлар, пахтазорлар яширин учрашув, бўғиқ кулги, соғинган қалбларнинг висол маконига айланарди...

Қурилиш техникуми йигитларига худо ўзи инъом этган бу қутилмаган бахтдан Ҳикматилло бебаҳра эди. У ўз бригадасида ошпазлик қиларди. Совхоз маркази олисроқ бўлгани учун унга битта от-арава ажратилган, у шу аравада ҳам озиқ-овқат, ҳам сув ташир, ҳам овқат пиширарди. Кечкурунга бориб, даладаги теримчилардан бешбаттар чарчаб, сулайиб қоларди-ю, ётоққа қайтгач, бош қашишга холи йўк, тўшакка таппа ташларди.

Сувни у одатда тушдан кейин ташир, бочкани аравага ортиб, тўғри пайкалга олиб борар, ариқ ёкалаб юриб, теримчиларга бир бордоқдан сув улашиб чиқарди.

Бир сафар Ҳикматилло медтехникум қизлари қуршовига тушиб қолди-ю, ҳаш-паш дегунча бир бочка сувидан айрилди-қолди. Биринчи бўлиб, сув сўраб унинг йўлини тўсган қиз шу Нилуфар эди!

Ўшанда, нозик бўй-бастига жуда ярашган кўк трико ва енгсиз гулдор кофта кийиб, бошини новвот ранг дурра билан танғиб олган, кўзлари аллақандай чакнаб турган бу шўх, юлдуз иссиқ қиз пайкалдан чопқиллаб чиқиб:

— Акажон, бир кружка сув беринг, — деб йўлини тўсганда, Ҳикматилло аравадан қандай сакраб тушганини билмай қолди.

Лекин қизи тушмагур бир бордоқ сувни ичиб бўгунча, пайкалдаги бошқа қизлар ҳам, худди

ўриқка ёпирилган бир гала чуғурчикдай чуғурлашиб келиб, аравани қуршаб олишди-ю, юз эллик литрлик чоғроқ бочкани бир томчи қолдирмай қурғатиб беришди!..

Шу-шу Ҳикматилло, гарчи қорача юзида доим кулгичлари ўйнаб турадиган бу лобар қизни кўргиси келса ҳам, ҳамшира қизлар пайкалини имкон борича четлаб ўтадиган, йўлини тўсмоқчи бўлган қизлар пахтазордан югуришиб чиқаётганини кўргудек бўлса, отини қамчилаб, чоптириб ўтиб кетадиган бўлди. Бундай қилмасдан чораси ҳам йўқ, сув анча олисда эди!..

Бир куни қизиқ бўлди: одатдагидай тушдан кейин аравада сув олиб келаётган Ҳикматилло йўл бўйида бир тўп қизларни кўриб қолди. Уларни четлаб ўтиш қийин эди. Ҳикматилло, гарчи, бочкадаги сув сачраса ҳам, ҳар сафаргидек отини қамчилаб чоптириб ўта бошлади-ю, ариқ ёқасидаги қизларнинг:

— Акажон! Ёрдам беринг, акажон! — деган хитобларини эшитиб беихтиёр отининг жиловини тортди.

Ҳақиқатан, йўл бўйида, тўғрироғи, катта ўқариқнинг нариги томонида, юзи дока рўмол билан ёпилган бир қиз ерда чалқанча чўзилиб ётар, бир нечта қизлар атрофида парвона эди.

— Акажон, ёрдам беринг! Ўртоғимизни офтоб уриб, йиқилиб қолди. Ёрдам беринг, акажон!

Аравадан сакраб тушган Ҳикматилло бир хатлаб ариқдан ўтди.

— Нима қилиш керак?

— Сув беринг! Юзига сув сепамиз! — деди қизлардан бири.

— Йўқ, йўқ, кўтаринг! Тез касалхонага обориш керак буни! — деди иккинчиси. — Кўтариб аравангизга солинг. Офтоб урган бу бечорани!

Ҳикматилло ерга тиз чўкиб, бир қўлини қизнинг белидан, бир қўлини тиззаларининг остидан ўтказиб, уни даст кўтарди, кўтарди-ю, орқада арава томонда янграган зўр қаҳқаҳани эшитди: бир гала қизлар, одатдагидай чуғурчुकдай чуғурлашиб, аравани қуршаб олишган, бири бордоқдан сув ичар, бири кранни очиб, юзини ювар, бир-бирларини қувлашиб сув сепишишар эди!

Ҳикматилло нима қилишини билмай, ариқ томон юрди. Шу пайт қўлидаги қиз ҳам хандон отиб кулди-да, юзидаги дока рўмолни юлиб олиб, дик этиб ерга тушди. Бу ўша, доим ноз билан кулиб турадиган, ўиноқли, лобар қиз эди! У офтобда қорайган юзида яна ҳам оқроқ туюлган садаф тишларини ярқиратиб, битта-битта терилган қошларини чимириб, шўх тикилиб турарди!

— Шу ҳам иш бўлди-ю, — деди Ҳикматилло, қўшилиб кулишини ҳам, аччиқланишини ҳам билмай.

Қиз порлаб турган кўзларини сал сузиб:

— Наҳот биздан бир кружка сувингизни қизғансангиз? — деди ярим араз, ярим ноз билан. У Ҳикматиллога шундай яқин турардики, енгсиз кофтасини туртиб чиққан бўлиқ кўкраклари йигитнинг кўксини тобора ёндириб борар, умрида биринчи марта қиз кучган содда қишлоқ йигити бутун вужуди билан ҳозиргина оғушида бўлган қизнинг аллақандай силлиқ, дуркун гавдасини ҳис этиб, титроққа тушган эди!..

— Йўқ, нега қизғанар эканман? — деди у энтиқиб. — Бу бир бочка экан-ку, юз бочка сув садақа сизга!

— Ростданми, ёқиб қолдимми сизга? — Нилуфар шундай деб, арава атрофида чуғурлашаётган дугоналарига юзланди:

— Қизлар! Қурилиш техникумининг нозанинлари дод десин! Бугундан бошлаб бу йигит бочкаси-ю, от-араваси билан бизники!

— Асир туширдингми, Нилу! Молодец! Ура!

Қизлар югуришиб келиб, олдин Нилуфар, кейин Ҳикматиллонинг юзига сув сепишди, ишдан безган такасалтангларга баҳона топилди, иккаласини ўртага олишди.

Ўша оқшом Ҳикматилло, биринчи марта, гарчи ишдан чарчаб қайтса ҳам — у яна бир марта сувга боришга мажбур бўлганди ўшанда — одатдагидай таппа ташламади, соқол-мўйловини

қиртишлаб, сочини тараб, битта-ю, битта тузукроқ костюмини кийиб, қизлар ётоқхонаси томон равона бўлди...

Одатда, йигитлар икки тоифага бўлинади. Биринчи тоифа йигитлар учун севги муаммоси, яъни қизлар билан танишиш, уларга мухаббат изҳор қилиш муаммоси умуман йўқ, улар қизлар билан осон танишиб, осонгина, изтиробсизгина ажрашиб ҳам кетаверишади. Иккинчи тоифа йигитлар учун бир нарса ниҳоятда қийин муаммо бўлиб туюлади, болаликда қизлар даврасида кам бўлган, табиатан тортинчоқ, ҳатто қизларга яқинлашишини «уят» деб тушунадиган бу тоифа йигитлар, эр етганда ҳам қиз зотидан ийманиб, уларга яқинлашишдан чўчиб, довдираб, қисиниб юришади. Лекин бу тоифа йигитлар бир танишган қизга қаттиқ кўнгил қўйиб, қаттиқ севиб қолишади. Шу сабаб, улар учун жудолик ҳам катта изтиробга айланади. Ҳикматилло шу иккинчи тоифа йигитлардан эди.

Нилуфар билан танишгандан кейин далада ўтган бир ой унинг ҳаётидаги энг масъуд, меҳрга ташна қалбини нурга тўлдирган энг ёруғ онлар бўлди. Кечалари улар учрашган пахтазорлар Ҳикматиллонинг тасавурида оддий пахтазор эмас, гўё чаман очилган нафис гулзор, қуриб-қовжираб қолган ғўзалар ғўза эмас, энг хушбўй, энг тароватли гуллар, совуқ, зимистон кечалар энг илиқ, энг нурафшон оқшомларга айланган эди... Нилуфарнинг ёқимтой қилиқлари, жозибали кулгиси, оппоқ кўлларининг қонни кўпиртирувчи майинлиги, дам суйканиб, дам кийикдай хуркиб қочишлари бир умр эсида қолди унинг... Шунинг учун ҳам бошқаларга бир олам қувонч келтирган пахтадан қайтиш хабари унга мотам куйидай совуқ эшитилди...

Улар Тошкентга қайтганларидан кейин ҳам тез-тез учрашиб турадиган, бирга киноларга тушадиган бўлишди. Уларнинг муносабатида бир қарашда ҳеч нарса ўзгармаган, айни замонда нимадир ўзгарган, бошқача, Ҳикматиллони изтиробга солувчи янги томонлар пайдо бўлган эди.

Ҳикматилло нима бўлаётганини ўзиям тушунмас эди.

Нилуфар унга ҳам ёқар, ҳам аллақандай чўчитар эди. Дам қизнинг ҳамиша кулиб, ҳамиша аллақандай сузилиб турадиган кўзларидай жон олгувчи кўз, унинг қилиқларидай ёқимтой қилиқ, шўхлигидай шўхлик, кишининг жон-дилини яйратиб, ўзига ром қилиб қуядиган ўхшовсиз нозидай ноз оламда йўқдай, танҳодай туюлар, дам шу шўхликларининг ўзи, ғалати қилиқлари, кўчаларда, ҳатто одам гавжум жойларда ҳам бировдан тап тортмай унинг кўлидан судраб эркаланишлари уни иймантирар, хуркитар, кўзларини лўқ қилиб бошқа йигитларга тикилишлари эса рашкини кўзғар, ғашини келтирар, изтиробга соларди.

Нилуфар техникумнинг учинчи курсида, фармацевтика бўлимида ўқир, Ҳикматиллонинг кайфи бузуқ бўлса доим: «Дорим бор. Тонусингизни кўтариб қўяйми?» деб куларди. У ҳамиша дид билан кийинар, умуман нимаики киймасин, ҳаммаси унга ярашар, ҳаммаси ҳуснини очиб, гул-гул яшнатиб юборарди. Бу ҳам Ҳикматиллога бир ёқар, бир ёқмас, дилида пинҳоний шубҳа ва рашк уйғотарди. Ҳикматилло, хиёл соддароқ тортинчоқроқ бўлса ҳам, қадди-коматда бир йигитдан кам эмас, Нилуфар билан танишганидан кейин эса кийим-кечак, соч, соқол-мўйловга ҳам эътибор бера бошлаган, фақат тарки одат-амри маҳол, тортинчоқ ва журъатсизликдан, қонига сут билан кирган бу нуқсонлардан сира қутула олмас эди. Шунгами, бошқагами, ишқилиб, Нилуфар билан шаҳар кезган пайтларда ўзини бир оз ғариб сезар, назарида ўтган-кетганларнинг ҳаммаси уларни бир-бирига солиштириб кўраётгандай, гўё «шундай кетворган қиз шу лапашангни топибди-да!» деяётгандай туюларди.

Энг ёмони — улар учрашганларида, кўчалар, хиёбонлар, паркларда... бирга юрганларида гаплари унча қовушавермас, аксарият бири боғдан келса, бири тоғдан келарди. Ҳикматилло ораларидаги бу «бўшлиқни» кино билан тўлдирмоқчи бўлар, лекин бу масалада ҳам айтганлари бир жойдан чиқавермасди.

Ҳикматилло серқўшиқ, серкуй Шарқ фильмларини ёқтирар, Нилуфар эса, аксинча, бу киноларни кўп хушлайвермас, Ҳикматиллодай «кап-катта одам шундай чучмал, бачкана, сентиментал нарсаларни» ёқтиришидан кулар, баъзан ҳатто жаҳли чиқарди. Гоҳида у

Ҳикматилло ҳеч қачон ўқимаган, ҳатто эшитмаган китоблар ҳақида сўз очиб қолар, Ҳикматилло қизариб-қимтиниб, ўқимаганига иқроор бўлса бирдан маъюс кулиб қўя қолар, бирда юзига қандайдир совуқ, кибор бир ниқоб кийиб оларди. Шундай пайтларда Ҳикматилло унинг олдида ўзини ёш боладай сезиб, эсанкираб қоларди.

Бир кун қизик бўлди.

Улар кўлда учрашишлари керак эди. Ҳикматилло борганда Нилуфар, кўлида оқ жилдли кўримсизгина китоб, кўлнинг энг хилват жойида, мажнунтол тагида... йиғлаб ўтирарди. Шунчаки кўзига ёш олиб эмас, юзини кафтлари орасига яшириб, елкалари титраб, ростакам йиғлаб ўтирарди!

Ҳикматилло кўркиб кетди, ёнига чўккалаб кўлидан ушлади.

— Сизга нима бўлди, Нилу?

Нилуфар индамай тиззасида ётган китобни унга узатди. Бу — Хемингуэйнинг «Алвидо, қурол!» деган романи эди.

Ҳикматилло шундагина гапга тушуниб:

— Қизиксиз-а, китобгаям йиғлайдими, Нилу? — деб кулган эди, Нилуфар ўрнидан ирғиб турди, унинг кўлидан китобни юлиб олди-да, ўзини мажнунтоллар орасига уриб, югуриб кетди. Ҳикматилло уни катта йўлга чиққанида қувиб етди, кўлидан ушлаб тўхтатмоқчи бўлди, лекин Нилуфар кўз ёши аралаш:

— Тинч қўйинг мени! — деб кўлини тортиб олди-да, дарвозага қараб жадаллаб кетди.

Бу воқеадан кейин Нилуфар ўзини Ҳикматиллодан опқочадиган, учрашувларга келмайдиган, келса ҳам ёзилиб гаплашмайдиган бўлди. Аини замонда, Нилуфар ундан ниманидир кутаётгандай, кутган нарсаси рўёбга чиқмагани учун ҳам кўрслик қилаётгандай туюларди Ҳикматиллога.

Бир куни у Нилуфарни турадиган уйига, аяникига чақирди. Ая бир ёққа кетган, бирга яшайдиган дўстлари эса техникумда навбатчилик қиладиган кун эди. Ҳикматилло Нилуфарнинг келишига ишонмас, шунчаки уни синаб кўриш учунгина таклиф қилган эди. Лекин Нилуфар келди. Уйга ҳам кирди. Чақирини чақириб қўйиб, нима қилишини билмай қолган Ҳикматилло шундай доводирадики, на тузукроқ бир гап топа олди ва на тузукроқ муомала қила олди.

Нилуфар эшикдан кирган жойдаги каравотга омонатгина ўтирди, тиззасига етмаган кўйлагининг этагига чарм сумкасини қўйиб, жиҳозсиз, торгина хонани кўздан кечирди. У дўрдоқ лабларини сал химариб, кулимсираганича Ҳикматиллонинг хатти-ҳаракатларини кузатиб ўтирар, гўё ундан ғайри табиий бир нарсани кутар эди. Унинг кутгани бўлмадими, бошқами, кўп ўтмай, ўрнидан турди. Ҳикматилло ҳам ўрнидан турди, юрагига бирдан қуйилган қайноқ туйғудан хансираб, қизнинг кўлини, эркаларникидай катта олтин соат тақилган оппоқ кўлини ушлади.

Нилуфар кўлини тортиб олмади, теграсига кўкиш буёқ суртилган чарос кўзларини унинг кўзларидан узмай, индамай тикилиб турар, унинг нигоҳида на бир ҳадик, на бир ҳаяжон сезилар, аксинча, «қани, яна нимага қодирсиз», деган бир савол бор эди. Ҳар қалай, Ҳикматиллога шундай туюлди-ю, уни ўзига тортиб ўпди. Лаблари қизнинг лабларига эмас, кулгичларига тўғри келиб, яна ўпмоқчи бўлди, лекин Нилуфар ўзини орқага тортиб:

— Қўйинг, ўпишнйам билмас экансиз! — деб кулди-да, гўё эркалагандай сочларини тузғитиб юборди.

Йигит кишининг ҳамиятига тегувчи бу кесатиғи бир бўлди-ю, тирноқлари бўялган узун бармоқларнинг эркаловчи майин ҳаракати бир бўлди. Гўё бирининг захрини бири олди.

Бу воқеанинг эртасигами, индинигами, Ҳикматилло техникумда навбатчи эди, навбатчиликдан бўшагач, ётоқда тунаб қолди. Эрталаб барвақт қайтиб келса... ўрнида ҳамқишлоғи Бегимкул ётибди.

Умри бино бўлиб тароқ тегмаган патак сочларини тузғитиб, хуррак отиб ётибди...

Бегимқул техникумни битириб кетганига бир йилдан ошса ҳам, аяникига, бирга яшаган эски ҳамтовоқларини кўргани тез-тез келиб турар, айтишича, қурилишда эмас, қурилишдан ҳам ёғлироқ қайси бир газмонтаж идорасида ишлар, ҳар келганида бир тўрва майда-чуйда кўтариб келиб, «стипендия кутиб ётган мулла мирқуруқ дўстларини меҳмон қилиб» кетарди.

Бу сафар ҳам қуруқ келмаган бўлса керак, столда консерва қутилари, бир-икки бўлак шоколад, бўшаган шампан билан ярмидан кўпроғи ичилган шиша коньяк турарди.

Ҳикматилло оёқ учида юриб, дарсга кетган шеригининг каравотига ўтди, меҳмонни уйғотиб юбормай деб эҳтиёт ҳаракат қилса ҳам, Бегимқул каравот ғичирлаганини эшитиб қолди чамаси, қовоқлари шишган кўзларини очиб ишшайди-да, қаддини ростлади. У Ҳикматиллодан ҳам бўйдор, лекин елкалари кенг бўлгани учун миқтироқ кўринар, ўзиям курашчи, самбо бўйича шахар ёшлари ўртасида чемпионликни олган, агар шу қадди-қоматига яраша уст-бошига ҳам эътибор берса йигитмисан-йигит бўларди!

Бегимқул кўрпани очиб ташлаб, ёстиқдай кўпчиб турган кенг кўкракларини ишқади.

— Қаёқларда юрибсан, оғайни? Йигитмисан ўзи?

— Нима қипти?

— Нима қипти дейди-я! Қизинг келди...

— Қизим? — деди Ҳикматилло тушунмай. Бегимқул патак сочларига беш панжасини тикиб, хахолаб кулди.

— Сендақа ошиқи-беқарордан ўргилиб кетдим. Нилуфархонни айтаман. Кеча кечқурун излаб келди...

Ҳикматилло бирдан ёпирилиб келган мудҳиш шубҳадан нафаси сиқилиб:

— Хўш? — деб сўради.

Бегимқул нимаси биландир Нилуфарнинг кўзларига ўхшаб кетадиган ҳаёсиз кўзларини бақрайтириб, яна уйни бошига кўтариб кулди.

— Йўқлигингни билдирмадик, оғайни. Шампан қуйиб бердим. Кинога оптушдим. Уйларига кузатиб қўйдим. Яхши қиппанми?

Унинг кўзларида, зотан, кўзларини лўқ қилиб сурбетларча гапиришида, гўё моҳир уста терган ғиштдай бир-бирига зич терилган оппоқ йирик тишларининг чакнашида аллақандай шафқатсиз бир нарса бор эди. Шу топда Ҳикматилло уни бурдалаб ташлашга тайёр, лекин унга кучи етмаслигини билар, сурбетларча ишшайиб турган бу йигит уни қиличдай ярқираган шу тишлари билан кулиб туриб, чайнаб ташлашига ақли етар эди.

— Нима бўпти шунга? — деди Ҳикматилло бўшашиб.

— Ҳа балли, мана бу бошқа гап! — Бегимқул рангини билиб бўлмайдиган, кир-чир, лекин ёшлар орасида яқиндагина расмга кирган жинси шимини киярган, тўсатдан кўзини қисиб:

— Менга қара, оғайни, — деди. — Бир гап айтсам хафа бўлмайсанми?

Ҳикматилло индамай кравотга ўтиб ўтирди. У титрар, бутун вужуди олов бўлиб ёнар эди.

— Шу қизингни менга ошира қолсанг-чи! Барибир, сен уни... эвлай олмайсан...

Ҳикматилло ўрнидан қандай сапчиб турганини, шампан шишасини қандай олиб, қандай отганини билмай қолди. Шиша чап бериб қолган Бегимқулнинг қулоқлари тагидан ўтиб, деворга тегиб чил-чил синди. Яхшиям ая уйда йўқ эди!

Бегимқул қаддини ростлаб, худди ҳеч нарса бўлмагандай яна хандон отиб кулди.

— Ана унисиниям от! Зора тегизсанг! Ҳикматилло бошини буқадай эгиб, ўзини унга отди.

Ҳикматиллоям бўш келадиганлардан эмас, кишлокда ўз тенгқурлари билан куч синашиб даврага тушиб юрган йигитлардан эди, лекин Бегимқул бошидан ошириб каравотга босди-да, худди ҳазиллашаётгандай кулиб туриб, ўйнаб туриб пийпалай кетди... У кулган сайин ғзаби ортган Ҳикматилло пойлаб туриб унинг япалоғроқ катта бурнига бир муш туширди. Бегимқул «хап сеними», деб бурнини босганича қолди. Ҳикматилло эшикни бир тепиб, ташқарига чиқиб кетди...

Техникумда танаффус пайти эди. Ҳикматилло шитоб билан кириб борганида Нилуфар одам аъзоларининг сурати осилган доска олдида бир гуруҳ дугоналари билан гаплашиб турарди. Дугоналари Ҳикматиллони таниб, Нилуфарни туртишди, «аравакаш-аравакаш», деган шивир-шивир ва пик-пик кулги эшитилди. Ҳикматиллонинг вазоҳатидан одам кўркулик эдими, ё бошқа нарсдан ҳадиксирадими, ишқилиб, Нилуфар уни кўриб оқариб кетди, лекин дарров ўзини босиб олди, шекилли, ҳовлига чиққанларида чехрасида, кўзларида совуқ бир ғурур пайдо бўлган эди.

— Бу... бу нима қилганингиз? — деди Ҳикматилло хансираб.

— Нима қипман?..

— Нима қипман дейсиз? — Ҳалиги у нокас билан шампан ичибсиз, кинога тушибсиз...

Нилуфарнинг теграси нафис бўялган кўзларида тўсатдан шўх учкунлар ўйнаб, оқарган юзига анор суви югурди.

— Вой, ману одамни — деб хитоб қилди у. — Кинога тушсам... нима бўпти? Нима, мен сизнинг хотинингизманми ?

«Хотин» сўзининг Нилуфардай ёш, нозиккина бир қизнинг оғзидан чиқиши Ҳикматиллога шундай эриш туюлдики, у довдираб:

— Ахир, — деди. — Ахир биз... ўпишган эдик-ку! Нилуфарнинг кўзларидаги шўх учкунлар ҳайратга, ҳайрат зўр қаҳқаҳага айланди.

— Мен... лабларимни артиб ташладим! Нилуфар хандон отиб кулганича, шартта бурилиб кетаркан:

— Хайр, Ҳикмат ака! — деб қўл силтади. — Биз энди кўришмаймиз!

Ҳикматилло кейинчалик бу учрашувни, ўзининг «ахир бир ўпишган эдик-ку!» деган сўзларини ҳар эслаганида уят ва изтиробдан инграб юборай дерди, мана, ҳозир ҳам олдин юзлари тиришиб, кейин хахолаб юборишига оз қолди, лекин ўшанда... ўша куни у умрида биринчи марта ичди, шундай ичдики, эртасига бўлган воқеаларнинг биттасини ҳам эслай олмади. Бу воқеаларни унга кула-кула дўстлари гапириб беришди. Гўё у ғирт маст бўлиб ётоққа (хайрият аяникига эмас!), техникумнинг ётоғига борган эмиш, «севгилимдан айрилдим! Қиз зотида вафо йўк! Ўзимни ўлдираман!» деб, бошини деворга уриб йиғлаган, очик деразаларга интилиб, иккинчи қаватдан ўзини отмоқчи бўлган, охири курсдош дўстлари уни каравотга боғлаб зўрға ухлатган эмиш!..

Ҳикматилло ўшанда икки кун бошини ёстикдан кўтаролмай ётди, учинчи куни эса... военкоматдан повестка келди...

Бу повестка ўшанда унга кўк юборган бир нажот, ҳамма мусибатлардан кутқарувчи бахт куши бўлиб кўринди. Чунки ўшанда у бу шаҳарда туришга ҳам, ўқишга ҳам, Нилуфарни кўришга ҳам тоқати қолмаган эди! Лекин ҳаёт уларни яна бир марта дуч келтирди. Чақириқ қоғози келган куннинг эртасигаёқ учраштирди.

Бўлган воқеалардан ҳамон дили сиёҳ, ҳамон изтиробда юрган Ҳикматилло повестка теккан куни кечқурун Ўрдага келиб, троллейбусдан тушди-да, анҳор бўйлаб секин юриб кетди.

У анҳор бўйига жиндай ёзилиш, юрагини қоплаб олган қора дудни жиндай тарқатиш умидида келган эди, лекин ўрнига акси бўлди: атиги уч-тўрт кун муқаддам Нилуфар билан қўл ушлашиб борган соҳилларни, унинг ҳамини порлаб тургувчи кўзларига тикилиб, дам кулиб, дам нозланиб гапирган гапларини эшитиб, ёнма-ён юрган хиёбонларини, ўтирган скамейкаларини кўрганида, олам кўзига қоронғи кўриниб кетди. У орқасига қайтмоқчи бўлди, лекин худди шу пайт, энди қайтмоқчи бўлиб турганида... уларни кўриб қолди.

Бегимкул билан Нилуфар, «Пахтакор» стадиони дарвозасининг рўпарасидаги кўш тол тагида, бир маҳаллар чойхона бўлган жойнинг скамейкасида қўл ушлашиб ўтиришар, Бегимкул йўловчиларга зиғирча эътибор бермай, қизни бағрига босиб ўпмоқчи бўлар, Нилуфар эса, бошини ҳар томонга олиб қочар, тўғрироғи, шунга ўхшаш ҳаракатлар қилар, лекин Бегимкул

уни қўйиб юбормас эди!

Ҳикматилло бунинг ҳаммасини шундай яқин бориб қолганда кўрди, кўрди-ю, орқасига чекинишни ҳам, ўтиб кетишни ҳам билмай, тўхтаб қолди. Чунки Нилуфар уни кўриб, Бегимкулни силтаб ташлади-да, ўрнидан турди. Оппоқ, мулойим юзи гулхан таптида қизаргандай лов-лов ёниб, чарос кўзлари аллақандай порлаб:

— Ҳикматилло ака! — деди. — Оғайнингизни тартибга чақириб қўйинг, ҳеч уялмайди-я!

Бегимкул ҳам ишшайиб ўрнидан турди, гўё хижолат чеккандай томоқ қирди. Лекин Ҳикматилло унга эътибор ҳам бермади, ранги ўчиб, Нилуфарга юзланди.

— Менга қаранг Нилуфархон! — деди, кейинчалик ўзиниям хайратга солган бир совуққонлик билан. — Эркаликни Бегимкулга қилинг. Бу кишига ўпич бериб... менга эркаланиш... кўчада қолган саёқ қизларга ҳам ярашмайди!

Ҳикматилло шундай деди-да, шартта орқасига бурилди, буриларкан, Нилуфар юзини қўллари орасига яшириб олганини, Бегимкул эса ҳамон хахолаб кулиб, унинг қўлларини торткилаётганини кўриб қолди.

Эртасига, елкасида буюм тўрва, қўлида алмисоқдан қолган катта чамадон, офицерлар бошчилигида вагонга чиқаётган эди, кимдир елкасидан туртди. Ўгирилиб қараса... Бегимкул! Қўлида сеткага солинган иккита қовун, ҳаммомдан чиққандай кип-қизариб ишшайиб турибди!

— Кечирасан, ҳамшаҳар... мана шу... арзимаган нарса... Йўлда ёр-биродарларинг билан баҳам кўрарсан!..

Ҳикматилло қовунларни олмай шартта бурилиб кетмоқчи бўлди-ю, кўнгли бўш одам, дағаллик қилишга юраги чопмади. Қовунларни олиб вагонга ташлаб чиқди. Бегимкул уни четга тортди, ҳамон хижолат чекиб кулди.

— Кеча жа...ёмон қилдинг-ку, оғайни... Нилу мендан аразлаб кетиб қолди...

— Қўрқмасанг ҳам бўлади, қайтиб келади...

Бегимкул бошини қашиб:

— Тўғри, менам чўққалик қилдим, — деди. — Лекин... сен ўйламагинки, мен уни шунчаки... йўлдан уряпти деб! Мен унга уйламоқчиман...

— Бахтли бўлинглар!..

— Сен хафа бўлма, оғайни... Негаки, барибир фойдаси йўқ эди. Чунки мана, армияга кетяпсан. У сени икки йил кутадиغان қизлардан эмас...

Ҳикматилло кўзлари ўт чакнаб Бегимкулга қадалди.

— Шу бачкана гап кимга керак?

— Тўғри, кераги йўқ, — деди Бегимкул йўталиб.

— Хўп, хайр.

— Хайр, дўстим...

Бир-икки ой ўтди... Шу йил қишда, бир кун, — бу пайт Ҳикматилло тиззадан қор кечиб, Новосибирск ўрмонзорларида, қалин қарағайзор орасида қурилишда ишламоқда эди, — Бегимкулдан ғалати бир хат олди. У ўзи Бегимкулга хат ёзмаган эди, адресимни қаёқдан топди, деб хайрон бўлди. Хатдан маълум бўлишича, Бегимкул унинг адресини аядан олибди.

Бегимкул, сохт-сумбатига мос тушмаган, худди тишларидай битта-битта ёзилган йирик ҳарфларни ипга терган садафдай териб, ундан, ҳамқишлоқ дўстидан яна узр сўраган, яна мақсади жиддийлигини айтиб, Ҳикматиллони яқинда бўлажак тўйга таклиф қилган эди. Лекин энг қизиғи, бу бемаъни, ҳам бачкана, ҳам қандайдир ўзига хос самимийликдан холи бўлмаган бу ғалати хатнинг ғалати иловаси ҳам бор эди. Қинғир-қийшиқ қўл билан ёзилган бу иловада шундай дейилган эди.

«Ҳикматчик, азизим!

Сиз мендан нега хафасиз? Билмадим. Ахир ўртамизда ҳеч нарса бўлмаган эди-ку? Сиз ҳеч ташвиш қилманг. Менинг гўзал ўртоқларим кўп. Қайтиб келганингизда танлаганингиз билан

таништириб қўяман. Фақат битта шартим бор: қизлар билан муомала қилишни ўрганиб келинг. Сизга бу соҳада муваффақиятлар тилаб, Нилу...»

Гарчи «Ҳикматчик» деган сўз ғашини келтирса ҳам, Ҳикматилло бу хатни ўқиб, ичида кулиб қўя қолди. Чунки, биринчидан, ўтган бир-икки ой ичида у Нилуфарни дилидан тамом чиқариб ташлаган, иккинчидан, Нилуфар айтгандай, қизлар билан муомала қилишни ўргана бошлаган эди.

Ҳикматилло хизмат қилган жой номига Новосибирск, деб аталса ҳам, шаҳардан анча йироқда, қалин ўрмонлар орасида эди. Атрофда, ҳам беш-олти чақирим жойда бир қишлоқ бор, бу қишлоқларда йигитларни кундуз чироқ ёқиб топиб бўлмас, лекин қизлар сероб эди!

Ҳар шанба ё дам олиш кунлари, солдатлар этикларини кўзгудай ярқиратиб, гимнастёркаларининг ёқаларига оқ сурпдан ҳошия тақиб, камарларининг тақинлари ва кулоқчинларининг юлдузчаларини кумга ишқаб ялтилатиб, шу қишлоқларга отланишар, томларини қор босган, тор, лекин ҳаммомдай иссиқ клубларда гармонь садоси остида ер депсиниб танца тушишар, янги фильм кўйилса, сахнадан кўра ёнларидаги қизларга кўпроқ эътибор беришиб, ғира-шира залда пик-пик кулишиб, пинҳона пичирлашиб, кино кўришарди.

Дастлабки пайтларда Ҳикматилло бу қишлоқларга боришга, борганда ҳам қизларга яқинлашишга ийманиб юрди. Бир куни — бу ўша, Бегимқулдан хат борган пайтлар эди шекилли — номига посилка келганлиги ҳақида почтадан қоғоз олди. Почта идораси қўшни қишлоқда эди. Ҳикматилло Олесь Майборода, деган оғайниси билан посилкани олишга борди.

Почта қишлоқ магазинига ёндош торгина хонада эди. Хона кўчадан ҳам совуқ, уйнинг тўрида, деразининг олдида, қалин пўстин кийиб, бошига тивит рўмол ўраб олган ёшгина бир қиз, оғир пиймаларини бир-бирига уриб, ер депсиниб турарди. Қиз пўстинининг ичидан ҳам қат-қат кийим кийган бўлса керак, матрёшка деган юм-юмалоқ кўғирчокқа ўхшар, тугмадеккина бурни, юпқа лаблари, катта-катта кўм-кўк кўзлари бу ўхшашликни яна ҳам кучайтирар эди. Ҳикматилло қоғозни кўрсатди, қиз унинг ҳужжатига кўз ташлаб, пештахтанинг тагига энгашди-ю:

— Войбў, хотинингиз сизни жуда яхши кўрар экан! — деб тивит рўмол ўраган бошини ликиллади. — Юборган посилкасини мен кўтаролмайман. Ўзингиз кириб ола қолинг!

Қизнинг қилиқлари ҳам, кулгиси ҳам, сўзлари ҳам Ҳикматиллога шундай хуш ёқиб тушдики, қизариб:

— Хотиним йўқ менинг! — деди.

— Алдамай қўя қолинг! — деди қиз, тивит рўмол билан ўралган бир парчагина юзида кулгичлари ўйнаб.

— Бидамиз!

— Йўқ, йўқ рост, хотиним йўқ! — деди Ҳикматилло ва Олеснинг биқинига туртганини сезиб, унга юзланди. — Худо урсин агар, ёлғон сўзласам!..

— Кўй, шу хотинингни! Посилкангни ол! — деди Олесь, афтини буриштириб.

Ҳикматилло ичкарига кирди. Посилка ҳақиқатан ҳам жуда оғир — камида бир пуд келарди. Ҳикматилло уни кўтариб чиқаётиб, қизга каради. Қиз қизарган кўлларига уфуриб, Ҳикматиллога тикилиб турар, ёқимтой ногоҳида ҳар қандай йигитни ҳам эритиб юборадиган қандайдир илиқ бир меҳр бор эди. Ҳикматилло посилкани очиб, қизга мевалардан — уйдан ҳўл мева юборганларидан хабардор эди! — бергиси келди-ю, ийманди.

Ташқарига чиқиб, эшикни ёпишлари билан Олесь унинг елкасига уриб:

— Нима бало, ёқиб қолдимиз? — деб сўради.

— Яхши қиз экан, — деди Ҳикматилло.

— Яхши қиз бўлса шундай қиласанми?

— Нима қилдим?

— Хотининг бор деса, хотиним йўқ, деб онт ичасан!

— Йўқ хотинни бор дейманми бўлмаса?

— У сенга жўрттага айтяпти-ку буни, тўнкамисан ҳазилни тушунмайдиган? Битта эмас, иккита хотиним бор, аммо сизнинг битта табассумингиз учун иккаласиниям қўйворишга тайёрман, демайсанми, каллаварам?

— Дабудурустдан-а?

Нима бало, сахрода ўсган ёввойимисан? Шундай жонон қиз ҳазил килади-ю, бу бўлса: «Хотиним йўқ!» деб онт ичади. У жўрттага сенинг қитиғингга тегяпти-ку, латта!

— Йўқ-э, — деди Ҳикматилло ишонмай.

— Мен бу қизни танийман. Оти Надя. Клубда кутубхоначи бўп ишлайди. Ҳозир бу ерда ойисининг ўрнида турган бўлса керак. Кечкурун танцага келамиз, ўзим таништириб қўяман...

Олесь кун бўйи унга қизлар билан танишиш, уларнинг кўнглини овлаш «услубидан» сабоқ берди. Бу сабоқ унча мушкул эмас, Олеснинг айтишича, қизлар нима деса, шунинг тескарисини айтиш, ҳазилга ҳазил билан жавоб бериш, ҳозиржавоб бўлиш керак экан, холос!

Лекин жуда осон кўринган бу «услуб»ни қўллаш ўйғай эмас экан, Ҳикматилло тугул, шўхликда батальонда тенги йўқ Олеснинг ўзиям кечкурун қизлар даврасида бу «услуб»ни қўллайман деб, роса кулги бўлди. Лекин шу кулги баҳона Ҳикматилло Надя деган ҳалиги кутубхоначи қиз билан танишиб олди.

Ҳикматилло болалигида китоб ўқишни яхши кўрсаям, техникумга кирганидан кейин деярли ҳеч нарса ўқимаган, дарсдан ташқари китоб ўқишга вақтиям йўқ эди. Армияда ҳам вақт кам эди, лекин... у олдин Наядан уялгани учун, мазмунини сўраса ўсал бўлиб қолмай, деб ўқиди, кейин... китоб баҳона дийдор ғанимат, деганларидек, қизни кўргиси келгани учун олган асарларини тезроқ ўқийдиган бўлди, охирида эса ўзиям шундай қизиқиб кетдики, сўнгги беш-олти ойда бир дунё китоб ўқиб ташлади!..

Энг муҳими, бу қувноқ, ҳазилкаш қиз баҳона Ҳикматилло умуман қиз-жувонлар даврасида ўзини эркин тутишга ўрганди, ўргангандан кейин эса, илгариги тортинчоқлиги, Нилуфарга қилган муомалаларини эслаб куладиган бўлди...

Бегимкул сўнгги бир хатида Чилонзорда, икки хонали алоҳида уйда туришини айтиб, меҳмонга таклиф қилган, «отпуссага келсанг, эски оғайниларинг ёдингдан чиқмасин, аянинг уйда қилган жинниликларимизни эслаб, бир отамлашамиз», деб ёзган эди. Бу «жинниликлари», Нилуфарни деб, Бегимкул билан муштлашганлари энди Ҳикматиллонинг ўзига ҳам жуда ғалати туюлар, айти замонда негадир Нилуфарни, умуман уларнинг туриш-турмушларини кўргиси келарди.

Ҳикматилло бугун дам олиш куни эканини, барвақтроқ бормаса мезбонлар бир ёққа кетиб қолишлари мумкинлигини ўйлади-да, трамвайга минди.

3

Эшик орқасида олди шип-шип этган енгил шарпа, сўнг уйқудан бўлса керак, сал бўғик, таниш овоз эшитилди:

— Бу ким?..

— Кечирасиз, бу мен, Ҳикматман...

— Ҳикмат? — гўё бир нарсдан хурккандай патир-путур шарпа, сўнг, сал нарироқдан саросимали шивир-шивир эшитилди:

— Айиқдай ағанаб ётавермай, турунг ҳой, Ҳикмат келди!

— Қайси Ҳикмат? — дўриллади йўғон овоз.

— Қайси бўларди! Ўша, ҳамқишлоқ дўстингиз-да!

— Топган вақтини қара! Энди бағримга босаман деб...

— Кўп сўйилаверманг! Боринг, эшикни очинг. Мен кийиниб олай...

Ҳикмат кетишини ҳам, кетмаслигини ҳам билолмай, турган жойида серрайиб қолди.

Ичкарида каравот пуржинасининг оғир ғичирлаши, чиндан ҳам айиқ ғингшигандай ғингшиган, эснаган, керишган овозлар эшитилди. Сўнгга калитлар, занжирлар шақир-шукур қилиб, ниҳоят, эшик очилди.

— Э-э, дўстим, Ҳикматилло! Оламда бормисан? Уйқуни белига тепдингу, аммо йўқлаб келганингга хурсандман, хумпар!

Анча тўлишган, салобатлашган Бегимкул, эгнида йўл-йўл ипак пижама, оппоқ кўкраклари қорнигача очик, патак сочлари бурунгидан ҳам хурпайган, пойгакда эшикни тўсиб турарди.

— Остонада кўришишнинг хосияти йўқ дейишади! Ичкарига кир! Қани, қучоқлашамизми, аблаҳ — Бегимкул қулоч ёзиб кўришди. — Бўйдан берипти-ку, худо! Бошингни эг, хумпар, шифтни тешворасан! Қайдасан, Нилу? Жа кетворган йигит бўпти, бу лапашанг?

— Ростдан-а?

Шундоқ рўпарадаги эшик очилиб, Нилуфар чиқди. Эгнида қандайдир ялтироқ матодан тикилган кенг халат, шошилич турмакланган сочларининг бир неча толаси нафис эгилиб чаккасига тушган, сурма қўйилган кўзлари хиёл сузилган Нилуфар, тирноқлари нафис бўялган нозик кўллари бериб, кулиб кўришди, кўришаркан, юзига билинар-билимас қизиллик югурди.

— Чинданам шифтга тегадиган бўпсиз!

Нилуфар бир оз озган, юмалоқ оппоқ юзи хиёл чўзилган, ўзиям аллақандай маъюс бир латофат касб этган, гўё бултур ичида ловиллаб ёниб турган қандайдир аланга сўндирилгану, энди ором олиб, тинчиб қолган...

— Хотинимга намунча қадаласан, аблаҳ! Биласан-ку, рашким ёмон! — Бегимкул қизилўнгачигача кўрсатиб, хахолаб қулди.

Нилуфар яна қизариб ерга қаради:

— Бачкана бўлманг! Ичкарига кириг... Йўқ, йўқ, этигингни ечманг, артиб кираверинг! — у чап томондаги девор шкафини очиб, Ҳикматиллонинг оёқлари остига ҳўл латта ташлади.

Ҳикматилло, гард юқмаган қип-қизил пояндозни ийманибгина босганича тор йўлакдан юриб, ўнг қўлидаги хонага ўтди, ўтаркан, кўзи беихтиёр ётоқхонага тушди; қўш тавақали гарнитурга илинган кийимлар тахи бузилган, қўш каравотдаги атлас кўрпа йиғилмаган... Лекин меҳмонхонадаги тартиб беками кўст: чет эллик қора ялтироқ сервантлардаги четларига тилла суви юритилган пиёла-чойнақлар, идиш-товоклар, ранг-баранг кўза ва кўзачалар, сурат солинган мис буюмлар, нозик қадахлар, ҳаммаси жой-жойига қўйилган, жигар ранг китоб шкафидаги оқ, қизил, қора жилдли китоблар битта-битта терилган, ердаги қирмизи гилам, эшик ва деразаларга нафис ҳарир тўр устидан тутилган қалин ипак дарпардалар, экрани катта рангли телевизор, тилла ромга солиниб, деворга осилган иккита табиат манзараси, шифтдаги катта биллур қандил — ҳамма-ҳаммасида нозик дидли аёлнинг меҳрибон қўли сезилиб турар, ҳаммаси алоҳида қунт билан ясатилган эди.

— Намунча оғзинг очилиб қолди? — деди Бегимкул, мамнун жилмайиб. — Қалай, аканг ўргилсинди қасри-олийлари ёқдими? Бунинг ҳаммаси каминанинг ҳалол пулига келган! Ҳозир кимни қўли баланд — қурувчи билан газчининг қўли баланд. Ҳасад қилма! Қайтиб келсанг сен ҳам бир-икки йилдаёқ бошлаб қошона қуриб оласан!

— Ким ҳасад қилипти?

— Гап-да, каллаварам!.. Хўш, яъни... қачон келдинг?

— Икки ҳафта бўлди. Қишлоқда эдим...

— Э, ха... бобой оламдан ўтибдилар. Жойлари жаннатда бўлсин. Яхши одам эди, раҳматлик. Хафа бўлма, ҳаммининг бошида бор гап. Қани, юқори ўт, мен ювиниб чиқай. Хоҳласанг сен ҳам ювиниб ол. Битта ванна қурдирганман, кўрсанг оғзинг очилиб қолади. Кўрасанми?

— Йўқ, раҳмат...

— Бўлмаса юқори ўт, дамингни ол.

Бегимкул айиқдай чайқалиб, вазмин одимлаб чиқиб кетди. Унинг юриш-туриши, хатти-ҳаракатлари, ҳатто «аблаҳ» деб хахолаб кулишларида ҳам ғурур аралаш зўр бир мамнуният, ўз турмушидан қоникшиш, бахтиёрлик сезилиб турарди. Нега ҳам мамнун бўлмасин? Шундай гўзал, ораста хотини, шоҳона уй-жойи бўлса, ҳеч нарсадан кам-кўсти бўлмаса... у мамнун бўлмай, Ҳикматилло мамнун бўлсинми?

Бу нима? Ҳасадми? Ичи қораликми? Йўқ, ҳасад эмас, лекин... лекин нима бўлаётганини ўзиям тушунолмаган, фақат тиниқ куйдай ҳазин бир туйғу дилини чулғаб олганини сезган Ҳикматилло бир-бир босиб, китоб терилган шкаф ёнига ўтди...

Ҳошиясига зар тикилган гулдор шиппаги билан гиламни унсизгина босиб, Нилуфар кирди. Ўртадаги ялтироқ столга попукли қалин дастурхон ёзаркан, билинар-билинемас кулимсираб:

— Хизматлар яхши ўтяптими, Ҳикмат ака? — деб сўради.

— Шукур... ўзингиз қалай? Ўқишлар тугадими?

— Ҳа, кўклардан бери аптекада ишляпман. Агар дори керак бўлса... ишхонаям яқин, шу уйнинг ўзида... Йўқ-э, дорини нима қилардингиз сиз? Жа... отдай бўп кетибсиз! — Нилуфар бу гапни айтишга айти-ю, қизариб кетди.

— Ҳа, энди... — Ҳикматилло хижолат чекиб йўталди. Нилуфарнинг бултурги одатлари, бир жойда бир зум тинч туролмай кийикдай сакрашлари қолган, юриш-туришларида, ҳаракатларида ёш келинчаларга хос ёқимли маъсумлик, босиқлик, назокат пайдо бўлган эди. Ё тавба! У чиндан ҳам шунчалик ўзгарганми, ё бошдаям шундай маъсум бўлгану, фақат унга, рашкчил кишлоқига беҳаё ва шаддод кўринганмиди?

Ҳикматилло эски муносабатларини эслаб ўзидан қанча кулган бўлмасин, бугун йўлда келаётиб эркин гаплашишга ўзини қанчалик чоғламасин, ҳозир унсизгина одимлаб дастурхон ясаётган бу ёш, гўзал жувон олдида ўзини эркин тутолмас, нимадир унга халақит берар, нимадир асабларини таранг тортиб турар, энг ёмони юраги нина санчилгандай бетиним санчиб оғрирди.

Нилуфар сервантдан тўртта ликопча, оғир кумуш қошиқ, кумуш вилкалар олиб столга кўяркан:

— Хизматдан қачон қайтасиз? — деб сўради.

— Ҳали бир йил бор...

Ҳикматилло шкафни очиб оқ жилдли қалин китобни олди. Ё раб! Бу ўша маҳаллар кўл бўйида Нилуфарнинг кўлида кўрган «Алвидо, қурол!» деган китоб эди!

Дастурхон ёзиб бўлган Нилуфар, худди нима қилиши ёдидан кўтарилган одамдай, хаёлга толган эди. Ниҳоят, у қандайдир ички бир тараддудни енгиб, чаккасига тушиб турган соч толаларини тўғриладида, шарпасизгина одимлаб, Ҳикматиллога яқинлашди.

— Нимани ўқияпсиз?..

— Ҳа, шу.. Хеменгуэй, — деди Ҳикматилло. — «Алвидо қурол!» Чиндан ҳам... ғалати китоб экан!..

Нилуфарнинг кўзларида қувонч аралаш бир ҳайрат порлади.

— Ўқидингизми?

— Ҳозир Хемингуэйни ўқимаган одам, айниқса биз томонларда, армияда, кулги бўлади-ку! — деди Ҳикматилло ва беихтиёр қизариб кетди.

Унинг ёдига кутубхоначи қиз Надя тушди. Надя унга бу романни навбат кутаётган китобхонлардан яшириб, икки кунда ўқиб чиқиш шарти билан берган эди. Ҳикматилло эса китобга сира киришолмаган, романнинг бош қисми унга жуда зерикарли туюлган эди. У бир ўйида китобни «ўқидим» деб, қайтариб бергиси ҳам келган, бироқ Надянинг сўраб қолишидан кўрққан эди. Энг муҳими, шу китоб баҳона Нилуфар билан кўлда аразлашиб қолгани ёдида тургани учун ҳам ўқишга мажбур этган эди ўзини. Ва ажабо, биринчи кунлари китобнинг

йигирма-ўттиз бетини зўрға ўкиган Ҳикматилло, учинчи куни қолган қисмини бир ўтиришдаёқ ўқиб чиққанди. Ўша куни Ҳикматилло қурилишда навбатчи эди. У кечаси прорабнинг хонасига кириб, эшикни ёпиб олди-да, китобни очди, очди-ю... У ёғи нима бўлгани ёдида йўқ, фақат тонг палла китобни ёпиб ўрнидан тургани эсида... Китоб қаҳрамонларининг фожиали муҳаббати, Кетриннинг тўлғоқ азобида ўлиши, севгилисидан айрилган Генрининг мусибати уни титратиб юборган эди!..

— Бечора Кетри! — деди Нилуфар. — Унинг ўлими... худди Генрининг кўз ёшларига ўхшаш тинимсиз қуйган ёмғир... эсингиздами? Мен йиғлайвериб эсим кетувди...

— Ҳа, ҳа, — деди Ҳикматилло бирдан ёпирилиб келган ҳаяжонни яширишга уриниб. У кўзлари аллақандай порлаб, овози титраб гапирётган бу мулоқим жувон билан ўзи ўртасида қандайдир нозик бир яқинлик пайдо бўлганини ҳис этди, назарида, Нилуфар шу топда фақат ўз кўнгли эмас, унинг, Ҳикматиллонинг кўнглидаги тўфонни ҳам ҳис этаётганга ўхшарди!

— Биласизми, Ҳикмат ака? — деди Нилуфар ва қўлини Ҳикматиллонинг қўлига қўйди. — Кетрин ўлади-ю, бироқ... бироқ мен уни жуда бахтли, жуда бахтли аёл деб ўйлайман...

— Нега?

— Чунки... Генридай... ажойиб йигитнинг муҳаббати... шундай пок туйғулар, шундай самимий... — Нилуфар «култ» этиб ютиндию, кўз ёши аралаш жилмайди. — Кечирасиз, мен жуда... ғалати...

— Йўқ, йўқ! — деди Ҳикматилло. — Мен... тушуниб турибман. Ҳаммасига тушуниб турибман. Мен ўшанда... кўлда... билмаган эканман...

Боядан бери бир меъёрда қуйилаётган сувнинг сокин шинғиллаши тиниб, ваннадан Бегимкулнинг:

— Ҳой, бу қанақа шивир-шивир? Рашким ёмон маним! — деб қичқиргани ва хахолаб кулгани эшитилди.

Нилуфар, худди, бехосдан хунук бир гап айтиб юборган одамдай қизариб кетди-да, бошини бир томонга эганича, тез юриб, меҳмонхонадан чиқди.

Йўқ, бу Ҳикматилло билган бултурги Нилуфар эмас, тамом бошқа одам эди!.. Ё бу бир йил ичида унга бир нима бўлгану, жуда ўзгариб кетган ё, аксинча, Ҳикма-тилло бошдаёқ янглишган, бошдаёқ у ҳақда нотўғри хулоса чиқарган!

Ҳа, гап Нилуфарда эмас, унинг ўзида! Нилуфар бултур ҳам бирда ёш қизларга хос шўхликлар қилиб, рашкини келтирса, бирда у билан, Ҳикматилло билан самимий гаплашгиси келиб, музыка ҳақида, қандайдир нотаниш китоблар ҳақида гап очар, лекин у қизнинг суҳбатига жўр бўлолмас, у оламдан беҳабар оддий бир тўпори эди. Дуруст, у-ку оламдан беҳабар, тўқим табиат бир йигит экан, Бегимкул-чи? Бегимкул қайси фазилатлари билан ром қилдийкин бу нозик табиат санамини?

Ҳикматилло яна боягидай юраги оҳиста безиллаб, диванга ўтиб ўтирди.

Эшикда, вужудидан паға-паға иссиқ ҳовур тараган, юмалоқ юзи ҳозиргина бўялган қўғирчоқнинг юзидай ялтиллаган, мамнун-хушчақчақ Бегимкул кўринди.

— Қани, хотинжон, овқат гатопми, ўргилиб кетай сиздан? Гатоп бўлса опкелинг. Иштаҳалар карнай бўп кетди! Холодильникдаги коньякниям олинг, оғайним билан бир отамлашайлик!

Ошхонада бошланган жаз-буз орасидан Нилуфарнинг хиёл ранжиган овози келди.

— Тонг отмасдан туриб коньякми?

— Коньяк бўлмаса шампанхон тўрани олинг, ўргилсин. Сиз ҳам яйрайсиз, биз ҳам! — Бегимкул Ҳикматиллога кўзини қисиб, сервантдан биллур кадаҳларни олди.

Жизиллаб турган бир това қуймоқ кўтариб Нилуфар кирди, колбаса келтириб қўйди. Бегимкул коньякка чиқди шекилли, холодильникнинг эшиги гурсиллади. Ошхонадан Нилуфарнинг яна бир нима деб зорлангани, Бегимкулнинг хушомад қилиб кулгани эшитилди:

— Хотин зоти икки тоифага бўлинади, хоним. Яхши хотинлару, ёмон хотинлар, — деди

Бегимкул меҳмонхонага бир шиша коньяк кўтариб кираркан. — Ёмон хотинлар меҳмоннинг олдида эрларига хуруж қилишади. Яхши хотинлар, ичларидан зил кетсаям, меҳмоннинг олдида илжайиб туриб, меҳмон кетгандан кейин эговлашади. Меҳмон кетгандан кейин бошимда ёнғок чақсангиз ҳам майли, унғача илжайиб туринг, ўргилай сиздан!

— Эски ҳаммом, эски тос! — деди Нилуфар, бошини эгиб.

— Майли, хотин, майли. Сиз нима десангиз биз хўп деб, кўксимизга урамиз, акаси жонидан. — Бегимкул қадаҳларга коньяк қуйиб ўрнидан турди.

— Хўп, дўстим, Ҳикматилло. Сен учун. Эсон-омон хизматни бажариб кел. Келганингдан кейин ўзим ишга жойлаб қўяман. Менга ўхшаб газ бўйича мастер бўп олсанг — ошиғинг олчи!

— Сен қачон мастер бўлдинг?

— Бир йилдан ошди. Нега кўзингни лўқ қиласан? Ҳозир газчи турганда курувчига йўл бўлсин, оғайни! Эрталаб идорага бор, кўрасан: манман деган йўғонлар «Газ-24» машиналарини кўндаланг қилиб, «укажон, бугун бизникига ташриф буюриб, бир чўқим ош еб кетсангиз», деб кўл қовуштириб туришипти! Тошкентда нима кўп, участка кўп. Газ турганда ким кўлини косов қилиб кўмир ёқишни хоҳлайди дейсан?..

— Газдан бошқа гап йўқми оламда? — деди Нилуфар. — Миясини қоқиб кўлига бердингизку, Ҳикматжонни!

— Ҳикматжонга керак гап бу, хоним! Уйингиздаги мана бу сервантлар, кўлингиздаги биллур қадаҳ, эгнингиздага ипак халат, ҳатто сиз яхши кўрган ана у сербезак китоблар — ҳаммаси ўша сассиқ газ орқасидан келган, жонгинам! Хўп, бас қилдик, хоним, бас қилдик... Қани, олдик, дўстим...

Ҳикматиллонинг эсига аянинг гаплари тушди: «Газга борсам... навбат кутасан дейишди. Навбатчи ўлгур охиратдаям келмасмиш. Бозордан уста опчиқа қолай десам, пожарнийси бор бўлгур, испарвка бермасмиш...»

— Аядан хабар олдингми ҳеч? — деди Ҳикматилло.

— Ая? Ҳа, кампирни айтасанми? Нима қилди?

— Ҳеч нима... Кампир бечора уйига газ ўтказмоқчи бўлиб, батарея қурдирган экан. Ҳаммаси бўпти-ю, қувуркон ўрнатиб сенлардан рухсат олиш қопти. Ёрдам берворсанг бўларкан...

— Ёрдам ҳам гапми? Сандикнинг тагига тахлаб қўйган юз сўлкавойлардан чиқарсин, шу бугуноқ ёқиб берамиз! — Бегимкул одатдагидай хахолаб кулмоқчи бўлди-ю, оғзи тўла қуймоқ, кулолмади.

— Кампир бечора юз сўлкавойликларни қаёқдан олсин?

— Нима? — деди Бегимкул, оғзидаги қуймоқни чайнашдан тўхтаб. — Сен аяни билмас экансан! Илонни ёғини ялаган кампир у! Кўмма тиллоси бор аянинг. Сен... ҳалиям қишлоқилигинг қомапти, оғайни!

— Сен қишлоқи эмасмисан?

— Менми? Мен... ҳақимни ажратоладиган қишлоқиларданман! — Бегимкул стулнинг суянциғига чалқайиб, хотинига қирғий қараш қилди.— Мана, шаҳарнинг манман деган олифталарини доғда қолдириб шундай жононни гаҳ деб кўлимга кўндирдим, сен бўлсанг қишлоқи дейсан-а! Лаббай, хоним?

Боядан бери дастурхоннинг попугини бармоғига ўраб, ерга қараб ўтирган Нилуфар нон чайнашдан тўхтаб, «қулт» этиб югинди-ю, индамади.

— Чиндан ҳам оби замзам деса бўлади, бу ичимликни! Энди тер чиқай деди! Қани, шундай нарсани ўйлаб топган гуржи халқининг саломатлигига яна биттадан олайлик, дўстим!

— Кўйинг, етар энди! — деди Нилуфар ва гўё бу сўзлари учун Ҳикматиллодан узр сўрагандай қизариб кетди. — Мен буни қизғанаётганим йўқ, машина ҳайдашлари керак. Далага чиқмоқчи эдик...

— Ҳикматниям опкетамиз! — Бегимкул оғзини оқ қоғоз билан артиб ўрнидан турди. —

Яқинда «Жигули» олганман. Бир катаяса қилдираман, дўстим. Бугун бўшмисан ахир? Қачон кетмоқчисан?..

— Эртага. Лекин ҳали билет олишим керак... Раҳмат.

— Шу ҳам масалами? Йўл-йўлакай кассага кириб ўтамиз. Қани, хоним, дастурхонни йиғиштириб, ясан-тусанни бошланг. Ўн минут муҳлат сизга — Бегимкул айиқдай тебраниб, меҳмонхонадан чиқди. Ҳикматилло ўнғайсизланиб ўрнидан турган эди, Нилуфар:

— Рост, бирга бўлинг! — деди, аллақандай ёлворган товушда. — Далада яхши жойлар бор. Қўл бола ош қип бераман ўзим!

Нилуфар, гўё ўз гапидан ўзи уялиб кетгандай тўсатдан кўзлари ёшланиб кулди-да, тез юриб меҳмонхонадан чиқди.

Ҳикматилло ўрнидан турди, ҳамон зил-зил оғриётган юрагига қўлини қўйиб, деразанинг олдига борди. У жуда кўркам, хушманзара, лекин қандайдир хавоси бўғиқ жойга келиб қолган одамга ўхшарди. Жой хушманзара бўлса ҳам, бундай пайтда бўғилиб кетаётгандай туюлиб, тезроқ соф ҳавога чиққиси келади киши. Ҳикматилло ҳам ҳозир шу аҳволда эди. Айниқса Бегимкулнинг ая тўғрисидаги гаплардан кейин, ярим ҳазил, ярим чин сандиқ тўла пулларига шама қилганидан кейин жойида ўтиролмайд қолди. Аттанг! Бир тишлаб узиб оладиган пайтни бой бериб қўйди! Тавба! Ҳикматилло аяни билмас эмиш! Илоннинг ёғини ялаган, шайтонни авраган кампир эмиш! Сандиқ тўла юз сўлкавойликлар эмиш!.. Ҳа, бир боплайдиган пайти келувди! Бор гапни юзига айтиб, шартта туриб кетиш керак эди! Сут билан кирган жон билан чиқади, — деганлари рост экан! Лаънати тортинчоқлик! Ғазаб ва нафратдан тарс ёрилиб кетай деди-ю, бир оғиз гап топиб айтолмади! Доим шу! Пайти келганда бир нима деёлмайди-ю, кейин мана шунақа ич-ичидан зил кетиб, фиғони чиқиб юради. Лекин... айтганда гап кор қилармиди юлдузни бенарвон урадиган бу олғирга? Гапни гапир уққанга, жонни жонга суққанга!.. Яхшиси бирорта аэрофлот кассасига обориб қўйишларини сўрайди-да, хайр-маъзур қилиб қўя қолади. Бор-йўғи бир кун вақти бор. Бу безбет билан сайилга чиқиб, бачкана қилиқларини кўриб қовурилиб юргунча... шаҳарни томоша қил, ўйнаб қол!.. Фақат... фақат Нилуфар!.. Ҳар бир ҳаракати, боқишлари, ҳар бир сўзи юракни тимдаловчи маъюсликка тўла бу маъсума жувонни ташлаб кетиш, айниқса негадир кўзи ёшланиб айтган сўнги таклифини ерда қолдириш!.. Лекин ерда қолдирмай бирга сайилга чиққанда нима бўлади? Бегимкулнинг бачкана ҳазилларини эшитиш, хотинига қилган бемаъни қилиқларини ва бу қилиқлардан изтироб чеккан Нилуфарни кўриб зил кетишдан бошқа нима бўлади?.. Йўқ, яхшиси, билетни чўнтакка солиб хотиржам бўлиб олгин-да, ўз йўлингга равона бўл! Кейинги пушаймон, ўзингга душман. Энди бу гаплардан фойда йўқ!..

Билет эсига тушгани учунми, Ҳикматилло беихтиёр ҳужжатлари солинган кўкрак чўнтагини ушлаб кўрди, сўнг, тугмасини ечиб солдат дафтарчасини олди, олди-ю, юраги орқага тортиб кетди: ҳамёнга солинган билет пули йўқ эди!..

Ҳаммаси беш сўмликлардан иборат тўксон сўм пули бор эди!.. Солдат дафтарчаси, отпуска қоғози жойида, дафтарчага солинган пул йўқ!

Ҳикматилло жон ҳолатда кўкракларини пайпаслаб, шимининг чўнтакларини ковлаштирди. Гимнастёркасининг иккинчи чўнтагидан ҳар хил адреслар ёзилган митти блокнот, шимининг бир чўнтагидан рўмолча, иккинчисидан амакиси берган ўн сўмнинг — унинг уч сўмини эрталаб таксига тўлаган эди, қолган етти сўми чиқди, фақат алоҳида сақланган билет пули йўқ!

Лоп этиб, кечаси вагонда бўлган воқеалар эсига тушди.

Ҳикматилло чиққан вагоннинг деярли ярмини лўлилар эгаллаган эди. Кейин билса, улар Саратов томонлардан яроксиз отларни опкелиб, пуллаб қайтаётган асби жаллоблар экан. Лўлилар ҳаммаси бўлиб йигирма чоғлик, уч-тўртта аёл — улар орасида боя вокзалда хайрлашган хушчақчақ лўли йигитининг кетворган синглиси ҳам бор эди — ва беш-ўнта эркак бўлса ҳам, бутун вагонни шовқин-суронга тўлдирган, ҳаммаси кайфли, ҳаммаси раксга тушган,

гармонь, хуштак, нағал қоқилган этиклар дукури, ликопчадеккина митти чилдирмачаларининг даранг-дурунгидан олам ларзага келган, текин томоша авжида эди!..

Ҳикматиллони кузатиб чиққан дўстлари, қўярда-қўймай вокзалда унгаям жиндай мусаллас ичиришган, у ҳам ширакайф эди. Ширакайф ҳолда ўша таниш лўли йигитлар даврасига тушди.

Улар Ҳикматиллони хушнуд қийқириқ билан кутиб олишди. Боя эрталаб майдонга кузатиб чиққан шўх йигитча эса, тор вагонда чарх уриб, ўзи чилдирма чалиб, ўзи рақс тушаётган, қават-қават қизил кўйлагининг ўтовдек этакларини гир айлантириб, қизил гулдор рўмолини ҳавода ҳилпиратиб ер депсинган қайнисинглисини унга берадиган, тўйни Саратовда қиладиган бўлиб, уст-устига икки пиёла шароб қуйди. Ҳикматилло ичмаган эди, пиёлани қиз олди ва унга таъзим қилиб:

— Ол, сержант! — деди, кўзлари ёниб. — Юрагингда ёдинг бўлмаса қайтариб бер — ўзим ичаман!

Лўли йигит эса ўрнидан сакраб турди.

— Буни ичсам, мен ҳам бир шишага қарз бўламан, деб кўркма! Фолбинлик қилиб пул топадиган ипринди-сипринди лўлилардан эмасмиз бизлар! От жаллоби дейдилар бизларни! Пул керак бўлса мана! — лўли йигит дўппайиб турган ён чўнтагидан бир даста пул олиб, ҳавога отиб юборди-ю, ерга сочилган қоғоз пулларни босиб, ер депсиниб ўйнай кетди:

Эй, лалу-лалу, ла!

Лалу, лалу!

Оҳ, қора тунлар,

Лўлининг

Бахт тунлари,

Лалу!

Қанча пул керак бўлса ол, сержант! Аспи жаллоб дейдилар бизни!..

Ҳикматилло ноилож узатилган пиёлани бўшатиб берди, қизил рўмолчасини боши узра ҳилпиратиб, қизил этикчаси билан полни тешворгудек депсиниб рақс тушаётган жононга уч сўм пул қистирди, сўнг боши гир-гир айлана бошлаганини сезди-да, иккинчи қаватта чиқиб чўзилди...

Пул чўт эмас, аспи жаллоб бўлган аблах! Пулни ерга сочиб, рақс тушади-ю, донг қотиб ухлаётган одамнинг чўнтагига қўл солади! Яна чамадонини кўтаришиб чиққанини, қайнисинглисини бермоқчи бўлганини айтмайсизми? Йўқ, айб унинг ўзида! Ким унга лўли тутган шаробни ол деди? Ким донг қотиб ухла деди? Энди нима қилади? Кимдан пул сўрайди? Ойисига телеграмма бериш тўғрисида гап бўлишиям мумкин эмас. Бусиз ҳам ўлим доғида жижжанақ бўлиб ўтирган онаизорига бу гапни айтиб адоий тамом қиладимми? Лекин вақт зик. Эртага учиши шарт!..

Ҳикматилло чўнтакларини яна бир бор шап-шап ушлаб чиқди-да, юраги музлаб:

— Бегимкул! — деб юборди.

Эшикда, бўйнига галстук боғлаётган Бегимкул кўринди.

— Ҳа, нима қилди?

— Бу ёққа қара... эшикни ёп!

— Нима гап? Тинчликми?

— Тинчлик. Пулимни олдириб қўйибман...

— Нима? — деди Бегимкул, галстугини боғлашдан тўхтаб. — Пулимни олдириб қўйдим? Қанақа қилиб?..

— Ҳа, шу... кечаси поездда... бир вагон лўлилар орасига тушувдим. Ўшалар олдим, бошқами, билмадим, ишқилиб, пулим йўқ. Ҳозир билетга чиқамиз деб, чўнтагимни пайпаслаб кўрсам... йўқ! Хужжатларим турипти-ю, пулим йўқ!

— Латта! — деди Бегимкул! — Ёш боладай лўлига пулини олдириб ўтирса! Неча сўм эди?

— Тўқсон сўм. Ҳаммаси беш сўмликлар!

— Ҳайронман... — Ҳикматилло, кўзлари жавдираб, ҳамқишлоғига тикилди. — Ўзинг бир нима қиласан энди, дўстим. Мен... кассада пулим бор. Борган заҳоти жўнатаман. Худо урсин агар...

— Бегимкул энсаси қотиб афтини буриштирди.

— Гап унда эмас! Мен жоним билан берардим... буни қара! Аксига олиб, ҳозир мендаям пул йўқ эди-да!..

Ҳикматиллонинг аъзойи баданидан тер чиқиб кетди.

— Жон дўстим! Бир иложини топ! Бу катта шаҳарда сендан бошқа таниш-билишим бўлмаса... кимга бораман? Худо ҳаққи, эртага етиб борсам, индинга жўнатаман!

Бегимкул яна юзини буриштириб қўлини силтади.

— Қизиксан-а, оғайни! Пулим бўлса... мен сенга текинга бериб юборардим. Айтяпман-ку, аксига олиб... пулсиз пайтимга тўғри келдинг деб! Тавба, Кап-катта одам! Сержант! Чўнтагидан пул олдириб ўтирса-я...

— Менга қара, Бегимкул. — Ҳикматиллонинг овози титраб кетди. — Бир иложини қил, жон дўстим... Кўни-қўшнингдан қарз олсанг ҳам бир бало қил...

— Э-э, соддалигинг қолмади-қолмади-да, оғайни! Шу кўп қаватли уйларда кўни-қўшничилик борми? Бизни қишлоқ деб юрибсанми бетни? Одам одамни танитайди бетта! Ҳайронман, нима қилиш мумкин? Доим пул деган қаланиб ётадиган уй, келиб-келиб, сен сўраганинга бир тийин бўлмаса-я! Айб хотинда! Биласан-ку, хотинларни!

— Балки хотинингда бордир, Нилуфархонда... Ҳикматилло бу гапни айтишга айтди-ю, тилини тишлади. «Йўқ! Нилуфарни аралаштириш керак эмас бу ишга!» хаёлидан ўтди унинг.

Бегимкул тажанг бўлиб, бошини қашиди.

— Э-э, хотин зотини билмас экансан! Пул турармиди бўларда? Бир тийин тушса ателье модга югуришгани-югуришган булар!» — деди Бегимкул, лекин Ҳикматиллонинг жавдираб турган кўзларига кўзи тушиб, бошини қашиди:

— Хўп, сўраб кўрай-чи, зора, бахтингга топила қолса...

Ҳикматилло «тўхта», деб қичқириб юборишига оз қолди, лекин унинг тили сўзга келгунча Бегимкул уйдан чиқди.

Ҳикматилло турган жойида қулоғини динг қилиб қотиб қолди. У ўзининг нақадар аянчли аҳволда эканини сезар, чидаб бўлмас ҳақорат туйғусидан ер ёрилса-ю, ерга кириб кетсам дер, айни замонда бошқа борадиган жойи, ялинадиган бир кимсаси йўқлигини билгани учун, тишини тишига қўйиб, чидашга, ёлғон гапираётгани юзидан, гап-сўзларидан билиниб турган бу лўттивозга ёлворишга мажбур эди...

Ё тавба! Шу уй, шу жиҳоз, «Жигули» машинаси, шу туриш-турмушига тўқсон сўм топиб беролмаса! Бунга ишониб бўладими? Тўқсон эмас, саксон, борингки етмиш сўм бўлса ҳам етар эди. Бир тийиниям йўқ эмиш! Бирга ўқиган, бир майизни бўлиб еган ҳамқишлоқ дўсти унинг аҳволини кўриб туриб, икки-уч кунга етмиш сўм қарз бериб туришдан бош тортса!..

Йўқ, шошма, балки топиб берар. Балки Нилуфархон!..

Нилуфарни бекор аралаштирди шу ишга. Билдирмай қўя қолиш керак эди унга! Лекин... агар шу сафар ёрдам бериб юборишса, бу мушкул ишдан қутқаришса эди! Ҳикматилло абадул абад унутмас эди бу яхшиликларини! Берган пулларини индиндан қолдирмай телеграф билан қайтарар, ҳатто икки баравар қилиб қайтаришга ҳам тайёр эди! Чиндан ҳам унинг омонат дафтарчасида сал кам беш юз сўм пули бор! У ахир қурилиш батальонида прораб бўлиб ишлайди. Ҳар ойида юз сўм, баъзи ойларда ҳатто юз йигирма сўмгача пул олади! Ҳикматилло дадасининг вафоти ҳақида қишлоқ Советидан олган справкасини кўрсатиб, энди бу пулни ойисига юбормоқчи эди... Майли, юз сўм кам юборар. Ақалли эллик сўм топиб беришсаям майли, эллик сўмларини юз сўм қилиб, ҳатто юз эллик қилиб қайтаришга рози. Яна бир умр

миннатдор бўлиб юрарди. Бир умр!

Ошхона томондан асабий шивир-шивирлар, сўнг Нилуфарнинг «Қўйинг! Билганингизни қилинг!» деган хитоби эшитилди, эшик очилиб Бегимқул кўринди, кўринди-ю, қўлларини ёзиб, аллақандай аянчли носамимий жилмайди.

— Айтдим-ку, хотин зотида пул турармиди деб! Тавба! Мениям жуда ноқулай аҳволга солдинг-да, дўстим... Менга қара! — деди у, тўсатдан эсига бир нарса тушган одамдай кўзлари чақнаб. — Буюмларинг қани? Чамадон-памадонинг борми ўзи?

— Бор.

— Бор бўлса... балки чамадонингдадир? Ҳикматилло бўшашиб бошини чайқади.

Йўқ, пулни чамадонга солмаганини у аниқ билади.

Чамадонда кийим-кечак, олма-анор бор, холос. Пулни чўнтагига, солдат дафтарчасига солгани эсида турибди.

— Сен бошингни чайқама, дўстим! Менам шундай одатим бор! Пулимни бир жойга қўйдим, деб ўйлайману, доим бошқа жойдан топаман. Чамадонинг қаерда ўзи? Олдин бир қараб кўр...

Хонага Нилуфар кирди. Сайилга тайёр шекилли, эгнида атлас қўйлак, бир қўлида қирмизи жемпер, бир қўлида қизил чарм сумка... Оқариб кетган юзида, теграси бўялган катта кўзларида ҳаяжон аралаш изтироб.

— Вой, нима бўлди, Ҳикмат ака?

Нилуфар кириб келиши билан Ҳикматиллонинг ички аъзоларини сиқиб турган қандайдир бир пружина ёзилиб кетди-ю, қадини ростлади.

— Хўп, майли, бир гап бўлар... Хайр...

— Шошма! Чамадонинг қаёқда ўзи? Обориб қўяман...

— Кераги йўқ. Раҳмат...

— Аттанг! Жа ғалати иш бўлди-да! Доим тахланиб ётадиган пул, шу сафар... бунақа бўлганини қара?... Жа-а.. ноқулай бўлди-да... Тўхта дейман, обориб қўяман...

— Овора бўлма...

— Тўхтанг! Ахир сиз... ахир биз! — Нилуфар, лаблари пирпираб, бир эрига, бир Ҳикматиллога қаради. Унинг кўзларида яна ёш томчилари милтирагандай туюлди-ю, Ҳикматилло тишини тишига босиб, эшикни юлқиб очди.

— Раҳмат сизга. Хайр.

Ҳикматилло, гўё Бегимқул қувиб келаётгандай, зиналардан ҳатлаб-ҳатлаб пастга тушди.

Офтоб чарақлаб турар, тўрт қаватли бинолар билан ўралган каттагина ҳовли бола-чақага тўла, кулги, кийқириқ осмони-фалакка чиққан эди.

Ҳикматилло эшикда бир зум тўхтаб, кўкрагини тўлдириб нафас олди, кейин кўчага чиқиб, ғиз-ғиз учиб ўтаётган машиналарга қўл кўтарди: чўнтагидаги етти сўмни тежашнинг барибир фойдаси йўқ эди!..

Ҳикматилло қарсиллатиб ёпган эшик гўё Нилуфарнинг пешонасига келиб теккандай бўлди-ю, кўз олди қоронғилашиб, деворни ушлаб қолди. Сўнг, бир-бир босиб, меҳмонхонага кирди-да, шилқ этиб диванга ўтириб қолди.

— Хўш, нима қилдик, кетдикми?

Нилуфар индамади. У томоғига келиб тикилган аччиқ фарёд кўксидан отилиб чиқишидан кўрқиб, тишини тишига босди.

— Нима бало, оғизларига талқон солиб олдиларми? — Бегимқулнинг овози таҳдидли янгради. У вазмин одимлаб, диванга яқинлашди. Нилуфар бошини кўтармаса ҳам, унинг дарғазаб важоҳатини тасаввур этди.

— Нима бўп қолди бирдан?

— Ўзим... бошим оғрияпти...

— Ҳмм... — деди Бегимқул. — Милтиқнинг ўқидек одам... нечук туйқусдан бошлари оғриб

қолармиш? Бошлари оғриси... далада... табиат кўйнида ёзилиб кетасиз. Мен бош инженеримизга ваъда бериб кўйганман...

Нилуфар кўзини ердан узмасдан секин жавоб берди?

— Йўқ, мен... чиқолмайман. Негадир... нохуш сезяпман ўзимни...

Бегимқул гўё нима қилишини билмаган одамдай анча жим қолди. Лекин Нилуфар билар — унинг бу сукутидан кўркқулик эди!.. Ниҳоят у қандайдир оғир пишиллаб:

— Менга қаранг, хоним! — деди. — Бош-мошни баҳона қилмай тўғриси айтиб кўя қолинг: эски жазманингизга қарз бермаганим учун кўрсатаётган ўйинингиз эмасми бу?

Нилуфар ялт этиб қаради. Унинг ёш милтираган кўзларида ифода этиш қийин бўлган шундай зўр бир қаҳр ёниб турардики, Бегимқул бир нима деб ғулдиради-да, эшикни тарақлатиб ёпиб, уйдан чиқиб кетди.

Эшик ёпилиши билан боядан бери Нилуфарни ип бўғиб олган фарёд кўксидан отилиб чиқди-ю, ёстикни кучоқлаб ўкраб йиғлаб юборди...

Нилуфар яқинда аллақайси бир журналда ўқиган эди; гўё, кўз ёши кишига фойда келтиради, деган гап шунчаки тахмин эмас, балки илмий жиҳатдан асосланган фикр эмиш, гўё юракни чулғаб олган алам, кўз ёши билан бирга майда томирлар орқали сизиб чиқиб кетармишу, киши энгил тортармиш. Хуллас, ғам бўғганда йиғламагандан йиғлаб олган яхши эмиш!..

Нилуфар ҳозир буни ўйлагани учун эмас, кўпдан бери йиғилиб юриб, бугун бирдан хуруж қилган тизгинсиз аламга бардош қилолмагани учун йиғлади, диванга юз тубан тушиб, ёстикни кучоқлаб, ўзини тутолмаганидан уввос тортиб йиғлади. Бу йиғи чиндан ҳам юрагидаги мислсиз изтиробни хиёл тарқатгандай, хиёл юмшатгандай бўлди. Лекин бунинг ўрнига хаёлини охири кўринмаган туганмас маъюс ўйлар эгаллаб олди. Бу бетаскин ғам, ойсиз тундай қоронғи ўйлар унинг хаёлига бугун келаётгани йўқ, улар сал кам бир йил олдин, тўйдан бир ҳафта ўтмасданок бошланган, лекин бугун, Ҳикматиллони кўрганидан кейин янги бир куч билан хуруж қилди, жиловсиз тўфон бўлиб ёпирилиб келди.

Қизиқ, бугун Хемангуэйдан гапирган, энг муҳими, ҳар бир сўзи, қилиқлари, муомаласидан кишини ром қилувчи бир самимият, одамийлик, ғурур сезилиб турган бу йигит бултур Нилуфарда тамом бошқача таассурот қолдирган эди.

Бошда, пахтада танишган маҳалда Нилуфарнинг дилида илиқ меҳр уйғотган бўлсаям, кейинроқ, шаҳарга келганларидан кейин, ўта жўн, ўта содда, айна замонда жуда рашкчи ва тўпори бўлиб кўринган эди.

Ҳикматилло ҳақиқатан Нилуфарни ҳаммадан, кўча-кўйда тикилиб қараган йигитлардан, техникумдаги курсдошларидан, киноларда ёнма-ён ўтириб қолган эркаклардан, ҳамма-ҳаммадан қизганар эди. Ўзиям на бир яхши гап, на бир ширин суҳбатга қодир эди. Болалигида музика мактабида таълим олган, бир олам китоб ўқиган Нилуфар бирорта қизиқ асар ё янги кино ҳақида гап очса у ё сўз тополмай ғулдираб қолар ёки ғалати гаплар айтиб, Нилуфарнинг кулгисини қистатарди.

Ўша маҳалда Нилуфарнинг назарида йигит кишига номуносиб кўринган журъатсизлиги, кулгили туюлган тортинчокдиги-чи? Ҳикматиллонинг мўмин-қобиллиги фақат Нилуфар эмас, унинг дугоналарини ҳам ҳайратга солар, улар: «Бу юмшоқ супургини қаёқдан топдинг?» деб кулишарди...

Ёмғирдан қочиб, дўлга учрадим, деганларидек, унинг «юмшоқ супургидан» қочиб, бу чақир тиканга дуч келишига шу кулгилар, курсдош йигитларнинг заҳархандаси-ю, дугоналарининг пичинглари ҳам сабаб бўлди.

Мана ҳозир ҳам бир сафар Ҳикматилло дарғазаб бўлиб техникумга кириб боргани, Нилуфар: «Кинога тушсам нима қипти?» деганда, кўзларини катта очиб: «Ахир... ахир биз ўпишган эдик-ку!» деб хитоб қилгани эсига тушиб, кўз ёши аралаш бир жилмайиб кўйди.

Энди ўйлаб қараса... ўшанда Нилуфарга ўта ғалати, ўта жўн туюлган унинг бу хитобида ҳам

аллақандай соддадиллик, гард юкмаган бир самимият бор экан...

Вой, тавба! Одам-деган ҳам бир йилда шунча ўзгарадими? У-ку ўзгарипти, ўсипти, бу-чи, эри-чи? Ушанда ўта илғор, ўта замонавий кўринган, ҳатто энг дағал ҳазиллари, пардасиз гаплари, ҳаёсиз қилиқлари ҳам йигитликнинг энг яхши белгилари бўлиб туюлган Бегимқул-чи?

Бегимқул қандай пайдо бўлди-ю, қачон унинг кўнглини ром қилиб олди — буни Нилуфарнинг ўзиям билмасди. У худди офтоб чараклаб турганда тўсатдан ёпирилиб келган қора булутдай, ёзда, ҳеч ким кутмаган бир пайтда ёққан дўлдай кутилмаган бир маҳалда пайдо бўлди. Фақат бир нарса эсида: техникумда Ҳикматиллонинг ўрнида патак сочлари ҳурпайган бу ўктам, хушчақчақ танги йигит пайдо бўлганида, илгари кулиб юрган дугоналаригина эмас, ҳатто Нилуфарга ошиқ курсдош йигитлар ҳам тўсатдан жимиб қолишди.

Илгариги «ойим супурги», «аравакаш», деган пичинглар ўрнига «чемпион!», «самбочи!» — деган ҳайрат аралаш ваҳимали хитоблар эшитиладиган бўлди. Нилуфарнинг эсида бор: бу хитоблар унинг дилида ҳам ҳайрат аралаш ғурур уйғотарди... Кейин... кейин Нилуфар ҳушини йиғиб, бамайлихотир ўйлаб кўришгаям фурсати бўлмади. Хушчақчақ, ҳазилкаш чемпион чемпионачасига иш тутди. Танишган кунидан бошлабоқ ҳар куни уни йўқлаб борадиган, ҳар куни паркларга, киноларга, кафеларга бошлаб кирадиган, шиша тикинларини пақиллатиб, шампан деганни сувдай оқизадиган, уйларига пиёда эмас, таксиларда обориб қўядиган бўлди. Кафе тугул кинога таклиф қилишга ийманадиган, таксиларда белидан кучиб ўгириш у ёқда турсин, қўлидан ушлашга журъат қилолмайдиган Ҳикматиллодан кейин Бегимқулнинг бу ҳатти-ҳаракатлари чинакам мардлик, чинакам йигитлик бўлиб туюлганди Нилуфарга!

Кейин... кейин Ҳикматилло армияга кетди. Кетганига бир ой ҳам ўтмади. Бир кун... Бегимқул билан учрашиш учун техникумдан барвақтроқ қайтган Нилуфар дарвозалари олдида қатор турган иккита оқ «Волга»ни кўрди. Худди оқ кушлардай ҳеч бир жойига гард юкмаган бу оқ «Волга»ларда Бегимқулнинг отаси юборган андижонлик совчилар келганди!

Нилуфар оқ «Волга»ларнинг қудратини ўшанда, йўқ, сал кейинроқ, маҳаллада кўтарилган шов-шувни эшитганида билди.

Рост, дадаси бечора «синамаган тойнинг сиртмоғига илиниб қолмайлик, қудалар ким, қандай одамлар, олдин сўраб-суриштириб кўрайлик», деди. Лекин ойиси...

Ойиси бир маҳаллар туппа-тузук ташкилотларда раҳбарлик қилган, лекин бир-икки йил олдин нимадандир қоқилиб, попуги пасайиб қолган, шу-шу ўзиям қийналиб, оддий музика ўқитувчиси бўлиб ишлайдиган дадасини ҳам қийнаб қўйган эди. Шунинг учунми, ё бошқа сабабданми, эшикларига қўш «Волга»лик совчилар келиши ойисининг тушкун руҳига бошқача таъсир этди...

Йўқ, Нилуфар айбни ойисига тўнкамасаям бўлади. Бегимқулнинг... мардлигига, сахийлигига, совчилар келган бу оқ «Волга»ларга ойисидан аввал унинг ўзи учмаганмиди? Тўйдан бир ҳафта олдин Бегимқул Нилуфарни шу уйга бошлаб келганида ва у жиҳозга тўла бу хоналарни, ердаги кип-қизил гиламлар, хали ғилофдан чиқарилмаган анави сервантлар, холодильниклар, тўрда турган рангли телевизорларни кўрганида ёш боладай севиниб, қимматбаҳо буюмларни қўллари билан силаб-сийпаб кўрмаганмиди? Хонадан хонага ўтиб, ошхонаю ванналарга кириб, завқланмаган ҳаёти ҳақида ўйлаб, бетоқат тўлғаниб чиқмаганмиди? Энди қайси юз, қайси виждон билан айбни ойисига тўнкамоқчи бўлади?..

Эсида бор, ўшанда, Бегимқул уни бошлаб келиб, мана шу хоналарни кўрсатганида, Нилуфар кулиб:

— Ҳаммаси яхши-ю, фақат... қандилингиз ярашмаяпти! — деб кулган эди. Чиндан ҳам ўшанда меҳмонхонанинг шифтига кўполроқ ясалган уч шамлик жўнгина мис қандил осилган эди. Лекин Нилуфар бундан ранжигани учун эмас, шунчаки ҳазиллашиб айтган эди. Унинг гапига Бегимқул ҳам ҳазиллашиб:

— Сиздай санамга ёқмаса ёқадиганини оламизда, акаси ўргилсин! — деб жавоб берди.

Эртасига эса биринчи қилган иши уни Чилонзордаги энг катта хўжалик магазинига бошлаб борди. Магазинда Нилуфарга ёқадиган нозик қандил йўқ, ҳаммаси қимматбаҳо биллур қандиллар йиғилиб қолган экан. Бегимкул қимматларининг ичидан энг қимматини, уч юз эллик сўмлик катта, бесўнақай, лекин ёнганда майин кўкимтир жило сочиб турадиган мана шу биллур қандилни сотиб олди.

Ёдида бор, ўшанда Бегимкул чўнтагидан тахи бузилмаган шалдирок эллик сўмликларни чиқариб, кассага тўлаётганида Нилуфар аллақандай чўчиб:

— Вой, пул фабрикасида ишлайсизми? — деб сўради. Унинг гапига Бегимкул:

— Мевасини енгу, боғини суриштирманг, жонидан! — деб кулиб қўя қолди. Бироқ кейин, оғир қандилни бирга кўтариб чиқаётганларида:

— Бобой омон бўлсинлар! — деб қўйди, гўё Нилуфарнинг дилида шубҳа қолдиргиси келмагандай. — Бобой омон бўлсалар сиз билан биз дард кўрмаймиз, жонгинам!

Бегимкулнинг дадаси Асакадаги катта бир миллионер колхозда бош бухгалтер бўлиб ишларди. Кўринишидан у Бегимкулнинг тамом тескариси, нимжонгина, ювошгина, камгап одам. Лекин бу ювош одамнинг қўли етмайдиган жой йўқ. Тошкентда ҳам ошна-оғайнилари кўп. У ҳаммани ҳайратда қолдирадиган катта тўй қилди, тўй кечаси Нилуфарларнинг эшигида битта-иккита эмас, йигирмадан ортиқ янги «Волга»лар саф тортиб турди...

Ё тавба. Яна ҳамма айбни уларга тўнкаяпти! Бошда, тўйдан олдин енгилтаклик қилиб, Бегимкулнинг тан-тили-ю, тўй сарполарига учиб, энди айбни унга тўнкаш инсофданми? Бу хонадонга келиб тушиб нима камчилик кўрдинг, нималарга мухтож бўлдингки, энди, тўйдан кейин ноғора қоқасан? Ич-ичингдан зил кетиб, пушаймон чекасан? Ўз айбингни бировларга тўнкамоқчи бўласан?

Ҳа, тўйда ҳам, тўйдан кейин ҳам Нилуфар ҳеч нарсага мухтож бўлмади, худди эртақлардагидай ҳозир ҳам кўнгли нимани тусаса ҳаммаси бир зумда муҳайё бўлади. Ҳатто бошқалар ойлаб навбат кутадиган, ёзилмай доғда қоладиган ноёб китоблар, Нилуфар кўпдан бери орзу қилиб юрган жаҳон классикларининг кўп жилдли асарлари ҳам унинг битта гапи билан бир кунда пайдо бўлади, одамлар йиллаб йиғадиган нодир буюмлар унинг истаги билан бир лаҳзадаёқ йўқдан бор қилинади. Буни кўрган қўни-қўшнилари, қариндош-уруғлари, бирга ўқиган дугоналари унга ҳавас, ҳатто ҳасад қилишади. Нилуфар эса... Нилуфар эса истаган нарсага қўли етадиган, ҳар ишга қодир бу хонадонга келин бўлиб хато қилганини тўйдан кейин... бир ой ўтмасданок тушунди.

Тўй кечаси тантанали ҳолатда калити қўлга теккан бу уйда чиндан ҳам ҳамма нарса муҳайё, ҳатто анқонинг тухуми деса топилади, фақат бир нарса — самимий гаплашадиган бир дўст, киши бир нимадан тўлиб кетганда ўтириб дардлашадиган бир инсон топилмайди. Ажабо, дард, оддий инсоний дард ўзи йўқ бу уйда!

Тўй бўлганига сал кам бир йил бўпти-ю, ҳар куни бир хил гап, бир хил қилиқ, бир хил ҳазил-мутойиба.

— Қалай, паловхон тўра гатопми, жонгинам? Гатоп бўлса шампанхонди олинг, кўпиртириб битта олайлик! Ё беш юлдузлигидан қиттай-қиттай қилиб гижинглашамизми, акаси жонидан? Хўп дея қолинг, ўргилай! Ҳозир «Роҳат»ни қўйиб юбораман, бир хўплам олиб, ҳалиги... акангиз яхши кўрадиган новвот ранг ич қўйлакти кийиб, битта қилпиллаб берсалар тоабат куллари бўламиз, лаббай? Ҳа, ёкмай ўлсин! Сарёғдек ёкиб турипти-ю, яна қовоқ-тумшук қиладилар! Ха-ха-ха..

Қизиқ, илгари, тўйдан олдин ҳам Бегимкулнинг гап-сўзлари шампанхон тўра билан кураш услубларидан нарига ўтмас эди, лекин у пайтларда Бегимкулнинг бу ҳазил-мутойибалари билан дағалроқ қилиқлари дилидаги нозик туйғуларни ошқора қилишни истамайдиган замонавий йигитларнинг сохта кўрслиги бўлиб кўринарди, Нилуфарга... Ҳайҳот! Нилуфар кутган нозик туйғулардан асар ҳам йўқ экан унда!.. Нозик туйғу тугул самбо, чемпионлик унвонини сақлаб

қолиш истаги — ҳаммасини йиғиштириб қўйди. Зотан, шампанхон тўрадан бошқа истак қолмади унда.

Нилуфар мияси ғовлаб кетаётганини сезиб, санчиб оғриган чакка томирларини силади, бир нуқтага тикилиб, узок ўтирди. У ўйлаётган ўйларининг бутун адолатсизлигини тушунар, эрини эмас, ўзини айблаши кераклигини сезар, бироқ аламли ўйлар гирдобидан чиқолмас эди. Қандай чиқсин, ахир...

Сўнгги пайтларда Бегимқул яна бир қилиқ чиқарди: ҳар куни бўлмаса ҳам, ҳафтада бир-икки марта навбатсиз газ олиш пайида юрганлар зиёфатини еб келадиган бўлди. Бу зиёфатлардан у доим ширакайф бўлиб, ўз ибораси билан айтганда, «ғижинглаб» келар, ҳар сафар магнитофон қўяр, Нилуфар уйда китоб ўқиб ўтирган бўлса китобини, бошқа иш билан банд бўлса ишини қўлидан олиб, дарҳол ўйинга туширар: «Кўйинг шу китоб-питобингизни! Давр келибди ўйнаб қолайлик-да, бу беш кунлик дунёда, акаси жонидан!» деб, уйни бошига кўтариб кулар, ўзиям раксга тушиб, «жиннилик»лар қиларди. Энг даҳшатлиси — бундай пайтларда Нилуфар истасин-истамасин эрининг айтганини қилишга мажбур бўлар, у кулса кулар, ўйна деса ўйна, чунки «ғижинглаб» қайтган кунлари унинг айтгани-айтган, дегани-деган бўлмоғи керак, акс ҳолда ҳазиллари қаҳрга, ёлғон жиннилиги чин жинниликка айланар эди!..

Ҳа, энди ўйлаб қараса Нилуфар эрига бир оғиз гап қайтаролмайдиган, у нима демасин ҳаммасига, ҳатто энг тубан истаклари, бачканаликлари, жинниликларига ҳам лом-мим деёлмайдиган бир бечорага айланиб қолибди! Нилуфар буни аллақачон сезар, сезиб ич-ичидан эзилиб юрар, бироқ, ҳеч кимга билдирмай, дардини ичига ютиб келарди. У ўзининг қанчалик ғариб, қанчалик аянчли аҳволга тушиб қолганини фақат бугун, тўқсон сўм эмас, тўққиз юз сўм топиб беришга қодир эрининг Ҳикматиллога қилган пастлигини кўргандагина билди, бу тубанликни кўриб туриб, бир оғиз бир нима деёлмагандагина тушунди...

Ё тавба! Зеби-зийнат ҳақида ё бирорта қимматбаҳо буюм ҳақида гап кетганда пулнинг юзига қарамайдиган эрининг бунчалик хасислигини ҳам Нилуфар бугун кўрди, кўрди-ю, бир оғиз эътироз билдиришга, «Сиздан бошқа кимга боради бу бечора, ёрдам бериб юборинг!» дейишга қурби етмади! Эрининг кўнглига бошқа нарса келишидан, рашк қилишидан кўрқиб, оғиз очолмади!.. Эрининг инсон шаънига номуносиб бу иши, бу хасислигидан вужуд-вужудигача қақшаб, дод деб юборай деса-ю, бир оғиз бир нима деёлмаса!.. Бундан ортиқ хорлик, бундан ортиқ ғариблик борми?

Бечора Ҳикматилло! У нима қилдйкин? Қарз сўраб кимга бордйкин?..

Йўқ, у бечора эмас! Йигит киши бир йўлини топгандир. Бечора деб уни, Нилуфарни айтса бўлади!

Начора, Нилуфар ҳаётда қанчалик янглишганини боя Ҳикматиллони кўргандагина, унинг болаларча самимият билан жавдираб турган кўзларига кўзи тушгандагина тушунди, тушунди-ю, юрагида кўтарилган тўфонни зўрға босиб олди. Кейин, Ҳикматиллода ҳам қандайдир ўзгариш рўй берганини, у ҳам тўсатдан маъюсланиб, индамай қолганини сезганида эса ёдидан чиққан эсдаликлар қайтадан ёпирилиб келиб, бир зумда иссиқ кўз ёшига айланди-ю, томоғини ғип бўғиб олди. Ҳа, боя овқат пишириб, уйга кириб-чиқиб юрган, ҳатто Ҳикматилло билан гаплашишга уриниб кўрган Нилуфар бурунги Нилуфар эмас, унинг сояси эди, холос... Ҳақиқатан, у бурунги Нилуфарнинг, қизлик чоғларида бутун бир техникум йигитлари шайдо бўлган, ҳам шаддод, ҳам мулойим, самимийларга самимий, дағалларга дағал бўла оладиган мағрур Нилуфарнинг куруқ бир сояси, қудратли хўжайинининг тилсиз бир чўриси! Акс ҳолда, боя эрини инсофга чақирмасмиди? Эри одамгарчилик қилишни истамаган бўлса, унинг ўзида ҳам пул бор эди-ку. Худди меҳмонхонадагидай яна бир қандил оласан деб, бир ҳафта олдин эри берган уч юз эллик сўм пул шкафта турган эди-ку? Шу пулни эрининг эсига солса бўлмасмиди?

Шкафдаги пул эсига тушиши билан Нилуфар ўрнидан сакраб турди-ю, югурганича

ётоқхонага чикди. Хонада ҳамон тўшаклар йиғилмаган, шкафдаги кийимлар ерга сочилган, ҳамма ёқ алғов-далғов бўлиб ётарди. Лекин Нилуфар бунга эътибор ҳам бермади, у шкафнинг пастки қутисини шарақлатиб очиб, тахлаб қўйилган майда-чуйдаларни титкилаб кетди. Ҳа, бир кийим атласнинг орасига қўйган уч юз эллик сўм пул қандай қўйган бўлса шундай турарди. Нилуфар пулни олиб сумкасига солди, сўнг негадир нақшинкор ёғоч қутичани очиб, зеби-зийнатларини титкилай кетди! Лекин шу пайт эшик тарақлаб очилганини эшитиб, чўчиб ўрнидан турди.

— Шўттамисан, Нилу?

Остонада пайдо бўлган Бегимқул бир Нилуфарга, бир бетартиб сочилиб ётган буюмларга қаради.

— Нима қияпсан?

— Шу... ўзим... — деди Нилуфар.

— Буларни қўйиб тур, жонгинам. Меҳмон келди. Кутиб ол!

— Қанақа меҳмон?

— Бош инженеримиз! — Бегимқул кўзини ғалати қисиб жилмайди. — Далага бирга чиқмоқчи эдигу, чиқмаганимиздан кейин... уйга таклиф қилдим. Сен билан танишмоқчи...

— Мен билан танишиб нима қилади?

— Қизикмисан? Мен ўзим айтдим. Хотиним билан танишиб қўйинг, борди-келди қилайлик, дедим! — Бегимқул унга қандайдир ёпишмаган бир хушомадгўйлик билан яна ишшайди. — Уйда ҳамма нарса гатоппи?

У гапини тугатмаган ҳам эди, ташқи эшик тиқирлаб:

— Мумкинми? — деган овоз эшитилди.

— Ана, келдилар. Бўла қол, жонгинам! — Бегимқул яна кўзини қисиб кулди-да, эшикни ёпди. — Э-э... келсинлар, келсинлар. Қадамларига ҳасанот! Йўқ, йўқ, ечманг-ечманг. Мана, латта! Артиб ўтаверинг! Қани, марҳамат...

— Хўжайка кўринмайдилар?

— Хўжайка... хотинларни биласиз-ку: пардоз-андоз, ясан-тусан, ха-ха-ха... Қани, бу ёққа...

Нилуфар бирдан юраги гурс-гурс уриб эшикни товушсизгина очди, даҳлизда ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, юраги қинидан чиққудек бўлиб, ўзини оҳиста ташқарига олди...

6

Ая эшикда пайдо бўлган Ҳикматиллони кўриб, анграйиб қолди.

— Сенга нима бўлди, болажоним? Тинчликми?

— Чамадоним қания, ая?..

— Кенжатойнинг уйида. Нима қилди? Тинчликми ўзи?

— Тинчлик, ая, тинчлик.

Ҳикматилло кенжатойнинг хонасига кириб, чамадонни каравот тагидан суғуриб олди. Чамадоннинг қулфи йўқ, қоқ белидан йўғон тасма билан чандиб қўйилган эди. Ҳикматилло тасмани ечиб, чамадонни очди, олма-анор устига тахланган кийим-кечакларини титиб, чўнтақларини ковлаб чиқди. Пул йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас эди!

Ая унинг қўлидан ушлади.

— Ҳой, оғзингга талқон солдингми, сўйлоқ! Айтсанг-чи!

— Йўқ, шунчаки... бир нарсани қидирдим, аяжон...

— Рангингда ранг йўқ... Аяжонингдан яширмай қўя қол, айланиб кетай!..

Ҳикматилло чамадонни ёпиб, ўрнидан турди, хижолат чекиб пешонасини ишқади.

— Йўл кира пулимни йўқотиб қўйибман, ая...

Аянинг серажин юзидаги, киртайган кўзларидаги саросима норозилик билан алмашди.

— Нима бўпти дебман-а? Жонинг омонми ишқилиб? Неча пул эди, бўтам?

— Тўқсон сўм...

— Тўқсон минг эмас, тўқсон сўм экан-ку! Ўтакамни ёриб юбординг-а, болам!

Ҳикматиллонинг лабларига аламли табассум югурди.

— Тўқсон сўмга алам қиляпгани йўқ, аяжон. Йўл кирасиз қолдим, шунга ҳайронман.

— Ҳа-я! — деди кампир. — Бошқа пулинг йўқми?

— Бир тийиним ҳам йўқ...

— Энди нима қиласан?

— Шунга бошим қотиб турипти-да...

— Унда қийин бўпти, — деди кампир. — Нима қиласан? Ё уйингга бориб келасанми?

— Вақт бўлса-ку, бориб келардим-а? Эртага хизмат жойимга етиб боришим керак... Ҳайронман... Кампир бирдан толиқиб қолгандай, каравотга ўтирди, ҳам куйинган, ҳам жерккан товушда:

— Туядек йигит! — деди. — Саллот! Қиссангдаги пулингни йўқотиб ўтирсанг... Уят эмасми? Газ қувурга сақлаб юрган бири кам етмиш сўм пулим бор эди, ола қол шуни...

— Сиз нима қиласиз?

— Етим кўзичокдай кўзинг мўлтираб турса... мен нима қилай? — деди ая, яна жеркинқираб. — Бир йил газ ёқмасам, чўян печь ёқарман! Кўчада қолганим йўқ, кўни-қўшни, эл-юрт бор, бир гап бўлар ахир, юр!..

Ая куймаланиб, нариги хонага чиқди. Бу хона ҳали ганч сувоқ ҳам қилинмаган, фақат тагига пол, шифтига чий қоқилган, эндигина сомон сувоқдан чиққан эди.

Ая тахмондаги сандикқа йиғилган кўрпаларга имо қилди: «Олишвор!»

Ҳикматилло кўрпаларни бир чеккага олиб тахлагач, сандикни кўрсатди — «бунияма кўтар!»

Сандикнинг ости тахта билан ёпилган ўрача экан. Кампир тахтани суриб, ўрачадан юмалоққина хўкалоқча, хўкалоқчадан кичикроқ бўғча, бўғчадан миттигина тугунча олиб, уни тиши билан еча бошлади. Тугунчадан бир даста беш сўмлик, уч сўмлик, бир сўмликлар чиқди. Ҳаммаси ғижимланган, эзилган, лекин силаб-сийпаб, битта-битта қилиб тахланган эди.

— Ма, бир кам етмиш сўм. Санаб ол, айланиб кетай...

Ҳикматиллонинг эсига Бегимкулнинг гапи тушди: «Сандикдаги юз сўлкавойларни чиқарсин, шу бугуноқ ёқиб бераман газни!»

Ҳикматиллонинг томоғини бир нарса ғиппа бўққандай бўлиб бир зум жим туриб қолди.

— Аяжон. Эртага етиб боришим биланоқ почтадан жўнатаман. Юз сўм қилиб қайтараман, аяжон!..

— Қаёқдаги гапларни гапирма! — деди кампир, ўрачанинг оғзини ёпаркан. — Бир оёғим ерда, бир оёғим гўрда турганда сенинг ҳақингни нима қилай? Ўз пулимни қайтариб берсанг бўлди! Қани, сандикни жойига қўйиб, кўрпаларни йиғ, илгариги қувват йўқ аянгда. Ишқилиб, ўзингга инсоф берсин...

«Аяжон! Ҳақингиз манда кетмайди. Сиздан кўп яхшилиқлар кўрганман. Бу яхшилиқларингизни то абад унутмайман».

Ҳикматилло қалбидан қайнаб чиққан бу гапларни айтгиси келар, лекин томоғига тиқилган алланима тобора қаттиқроқ бўғмоқда эди...

У сўнгги кўрпани тахмонга отди-да, жадаллаб уйдан чиқди, чиқаркан, аянинг:

— Ҳой, сўйлоқ, — деганини эшитди. — Билетингни олгин-да, хаялламай қайтиб кел. Бир сиқимгина ош қилиб қўяман, айнаниб кетай...

Ҳикматилло жавоб бермади. У айвондан тушаётганда «АГВ» учун қурилган уйчага кўзи тушди, уйчанинг ҳали эшиги йўқ, ичкарида яшил ранг «АГВ» кўриниб турар, гарчи газ печканинг қувури ўрнатилмаган бўлса ҳам, уйчанинг тепаси шифер билан ёпилган эди...

«Вақт бўлганда... қувуркон ўрнатиб, кампирнинг ишини битириб берганда-ку, кўп савоб иш

бўларди-я! — деди Ҳикматилло ичида. — Лекин... вақт топилгандаям... азбест труба билан унинг дардисар ҳомутини қаёқдан топади?».

Ҳикматилло кечи билан индинга эрталаб ўз қисмида бўлиши керак. Агар эртага эрталабки самолётга билет олса, тушда Новосибирскка етиб боради, у ёғи электричкада бир соат-бир ярим соатлик йўл, ундан у ёғига ё ҳарбий қисмлар, ё леспромкомбинатнинг машинасига ўтиради-ю, кечкурун ўз қисмида бўлади. Агар кечкурунга самолётда учса... Новосибирскка тонг пайти боради, эрталабгача электричка кутади, ундан у ёғига машина дуч кела қолса нур устига нур, келмаса... бир оз кечикишиям мумкин...

Ҳикматилло бунинг ҳаммасини йўлга чиқмасданок режалаб қўйган эди. Лекин энди, кампирнинг муомаласидан кейин, иккиланиб қолди. Албатта, у борган заҳоти пулни юборади. Оддий почта орқали эмас, телеграф билан юборади. Кампир уч-тўрт кунда бу пулни олади. Лекин гап пулда эмас! Кампирнинг яхшилигига яраша бир яхшилик қилмоғи керак! Балки пулни олганда ҳам қувурни ўрнатолмай, куни яна чўян печкага қолар! Илгариги қуввати қолмаган аяжони яна узун қиш азоб чекиб чиқар!.. Бир йўлини топиб, аянинг ишини битириб бериши керак. Шу арзимаган ишни удла қилолмаса, у нима деган одам, нима деган йигит, нима деган солдат бўлди?

Ҳақиқатан, агар у билетни эртага кечкурунги самолётга олса нима бўлади? Кечаси Новосибирскка етиб боради. Эрталаб соат бешда электричка юра бошлайди. Электричкадан нарёғи эллик-олтмиш чақирим йўл... Бирорта машина топилиб қолар ахир?.. Лекин эртага кечкурунга қолгандаям азбест қувур билан бошқа майда-чуйдаларни қаёқдан топади? Тўхта, агар у эртага қолиб барвақтроқ Бегимкулга борса, пул масаласида номардлик қилган одам, наҳот битта азбест қувур топиб бермаса?

Йўқ, Бегимкулнинг уйини энди елкасининг чуқури кўради! Лекин, нима бўлгандаям, аянинг ишини бир ёқлик қилиши керак! Шарт!

«АГВ» печкасига кўзи тушганда кўнглига келган бу гап, аэрофлот кассасига етгунча қатъий қарорга айланди.

Лекин кассага борганида янги муаммо туғилди: эртага кечкурун тўғри Новосибирскка учадиган самолёт йўқ, фақат Тошкент-Иркутск самолёти Новосибирскка кўниб ўтар экан. Ҳикматилло таваккал қилиб билетни шу самолётга олди-да, кўчага чиқди.

Офтоб чарақлаб турар, кун илиқ, ҳатто бир оз иссиқ, ҳали байрам либосини йиғиштирмаган кўчалар, хиёбонлар, майдонларда эркаклар битта костюм, аёллар энгил жемперларда юришар, одамларнинг ранг-баранг кийимлари байрамга безатилган шаҳар кўчаларининг тиник бўёқларига кўшилиб, кўзни қамаштирар эди...

Ҳикматилло пиёда юриб, «Россия» меҳмонхонаси ёнидан ҳаво ранг гумбазлар хиёбонига, ундан Қизил майдонга ўтди. Сўнги йилларда Тошкент чиндан ҳам очилиб кетган, ўзига хос бир кўрк, кенглик, улуғворлик касб этган эди.

Худди шаршарадай шовуллаган улкан фаввора ва унинг мармар сарҳовузи атрофида суратга тушишга келган, оппоқ кўйлак кийиб, юзларига ҳарир ипак нарда тутган бўлғуси келинчаклар ва уларни етаклаб олган қора либосли йигитлар, янгалари, ёр-дўстлари қуршовида тўп-тўп бўлиб юришар, ипак сўзаналар ёпилиб, гуллар билан безалган янги «Волга»лар қаторлашиб турарди...

Бўлғуси келинларга хос иффат билан бошларини хиёл эгиб, бир-бир босиб бораётган бу қизларни, янги чуст дўппиларини пешаналарига қия кўндириб, қайлиқларини авайлабгина қўлтиқлаб олган ёш куёвларни кўрганида яна Нилуфар эсига тушиб, юраги зирқираб кетди. Йўқ, яна эмас, Бегимкулнинг уйдан чиққанидан бери, Нилуфар бир минут ҳам кўз олдидан кетмади. Бир минут ҳам! Энг ёмони — бугун Нилуфарни кўрганда англаган ҳақиқат қайта-қайта эсига тушиб, уни тинимсиз эзмокда эди. Ҳа, юрагини аллақандай иинҳоний дард кемирган бу ғамгин жувон у билган ва негадир энгилтак деб ўйлаган Нилуфар эмас, бу тамом бошқа, унсиз

изтироб чекаётган пок, самимий, гўзал бир аёл эди. Ё шу бир йил ичида Нилуфарнинг қаётида мудхиш бир воқеа рўй берган, нимадир уни синдириб, инсофга келтирган, ёхуд у бошдаёқ шундай иок, оқ кўнгил бўлгану, Ҳикматилло бунинг қадрига етмаган, калтабинлик ва рашк туйғуси кўзини боғлаб, қизнинг нозик қалбини кўролмай қолган!

Ҳикматилло ҳорғин одимлаб, Қизил майдонга чиқди, ундан Гагарин паркига ўтмоқчи эди, лекин бу паркта Нилуфар билан бирга юрган хиёбонлари, ўтирган скамейкалари, қўл ушлашиб кезган анҳор бўйларини кўрса баттар эзилишини ўйлади-ю, иккиланиб тўхтади.

Ҳақиқатан, энди бу изтироблардан фойда йўқ, вужудини қақшатган бу тизгинсиз ғамни жиловлай билмоқ, нима биландир овунмоқ керак! Ҳа, айтмоқчи, аянинг қувуркони турипти-ку! Шу ишни битириб, аянинг мушқулини енгил қилиб кетмоқ керак! Лекин азбест қувурни қаёқдан олади? Бегимқул ёрдам бериши мумкин эди, бироқ... Йўқ, Ҳикматилло энди уникага бормайди, пулини олдириб аросатда қолган ҳамқишлоқ дўстига тўксон сўм қарз бериб туришни лозим топмаган бу ноқасни кўришнинг истамайди у!

Тўсатдан, Ҳикматилло техникумни эслаб қолди. Балки у билан ўқиган йигитлардан бирортаси учраб қолар. Йигитлар, одатда, ёзги таътил пайтларида қурилишларда ишлашади. Балки улардан бир маслаҳат чиқар?..

Ҳикматилло орқасига қайтиб, трамвай бекатига ўтди. У тўғри ётоққа борди. Лекин дам олиш куни бўлгани учунми, курсдошлари у ёқда турсин, бирорта таниш студент ҳам учрамади. Ҳикматилло ҳеч қачон ётоқда ётмагани учун, ҳеч ким уни, у ҳам ҳеч кимни танимади. Ётоқдагилар ундан: «Қариндошингиз борми? Кимни қидириб юрибсиз, солдат?» деб сўрашар, у эса нима деб жавоб беришини билмас эди.

Ая бир сиқимгина ош қилиб, кутиб ўтирадиган вақт яқинлашмоқда эди. Ҳикматилло автобусга чиқди, Агар қувур топилмаса, у кампирнинг ошини еб, Свердлов театрида бўладиган «Катта концерт»га тушишга аҳд қилди. Узоқда юриб, ўзбек рақсини, кўшиқни, музикани жуда соғинган эди.

Автобус Оқтепага яқинлашиб, Ҳикматилло тушишга ҳозирланаётган эди, кимдир ногаҳон елкасига қўлини қўйди.

— Ҳикматмисан, оғайни?

Ҳикматилло ўгирилиб қаради: шундоқ олдида эгнида оҳақ юққан ишчи жомакори, қўлида андава блан болғача солинган эски сумка, бурни пучук, паканагина бир йигитча, худди армиядан қайтган ўз акасини кўрганмай, хушнуд жилмайиб турарди. Ҳикматилло уни қаердадир кўрган, бу миқти, пакана йигит бошқа гурпуада бўлса ҳам, шубҳасиз техникумда бирга ўқиган, лекин хотирани қаранг, исми ёдидан кўтарилган эди!

— Отпусага келдингми, оғайни?

— Отпусага...

— Бўйдан худо берибди! Жаа... жирафа бўп кетибсан!..

— Ўзинг қалайсан? Ўқишлар тутадими?

— Қаёқда? Ҳали бир йил бор-ку! Кетганинга бир йил бўлдими, ахир? — кулди пучук йигит. — Ё қанча йил хизмат қилганинг ёдингдан кўтарилдими?

— Йўқ... — Ҳикматилло унинг исмини эслашга уриниб, пешанасини тириштирди, лекин эслай олмади. — Ишдан келяпсанми? Бугун дам олиш эмасми?

— Қурувчига дам олиш борми? Мардикорлик қилиб юрибман!

— Ёздаям ишладиларингми?

— Бўлмасам-чи! Госбанка курдик, оғайни. Пул кўпаяди энди!

— Қанақа қилиб?

— Янги госбанк қургандан кейин пул кўпайиши керакми, ахир? Ё банкага шафтоли қоқи солишадими?

Ҳикматилло бу ҳазилкаш йигитчанинг пучук бўлса ҳам, аллақандай ёқимтой чехрасига

қараб туриб, эсига яна қувур тушди.

— Менга қара, дўстим, мен эртага кетяпман. Шунга... зарур бир иш чиқиб қолди. Битта... аммам бор эди. Эри фронтда ўлиб кетган, бева, ҳеч кими йўқ. Шунинг газини тўғрилаб бериш керак эди. Битта азбест қувур керак бўп қолди. Иложи бўлса хомути билан. Ёрдам беролмайсанми, дўстим?..

Пучуқ йигит сумкасини ўриндикқа қўйиб, бўйнини қашиди.

— Азбест қувур... биттаси етадимми?

— Билмадим... узунлиги неча метр бўлади ўзи?

— «АГВ» гами ахир? Подвалда эмасми?

— Йўқ, ҳовлида. Алоҳида уйчаси бор.

— Унда биттасиям етиб ортади!

— Хомут деганиям бўлса...

— Йўқ, қувурни топса бўлади-ю, хомути йўқ... Лекин хомутни нима қиласан? Хомут ёғоч тўсинга труба тегмасин, деб қувурга кийдирилади. Унинг ўрнига темир ишлатсанг ҳам бўлаверади. Иккита темирни тўсинга қоқиб, орасига қувурни қўясану, яна иккита темир билан қисиб, сим билан қотириб боғлайсан, вассалом!

— Пожарниклар қилдан қийиқ кидиришмасмикан?

— Тавба! — деди пучуқ йигитча. — Қурилиш техникумида ўқиганмисан ўзи? Ҳаммаси қонуний бўлса пожарникларнинг нима ҳақи бор бир нима дейишга?

— Хўп. Қувур топишга ёрдам берасанми, хуллас калом??

Пакана йигитча пучуқ бурнини ишқаб:

— Яримта бўлса-ку, топилади-я! — деди.— Аммо йўлқирасиям бор-да, оғайни!

— Йўлқираси неча пул бўлади?

— Камида ўн сўм.

— Ие! — деди Ҳикматилло. — Қувур яримтага топилса-ю, опкелиш ўн сўм бўлса.

— Ҳозир ишлар шунақа! — пакана йигитча мунчоқ кўзларини муғомбирона ўйнатди. — Эшагидан тушови қиммат. Шофёр зоти ўн сўмдан камига юрмайди. Битта труба бўлсаям ўн сўм, юзтасигаям ўн сўм!

— Бўпти, мана! — Ҳикматилло чўнтагини ковлаштириб, тўрт сўм чиқариб берди. — Яримтанинг пули. Кира ҳақини оборганда оласан. Лекин эрталаб соат тўққизга етказиб берасан!

— Тўққизга ваъда беролмайману, тўққиз яримга есть қиламан. Адресни чўз!

Ҳикматилло адресни айтган эди, "пучуқ йигитча бошини лиқиллатди.

— Э, биламан, биламан. Бу кўчадаям биттасининг уйини бўр сувокдан чиқариб берганман. Эрталаб гатоп қиламиз, оғайни!

... Ҳикматилло қайтиб борганда ая «дўппидеккина» ош дамлаб, айвонга жой солиб, кутиб ўтирган экан, ўчоққа қараб пилдиради. Ҳикматилло аяни тўхтатиб:

— Уйда қолган-қутган темир топиладими? — деб сўради. Ая хайрон бўлиб ўчоқ ёнида тўхтади:

— Қанақа темир, аннаниб кетай? Батарейдан битта труба ётувди... нимагайди, сўйлоқжон?

— Эртага қувуркон ясаб бераман. Қани, трубангизни кўрсатинг!

Кампир айтган газ труба ҳовлининг охирида занг босиб ётар, уни камида тўртга бўлиш керак эди. Ҳикматилло пўлат арра топиб келинг деб, аяни қўшниларникига чиқариб юборди-да, ўзи кенжатайнинг эски кийимларини кийиб, ишга киришди: «АГВ» учун қурилган уйчанинг шиферини кўтариб, тўсинларининг орасини ўлчаб кўрди. Бояги пучуқ йигит ҳақ — қувурга хомут кийдириш шарт эмас, уни темир билан мустаҳкамласа ҳам бўлаверади.

Бир сиқимгина ош ейилиб бўлгач, Ҳикматилло ая топиб келган арра билан темир трубани арралашга киришди. Кампир унинг атрофида парвона — гоҳ чой дамлаб келар, гоҳ ишга ёрдамлашаман, деб унга халақит берар, дам қувонар, дам «пожарний бор бўлгур исправка

берармикин» деб, ташвишга тушар эди.

— Кўп ташвишланаверманг, ая, — деди Ҳикматилло. — Справкасиям тўғри бўлади. Бегимкул эсингиздами?

— Кўй, ўша айикполвонни гапирма! — ая серажин юзини тескари бурди. — Уйимда яхши-ёмон бир-икки йил турган эди-ку, эсида бордир деб, бир сафар йўқлаб бордим. Шунақа-шунақа, умид билан газ ўтказувдим, қариганимда қолган беш куним тинчроқ ўтсин, десам... «ая, газ ёқаман десангиз, хумга кўмган олтинларингиздан оп келинг» деб, хиринглаб кулса бўладими. Вой тилгинангга чипқон чиқсин бувинг тенги кампирга уялмай шу гапни айтган! Олтиним бўлса, юрармидим сочим оқарганда қоровуллик қилиб, дедим ичимда! Бир ўйим, катталарга кириб айтай дедиму, ке, кўй, ошимни ошаб, ёшимни яшаб бўлганимда... чақимчилик қилиб юраманми дедим, бўтам...

Кампирнинг гапи Ҳикматиллога яна бояги воқеаларни эслатди-ю, кўлидан арраси тушиб, ўрнидан туриб кетди. У эртага Бегимкулга боришга, бориб кўнглидаги ҳамма гапни юзига шартта-шартта айтишга аҳд қилди.

Ҳикматилло ховлини бир айланиб келиб, яна ишга киришди. У эртага Бегимкулга айтадиган гапларини ўйларкан, темир қирқаётган арранинг ҳаракати тезлашар, қони жўшиб, юраги гурс-гурс урарди.

Арра ўткир бўлса ҳам, темир трубани қирқиш осон эмас эди. Пайванд қилинса бирпаслик иш, анчага чўзилди-ю, концерт вақти ҳам ўтиб кетди. Бу орада, эрталаб диканглашиб, гимнастика қилган қизлар ўқишдан келишди. Улардан хабар олгани кетган ая зум ўтмай, қайтиб келди:

— Сени бир қиз йўқлапти, сўйлоқ!

— Қанақа қиз?

— Танимасам! — деди кампир. — Ишқилиб, қиз бўлса... бекнинг қизи, хотин бўлса пошшонинг хотини.

— Пошшонинг хотини биздай фуқарони бошига урадими?

— Билмасам энди, қидириб кепти-ю, аннаниб кетай!..

Ҳикматилло шоша-пиша кўлини артди-да, аллақандай ички бир сезгидан юраги увишиб, ташқарига чиқди. Кўчада, дарвоза олдидаги олча тагида... Нилуфар турар, нарироқда оч яшил такси кўринарди. Эғнида янгича тикилан қалта хонатлас кўйлак ва оқ момик жемпер, оёғида тўнғиз тумшук, пошнаси баланд туфли, кўлида тилла ҳалқали қизил чарм сумка, Нилуфар бошини бир томонга сал эгиб, олча япроқларини ўйнаб турарди...

Ҳикматилло вужудидан ўт чиқиб кетгандай бўлиб, эшикда тўхтади.

— Нилуфар?!

— Ажабланияпсизми? — Нилуфар қизариб кулди-да, олча тагидан чиқди. — Боя... тўсатдан бўлганига... шошиб қопмиз. Шунга ҳалиги... сўраган пулингизни опкелдим... — Нилуфар итоатсиз бармоқлари билан қизил чарм сумкасини очди-да, негадир кўллари қалтираб, дўппайган конверт олди.

— Юз сўм, Ҳикмат ака...

— Бекор овора бўпсиз...

— Овораси йўқ... Илтимос қиламан, олинг, Ҳикмат ака! — Нилуфар кўлини чўзганича бир қадам олдинга юрди, овози титраб, дудукланиб гапирди. — Кўнглингизга ҳеч нарса келмасин. Боя... Сиз кетгандан кейин ўйлаб қарасак... Жуда хунук иш бўпти... Майли, қачон десангиз шунда қайтарарсиз...

Ҳикматиллонинг қалбида бир-бирида зид икки туйғу олишарди, бири қандайдир изтироб тўла миннатдорлик, бири худбинлик аралаш шодлик!

Нилуфарнинг, бундан бир йил муқаддам уни ҳақоратомуз гаплар билан рад этган бу гўзал санамнинг энди ялингандай бўлиб келиши Ҳикматиллонинг иззат-нафсини китикламоқда, бир

маҳаллар поймол бўлган йигитлик ғурурига таскин бермоқда эди. Айни замонда унинг юзига қарашга журъат этолмай, ерга тикилиб турган бу жувоннинг ҳозирги руҳияти юрагини зирқиратмоқда, у Нилуфарнинг ҳолига тушуниб турар, лекин у чўзган пулни ололмас эди!

— Йўқ, рост айтаман, Нилуфархон, мен пул топдим, мана, билетниям олдим... — Ҳикматилло шошқалоқлик билан кўкрак чўнтақларини пайпаслади ва шун-дагана кенжатоининг эски, кир-чир кийимида экани эсига тушиб, қизариб кетди. — Раҳмат, Нилуфархон, лекин мен бу пулни... раҳмат!..

Нилуфарнинг боши пастроқ эгилди.

— Ҳа, ҳа, албатта-албатта. Кераги йўқ... — у «култ» этиб ютинди. — Кечирасиз...

Нилуфар лаблари пирпираб, секин бурилди-да, олисроқда турган яшил «Волга»га қараб кетди. У олдин бошини кўтармасдан бир-бир босиб борди, кейин нимагадир қоқилиб кетиб, сим ёғочни ушлаб қолди-да, юзини кўллари билан босганича югуриб кетди. Ҳикматиллога у гўё ўқириб йиғлаб юборгандай туюлди-ю, беихтиёр машина томон талпиниб:

— Нилуфар! — деб қичқирди.

Нилуфар унинг чақирганини эшитмадими, ё эшитса ҳам ўзини эшитмаганликка олдим, Ҳикматилло буни билолмай қолди. Эшиги қарсиллаб ёпилган «Волга» шитоб билан жойидан кўзгалди. Ҳикматилло ғилдираклар тагидан кўтарилган чангга тикилганича кўчанинг ўртасида серрайиб қолди.

7

Бегимкул жаҳл билан эшикни очди, очди-ю, лол бўлиб қолди: Нилуфар йўқ эди! Ҳозиргина шкаф олдида қизил чарм сумкасини ушлаб турган Нилуфар қаёққадир гумдон бўлган, худди уйга ўғри киргандай ҳамма ёқ остин-устин бўлиб ётарди.

Бегимкул ҳайрон бўлиб ошхонага чиқди, ваннага қаради, ҳатто тарақ-туруқ қилиб, девор шкафларини очиб кўрди — Нилуфар худди сувга чўккан тошдай ном-нишонсиз йўқолган эди.

Меҳмонхонадан бош инженернинг овози келди:

— Нима бўляпти ўзи, оғайни?

— Ҳеч гап! Хотин... кўшнилариникига чиқиб кетганга ўхшайди...

— Нима бало, аразлашиб қолдиларингми? — деди бош инженер. — Ё бизни ёқтирмай жуфтасан ростлаб қолдиларми келин пошша?

— Йўғ-э, нега ёқтирмас экан! Мен ҳозир кўшнилариникига қарай...

Йўқ-йўқ, овора бўлманг. Бизга рухсат берасиз, борадиган жойларим бор, — деди бош инженер, лекин Бегимкул унинг гапига қулоқ солмай, уйдан чиқди.

Нилуфарни ён кўшниникига, кейин аптекага кириб суриштирди. Нилуфар кўшниникидаям, аптекадаям йўқ эди!

Бегимкул ёмон бир шубҳадан кўнгли орқага тортиб, кўчага чиқди. У бир ўйи машина тўхтаиб, қайночасиникига бориб келмоқчи бўлди-ю, меҳмонхонада қолган бош инженер эсига тушиб, орқага қайтди. Лекин у зинадан чиқаётганида тепадан тушиб келаётган бош инженер кўринди.

— Э-э, нега кўзгалдингиз?

Бош инженер, ёшгина, хушбичим йигит, пиллапояда тўхтаб:

— Хўш, келин топилдими ўзи? — деб кулди.

— Топилмай қаёққа кетарди? Дўкон-пўконга чиққанга ўхшайди. Қани, юринг...

— Раҳмат! — Бош инженер кинояли жилмайиб, кўлини узатди. — Олдин келин пошшо билан ярашиб, кейин меҳмон чақиринг-да, оғайни. Йўқ, йўқ, овора бўлманг, келган йўлим эсимда. Бу ёғини ўзим топиб оламан.

Бош инженер биринчи қаватга тушиб, кўчага чиқиб кетгунча Бегимкул ўрнидан жилмади,

сўнг, ҳорғин одимлаб, уйга кирди. Ўзи энг ёмони ҳам шу, бош инженер олдида номусга қолгани бўлди!..

Институтни кечагина битирган бу ёш, лекин ўзига жуда зеб қўйган, анча манман йигитнинг бош инженер бўлиб келганига ҳали бир ой ҳам бўлмади, аммо шу бир ой ичида у Бегимқулни бир неча марта танқид қилди, «тирноқ остидан кир қидириш» қабилида йўл тутиб, майда-чуйда ишларига тумшуғини сукавериб, жонидан безор қилиб юборди. Шунга Бегимқул бугун уни далага опчиқиб меҳмон қилмоқчи, уй-жойини, машинасини, Нилуфарни кўрсатиб, энг муҳими, дадасидан гап очиб, у ҳам «кўчада қолганлардан» эмаслигини бош инженерга кўрсатиб қўймоқчи эди!.. Аксига олиб, «кўрсатиб қўйиш» у ёқда турсин, ўзи шармандаи-шармисор бўлди!..

Нилуфарсиз уй қандайдир бўм-бўш бўлиб, хувиллаб қолгандай туюлди Бегимқулга. У столдаги очилмаган коньякка, тўғралмаган колбаса, ушатилмаган патирларга кўзи тушиб, ичкари кирди, шишани очиб уст-устига икки пиёла коньяк ичди-да, бир бурда нон чайнаб, диванга ёнбошлади.

Эй, дариг! Тинчгина, туппа-тузук кечаётган ҳаёт бирдан бунақа ағдар-тўнтар бўп кетса? Тўхта! Ўзи нимадан бошланди бу ғавғо?

Ҳа, ҳамма бало Ҳикматдан бошланди! Оғзидаги ошни эвлаб ичолмаган бу ландовур... келиб-келиб шу бугун пайдо бўлганини қаранг!

Йўқ! Ҳикмат эмас, унинг ўзидан ҳам ўтди! Шу арзимаган тўқсон сўмни бера қолса... ўлиб қолмас эди Бегимқул! Шу пулни бермади-ю, бир бало бўлди Нилуфарга!..

Йўқ, гап пулдаям эмас! Бу пулсиз ҳам хотинига бир бало бўлганини сезарди Бегимқул! Лекин бу касал қачон бошланди, унинг сабаби нима, Бегимқул шуни билолмай доғда.

Бегимқул ҳайрон эди: бу хотиннинг турмушдан норози бўладиган нима камчилиги бор? Унга нима етмайди ўзи? Егани олдида, емагани кетида! Кийгани атласу ипак! Ҳеч нарсадан кам кўсти йўқ! Нима тиласа — ҳаммаси муҳайё! Қишлоқда у тенги қиз-келинчақлар, қўллари косов, сочлари супурги, қишин-ёзин тиним билишмайди! Қишлоқни айтади, шу ерлик, шаҳарлик ёр-биродарларининг туриш-турмушиниям билади-ку Бегимқул. Ҳаммасиям унга, хотинлари эса Нилуфарга ҳавас қилишади! Бу бўлса... арши-аълода яшагандай яшайди-ю, сира чехраси очилмайди! На унга, Бегимқулга кулиб боқади, на ўзи ўйнаб-кулади!

Бегимқул уни уришиб ҳам кўрди, сўкиб ҳам кўрди, бўлмади. Аламидан ичиб келиб, тўполон ҳам қилди — фойда бермади. Кечаю кундуз бир нималарни ўйлагани ўйлаган, қовоғи солингани солинган. Биттаю битта топган овунчоғи — китоб! Эрталаб ҳам китоб, кундуз ҳам китоб, кечаси тўшакка киргандаям китоб! Бир нима деса кўзига ғилт-ғилт ёш олади, лекин ўлиб кетса ҳам ичидаги дардини айтмайди, ёрилай демайди. Ичимдагини топ деб, безрайиб тургани-турган!

Бегимқул баъзан жонидан тўйиб кетиб, бор-э деб, жавобини бериб қўя қолай деса... яхши кўради! Энг даҳшатлиси — Нилуфар қилиқ чиқарган сайин унинг кўнгли совиш ўрнига, тобора муҳаббати ортиб борар, у ҳатто Нилуфар кетиб қолишидан кўрқар, буни ўйласа ваҳима босарди!..

Баъзан у ёмон тушлар кўрар, бу тушларида Нилуфар ё аразлаб кетиб қолган, ё бошқа бир йигит билан юрган бўлар, шундай пайтларда қора терга ботиб уйғониб кетган Бегимқул ёнида тинчгина ухлаб ётган Нилуфарни кўрса мудҳиш жардан сакраб ўтган одамдан енгил тортар, сўнгра тонг отгунча унинг қўлини қўйиб юбормас эди.

Мана энди уни ваҳимага солиб юрган нарса рўй берди! У кетди! Лекин қаёққа? Ойисиникигами ё эски жазмани... Ҳикмат лапашангни қидириб кетдимикин?

Ҳикматиллони эслаши билан Бегимқул худди ари чаққандай ирғиб ўрнидан турди, яна уст-устига икки пиёла коньяк ичди, сўнг қайта жойига ўтириб, узоқ, оғир хаёлга толди.

Йўқ, Нилуфар бошига урармиди оғзидаги ошини эвлаб ичолмайдиган, қўлидаги пулини қаёқдаги қаланғи-қасанғиларга олдириб ўтирган бу лапашангни? Қидиргандаям қай гўрдан

топарди уни? Бир бўлса... ойисиникига кетгандирда аразлаб? Ойисиникида бўлса... қаёққа ҳам борарди! Эртага ўзи пesdaй бўлиб қайтиб келади! Келмаса Бегимкул ўзи бориб опкелади! Қайнанаси омон бўлса... Бегимкулнинг гапи икки бўлмайди бу оилада!

Қайнатаси мазаси йўқ одам! Унга битта ғижжагу, битта шахмат бўлса бас. Ғижжагини ғийқиллатиб, шахматини тақиллатиб ўтирса бўлди олам гулистон! Лекин қайнанаси... кўпни кўрган, яхши ишларда ишлаган хотин, инсоннинг қадрини билади у. Қайнанаси омон бўлса, гапи ерда қолмайди Бегимкулнинг. Нега ҳам ерда қолсин. Кўмир ёкиб, қора қурум босиб ётган участкаларига бенавбат газ ўтказдириб берди. Қайнатасидай яёвлар тугул, отлиқларга топилмайдиган «АГВ» печкани топиб, обориб ўз қўли билан ўрнатиб берди. Хуллас, ўтказиб қўйган жойи бор! У ҳозир борсаям қўлидан судраб опкелади Нилуфарни! Лекин... нимадан норози бу... фоҳиша? Нима етмайди унга? Бошқа бир инсофли хотин бўлганда оёғини ўпарди Бегимкулнинг! Соясига кўрпача ёзарди унинг! Бу бўлса... одамни қон қилиб юборди-ку, ахир? Уйга биров кирдими ё унга шундай туюлдими? Йўқ, кирди. Дахлизда чироқ ёнди. Нахот шунақа... кеч бўп қолган бўлса?

Бегимкул юраги увушиб ўрнидан турди, алпанг-талпанг юриб бориб, чирокни ёкди. Эшикда... Нилуфар турарди!..

Қўлида сумка, катта очилган кўзларида тараддуд, юзида қандайдир аянчли ифода, ўзиям қимтиниб, ғужанак бўлиб турипти. Унинг юзидаги бу аянчли ифода, кўзларидаги тараддуд Бегимкулнинг дилида зўр бир заҳарханда уйғотди.

— Хўш, тун яримда қаёқларда санғиб юриптилар, ойимча?

Нилуфар Бегимкулнинг қон талашган кўзларидан кўзини олиб қочди.

— Тун ярми эмас...

— Гапир! Тилингда чипқон чиқсаям гапир деяпман сенга! Жоним ҳалқумимга келди-ку сени деб! Дардинг бўлса айт, ахир!

Нилуфар бошини пастроқ эгди.

— Дард? Дард нима қилсин менда?

— Нима? — деди Бегимкул. — Нима етмайди ўзи сенга? Ким учун жонимни жабборга беряпман мен? Ким учун йиғдим бу мол-дунё, бу зеб-зийнатни? Ёлғиз менга керак деб ўйлайсанми бу мулк, бу жиҳоз, бу олтин кандиллар? Сенга керак бўлмаса менга керак эмас! Ўт қўяман ҳаммасига, ўт! — Бегимкул лабларидан тупук сачраб атрофига аланглади, кўзи столдаги бўш шишага тушиб, уни юлиб олди-да, қулочкашлаб шифтга отди. Биллур кандилнинг сумалаксимон шишачалари қандайдир шўх жаранглаб ерга дув тўкилди, сервантнинг ойнасига сочилиб нозик қадахлар чил-чил синди. Бу тўс-тўполон, шарақ-шуруқ, даранг-дурунг овозлар Бегимкулга янги куч, янги илҳом бергандай, у столдаги пиёла-чойнак, ранг-баранг ликопчалар, билур қадахлар, қошиқ-вилкалар, — қўлига нима дуч келса шуни отиб, столдаги буюмларнинг ҳаммасини синдириб бўлдида, оғир ҳансираб орқасига қаради.

— Хўш, энди хурсандмисан? Кўнглинг ўрнига тушдими энди?

Нилуфар бошини кўтарди. Унинг кўзларидаги бояги тараддуд қандайдир шафқатсиз бир ифода билан алмашган, ўзиям ҳамла қилишга чоғлангандай қалтироқ босиб, ёниб турарди.

— Бу мол-дунё, бу жиҳоз, бу зеб-зийнат меники эмас! Ҳаммаси сизники! Хоҳланг синдилинг, хоҳланг ҳаммасига ўт қўйинг — ихтиёр ўзингизда! Фақат... фақат мени тинч қўйинг!

— Йўқ! Қўйиб бўпман! Кетиб бўпсан! — Бегимкул алпанг-талпанг одимлаб бориб, дахлизга чиққан Нилуфарнинг қўлидан ушлади.

— Қаёққа шошяптилар, жонон?

— Қўйинг, қўйиб юборинг ё ҳозир дод соламан! Қўни-қўшнилари чақираман!

— Чақир! Жумлаи мўмин кўриб қўйсин! Бу турмуш, бу бойлик, бу зеб-зийнатлар сени қутуртириб юборганини ҳамма кўрсин! — Бегимкул Нилуфарнинг қўлидан «шап» ушлаб,

томоғига чанг солди. Нилуфар жон ҳолатда бор кучини тўплаб, бир силтанди-ю, кучоғидан чиқиб эшикка отилди, отиларкан, қўлидаги катта соатининг олтин занжири узилиб, соат қаёққадир учиб кетди...

— Тўхта! Тўхта дейман сенга! — Бегимқул қўлларини силкитиб унинг кетидан талпинди, бироқ оёқлари остида ётган колбаса парчаларига сирғаниб кетди-да, айикдай зил-замбил гавдаси билан полга гурсиллаб йиқилди.

8

Нилуфар қизлик чоғида киногами, театрлами тушиб, уйларига кеч қайтган пайтларида дадасини уйғотиб юбормаслик учун ошхоналарининг деразасини уч марта секин тақиллатар эди.

Ойиси, укалари билан ошхонага ёндош хонада унинг қайтишини пойлаб, «тиқ» этган товушга кулоқ солиб ётар, Нилуфар деразани чертиши билан шарпасизгина юриб чиқиб, эшикни очар, бирда кеч келгани учун лаблари пичирлаб койир, бирда «шу маҳалгача қаёқларда юрибсан, юраккинам ёрилиб кетди-ку, вой. Нилугинам-эй, Нилугинам-эй» деб нолиб қўя қолар эди.

Турмушга чиққандан бери Нилуфар кечаси дераза чертиб келмаган бўлса ҳам, онаизор унинг бу одатини унутмаган экан. Дераза тикирлаши билан парданинг чети кўтарилиб, ойисининг узунчоқ юзи кўринди, қоронғида тилла тишлари «ярқ» этди. Зум ўтмай, ҳовлида шип-шип овоз эшитилиб, эшик зулфинлари шиқирлади...

— Вой, бир ўзинг... тун ярмида нима қилиб юрибсан, Нилу?

— Қўрқманг, ойижон, шунчаки... ўзим келдим... Дадамлар уйдадилар?..

— Даданг... Бугун одих-ку, офтобим. Чойхонада ош қилиб, ўтиришгандир, шахматларини тақиллатиб!.. Нима қилди, тинчликми? Ё эринг билан аразлашиб қолдиларингми?..

Нилуфар билади: ойиси уни жуда бахтиёр деб ҳисоблагани учунми, қизининг эри билан уришиб, уйларига қайтиб келишидан, қайтиб келиб, бева бўлиб ўтириб қолишидан қўрқади.

— Тинчлик, ойижон. Тинчлик... — Нилуфар ойисининг совуқданми, қўрқувданми титраб турган елкасидан кучди. — Кейин айтиб бераман. Ҳозир жуда совуқ едим. Жой солиб берсангиз ётаман...

Нилуфар ойисининг ҳамма саволларига «кейин, кейин айтиб бераман. Қўрқманг, тинчлик, тинчлик, ойижон» деб жавоб берди-да, укаларини безовта қилмаслик учун ошхонага раскладушка қўйдириб, ётиб қолди.

Нилуфар Чилонзордан то бу эски маҳаллаларигача пиёда келиб, чиндан ҳам дилдираб қолган эди. У ғира-шира кўчалар, таниш ва нотаниш жойлардан бир-бир босиб, танҳо юриб келаркан, ўй ўйлайвериш бошлари ғовлаб кетди. Лекин қизик; у ҳозиргина ўз уйи, бир йил бир ёстикқа бош қўйган эрини ташлаб чиқиб кетган бўлса ҳам, бу ҳақда негандир кам ўйлар, унинг хаёли кўпроқ Ҳикматиллода, тўғрироғи, кундуз бўлиб ўтган учрашувда эди. Нилуфар боя кундуз Ҳикматиллога нега борганини, унга пул бериш фикри хаёлига нега келганини ўзиям билмайди. Бу иши қанчалик ўринсиз, қанчалик ножўя бўлганини рад жавобини олганидан кейингина тушунди.

Ўша дақиқада, Ҳикматилло унинг қўлини қайтарган маҳалда ер ёрилмадики, Нилуфар кириб кетса... У Ҳикматиллонинг олдидан қандай кетди, Чилонзорга қандай етиб борди — биттасиниям билмайди.

Нилуфар кўнглининг бир четида Ҳикматилло ҳақ эканига, ўзини ҳурмат қилган ҳеч бир йигит бу вазиятда ундан пул ололмаслигига иқрор бўлар, умуман аҳмоқона иш қилганини тушунар, лекин таҳқирланган ҳислари, поймол бўлган ғурури бу оддий ҳақиқатни тан олишга қўймас, миясида исёнкор фикрлар уйғотарди... Ахир наҳот унинг кўнглига ёмон фикр келган

бўлса? Наҳот унинг, Нилуфарнинг самимийлигига тушунмаган бўлса? Унинг аҳвол-руҳиясини сезмаган бўлса?

Нилуфарнинг хаёли, худди жувозга қўшилган ҳўкиздай, фақат шу битта фикр атрофида айланар, бу ўйлар миясини бурғи билан бурғилагандай вужуд-вужудигача зирқиратар эди. Ҳозиргина ташлаб чиқиб кетган ўз уйи, Бегимкул эса... Нилуфар энди бу уйга қайтиб бормаслигини, ҳамма нарсадан — Бегимкулдан тортиб, қимматбаҳо жиҳозларгача, кийим-кечакларию, севикли зеб-зийнатларигача — ҳаммасидан воз кечганини, ҳаммасидан кўнгил узганини билар эди. Фақат бир нарсани эсласа сал юраги ачишар, у ҳам бўлса китоблар эди! Лекин бу уйни қайта кўрмаслик учун ҳатто севикли китобларидан. ҳам воз кечишга тайёр эди. Майли, омон бўлса китобларни ўзи топиб олади, битта-битталаб ўзи сотиб олади.

Кўшни хонада чироқ ўчди, қоронғида ойисининг: «Э худо, ишқилиб, ўзинг беобрў қилмагайсан!» деб шивирлагани эшитилди.

Ойисининг пичирлаб айтган бу сўзлари Нилуфарнинг дилида олдин илиқ меҳр тўла изтироб, кейин аллақандай мудҳиш бир кўрқув уйғотди.

Нилуфар суратлардан биларди: ойиси ёшлигида ниҳоятда кўхлик бўлган, лекин нимадир бўлиб, биринчи эри билан муросалари келишмаган, шундан кейин ҳозирги дадасига турмушга чиққан. Ойиси бундан беш-олти йил олдин, савдо ташкилотларида ишлаб юрган чоғларида ҳам ўз хуснини йўқотмаган, бир сўзли, ўктам хотин эди. Нимадир бўлиб, ишдан тушди-ю, бирдан қандайдир чўкиб қолди. Илгари майда-чуйда нарсаларга парво қилмайдиган одам, энди чақимчиликдан бошқа иши йўқ маҳалла ойимчаларининг гапсўзларидан ҳам чўчидиган бўп қолди... Наҳот ойисининг тақдири яна такрорланса?..

Нилуфар боя уйимни, Бегимкулни елкамининг чуқури кўрсин деди. Лекин ўз уйига қайтиб бормаган тақдирда, Бегимкул билан орани очиқ қила олган тақдирда бу уйда қандай яшайди? Маҳалла-юрт, қариндош-уруғлари нима дейди? Ишхонадаги ёр-дўстлари-чи?

Ишхонадаги ёр-дўстлари-ку, тушунишар. Лекин қиз боланинг эридан чиқиб, ота хонадонига қайтиб келишини азалдан энг катта номус деб билган маҳалла-юрт-чи? Кечагина «дарвозамиз тагида йигирмата «Волга» тизилиб турди деб, ҳовлиқувдиларинг, охири нима бўлдиларинг», деб заҳарханда қилишмасмикин?

Нилуфар-ку, оғзига кучи етмаган бу ойимпошшаларнинг сассиқ гапларидан юқорироқ бўлишга қурби етар, ойиси бечора нима қилар экан? Бусиз ҳам кўнгли ярим бўп қолган мазлума, оғзи билан юрадиган маҳалла корчалонлари олдида бош эгиб қолмасмикин? Ойиси билан дадасини айтади, ҳали Бегимкул нима дейди? Унинг кетаман деганига «хўп, ихтиёр ўзларида, хоним», деб уни ўз холига қўйиб берармикин ҳали? Ҳамма ишни ҳамирдан қил суғургандек қилиб силлиқ битирадиган, сизлаб туриб, кулиб туриб, жон оладиган қайнатаси-чи? Эрта-индин бу гаплардан хабар топса, одатдагидек қўли кўксига: «Ассалому алайкум! Боракалло, сизга, боракалло!» деб кириб келиб, ойисини қўлга олмасмикин, ҳамма ёқни совға-саломга тўлдириб, унга қарши қайраб солмасмикин ҳали?

Тавба! Яна айбни ойисига тўнкамоқчи! Йўқ, ўзи емай, сенга едирган, ўзи киймай, сенга кийдирган онаизорингда нима айб?.. Даданг бечора бўлса сенинг кўнглинг ўксимасин деб, ғижжагини қўлтиқлаб, мактабма-мактаб чопганини унутдингми? Сени музика мактабида ўқисин деб, ўзи қўшимча дарслар бериб: кечаю-кундуз тиним билмаганлари ёдингдан чиқдимми?

Сен энди, топган эрининг кимлигини билганингдан кейин бу кўркисиз, жиҳозсиз, жўнгина уйда ўтган дамларнинг қадрига етяпсан. Кечалари дадангдан дутор ўрганган чоғларинг, севикли китобларингни ўқиб, тотли хаёллар оғушида сузган онларинг умрининг энг маъсуд онлари эканини, зотан, бахт деган нарса ўзи шу эканини тушунипсан. Бултур бу маҳалда эса, унинг деворлари нозик кафеллар билан безатилган, шифтига биллур қандиллар осилган, полига қимматбаҳо гиламлар тўшалган уйини кўрганингда эса... кўзларинг ёниб, бетоқат энтикмаганмидинг? Энди нима қиласан айбни онаизорингга тўнкаб?

Ҳа, нима бўлсаям дарди-алами ичида! Чунки ҳаммасига ўзи айбдор. Бегимкулни унга ота-онаси топиб бергани йўқ, ўзи топди. Нима қилсаям ҳаммасини ўзи қилди, энди жафосиниям ўзи тортади!..

Туйқусдан кўча эшик каттиқ тақиллади, ҳовлида, кўчада кучуклар вовиллади.

«Бегимкул!»

Нилуфар аъзойи бадани музлаб, кўрпада ғужанак бўлиб олди.

Олдин дадаси ётадиган катта уйнинг чироғи ёнди, гурс-гурс қадам товушлари эшитилди, сўнгра ҳовлига чиққан ойисининг енгил шип-шипи кулоққа чалинди. Ўрдадай катта ҳовли қандайдир оғир, нотинч сукутга чўмди.

— «Дадамлар... чойхонадан қайтдилар, шекилли. Бўлди. Ухлаш керак!»

Нилуфар чап томонига ағдарилиб, бошини кўрпага ўраб олди. У кўзи илиндими, йўқми, билмай қолди, ҳовлида, худди деразасининг тагида дадасининг ингичка, асабий овози эшитилди.

— Қизинг кепти — нега айтмадинг?

— «Ҳар куни келиб юрган қизингиз, келса нима бўпти?

— Бир нима бўлмаса... бу айиқполвон нима қилиб юрипти тун ярмида? Нима шивир-шивир боядан бери?

— Нима бўларди? Иккиси жиндай аразлашиб қолишипти. Эр-хотиннинг уруши, дока рўмолнинг қуриши... Қўйинг, сиз аралашманг шу ишга!

— Ҳалиям аралашмоқчи эмасман. Аммо лекин... гулдай қизимнинг умрига завола бўлдинг-да, хотин...

— Вой, ману кишини! Қизингизга нима бўпти? Егани олдида, емагани кетида, кийгани ипагу атлас! Қўлида олтин соату тилла билагузук, тагида машина!..

— Кошқийди гап машинада бўлса!..

— Сизга қолса ҳамма гап ғижжакда! Ғижжагингизни қўлтиқлаб ўн йил югурганда" битта газ плитага кучингиз етмади. Бир ойда ҳаммасини тўғрилаб берди куёвингиз. Роҳат қилиб ёқиб ўтирибсиз. Ҳайронман, шу куёвингизни кўрсангиз жинингиз кўзгайд. Мақсадингиз нима? Қизингизни ажратиб, уйингизга оп-кеп олмоқчимисиз? Қариндош-уруғ, маҳалла-юрт нима дейди?

— Маҳалла-юрт деб кимни айтяпсан?? Оғзига кучи етмаган уч-тўртта сатанглариингними? Падарига лаънат ўша... оғзи билан юрадиган отинчаларингни!.. Ўзим гаплашиб кўяман ўша суюкли куёвинг билан!

— Тўхтанг! Қош кўяман деб, кўз чиқарасиз! Тўхтанг деяпман сизга!

Овозлар узоқлашди.

Нилуфар бошини кўрпага ўраркан, юрагига куйилиб келган чексиз меҳрдан ўпкаси тўлиб:

— Дадажон! — деди пичирлаб. — Тоабат унутмайман бу гапларингизни. Қизингизман, дадажон!..

9

Бегимкул кечаси томоғи қуруқшаб уйғонди: тили тинглайига ёпишиб қолган, оғзи какра чайнагандай тахир эди.

Одатда, Бегимкул бирорта зиёфатдан қайтганда, кечаси бош томонидаги тумбочкага бир коса сут, бир чойнак кўк чой ё бир шиша Тошкент суви қўйиб ётар, кечаси билан уйқу аралаш шуларни симириб чиқарди. Бу сафар ҳам кўзини очгиси келмай қўлини тумбочка турадиган томонга чўзди, чўзди-ю, бош бармоғи чаён чакқандай жаз этиб, ўрнидан турди.

Чироқ ўчирилмаган, у ётоқхонада эмас, меҳмонхонада, диванда ётиб қолган, ҳамма ёқ ола тўполон, синган қандил, пиёла-чойнак, пачақ бўлган қадах синикларидан гиламда оёқ қўядиган

жой йўқ, унинг қўлини «жаз» этиб чаққан «чаён» ҳам қандил парчаси эди.

Ҳаммадан бурун негадир Нилуфарнинг гаплари, унинг кўксидан итариб, уйдан қочиб чиқиб кетгани эсига тушди. Бу эсалик уни қандайдир даҳшатга солди. У ётганда ҳам ечмаган туфлиси билан гиламда кўкиш жило сочиб, бодраб ётган қандил сумалаklarини, биллур қадах синикларини патир-путур босиб, ётоқхонага чиқди.

Нилуфардан ном-нишона йўқ, ётоқхонаям ағдар-гўнтар, ҳатто ташқи эшик ҳам қийғоч очик қолган эди!

Бегимкул бирдан тиззалари қалтираб, каравотга ўтириб қолди.

У эндигина, Нилуфарсиз аллақандай ҳувиллаб қолган бу тўс-тўполон хонани кўргандагина тушунди: Нилуфарсиз яшай олмайди! Нилуфарсиз ҳаёт ҳаёт эмас унга!..

Бу уй, бу мол-дунё, бу зеби зийнат — Нилуфарсиз буларнинг бир тийинлик қиммати йўқ! Агар дунёдан умиди бўлса, агар Нилуфарнинг дардида умрбод изтироб чекиб ўтаман демаса... уни қайтармоқ керак!

Падарингга кусур Ҳикматилло! Пойқадами ёкмади даюсининг! Лекин ҳозир Ҳикмат лапашангни ўйлаб ўтирадиган пайтми? Нилуфарни ўйламоқ керак ҳозир. Уни қайтариб олиб келиш йўллари ўйламоқ даркор ҳозир!

Ҳа, қайси йўл билан бўлмасин, нималар қилиб бўлмасин, қайтармоқ керак уни! Ҳамма мол-дунёсини сочиб бўлсаям, ҳатто оёғига йикилиб бўлсаям, қайтармоқ керак Нилуфарни!..

Бир томони унинг ўзидан ҳам ўтди! Нилуфар аввалданок бошқаларга ўхшамайдиган қандайдир ғалати қиз эди. Бирда ўта шўх, олов бўлса, бирда... жуда инжиқлашиб, нозиклашиб қолар, унча-мунча одамнинг акли етмайдиган нарсалар, ҳеч ким ўқимайдиган китоблар ҳақида гапиришни яхши кўрарди. Бегимкул хотинининг ҳусн-латофатини, қизлик жозибасини, вақти чоғ пайтларидаги ўзгача шўхликларини қанчалик хушласа, унинг бу одатларини шунчалик хушламас эди. Лекин, «майли, қизлигида эркаланиб қолсин» деб, хушламаганини билдирмас, «эрта бир кун кўлимга тушгандан кейин бу доноликлари ўз-ўзидан қолиб кетар, қолиб кетмаса қитиғини ўзим босиб кўярман, деб ўйлаган эди. Йўқ, босилмади! Лекин босилмаса нима қипти? Яхши кўргандан кейин унча-мунча нозиниям кўтариб, фақат маишатни ўйлайвермай, ёлғондан бўлса ҳам «Сиз яхшисиз, хотин» деб алдай қолса, кўнгил учун ўзини зўрлаб бўлса ҳам, битта-яримта китобини ўқий қолса, баъзан-баъзан у яхши кўрган киноларга, концертларга оп туша қолса бир жойи камайиб қолмас эди! Мана энди нима деган одам бўлди? Йўқ, уни қайтариб опкелиш керак! Қандай бўлмасин, алдаб-сулдабми, қайси йўл билан бўлмасин қайтариб опкелиш керак. Чунки усиз ҳаёт ҳаёт эмас! Ҳа, авваламбор адасига телеграмма бериш керак. Дарҳол, ҳозир чиқиб телеграмма бериш ё телефон қилиш керак. Келсин. Қудалари билан ўзи гаплашсин. Дадаси битиролмайдиган иш йўқ!

Бегимкул юрагида жўшқин бир истак сезиб, ваннахонага кирди.

Важоҳатидан одам кўрқулик! Юзлари, қовоқлари шишиб кетган, кўзлари қонталашган, сочлари ҳурпайган эди!

Бегимкул бирор жойдан кайфи ошиброқ келган кунлари доим ваннага тушар, илиқ душ тагида туриб узок ювинар, сув унга доим ёрдам берар, бирпасда ҳушига келтириб кўярди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Бир соатча илиқ душ тагидан чиқмай, жир бита бошлаган бўлик гавдасини ишқалаб, айикдай пишиллаб, ҳузур қилиб ювинди. Душдан чиққанида чиндан ҳам юзларининг, қовоқларининг шиши қайтган, кўзлари хийла тиниклашган, бош оғриғи ҳам анча пасайган эди.

Бегимкул мамнун бўлиб, кундузги кийимларини кия бошлади-ю, ўйлаб туриб, қайта ечинди. Ётоқхонага чиқиб, шкафдан японча кул ранг ялтироқ костюм-шимини, ҳали бир марта ҳам кийилмаган, ним сариқ ипак кўйлагини, кўйлаги рангида тугуни муштдек келадиган янги гулдор галстугини, янги қизил носкиси билан бир мартагина кийилган қора импорт туфлисини олиб кийди, кийди-ю, ўзини ойнага солиб, мамнун жилмайиб қўйди.

Катта тошойнадан унга газ мастери Бегимкул эмас, камида фан кандидати, ҳатто ёш профессорларга ўхшаб кетадиган, қадди-қомати кетворган, салобатли ва айни замонда хушсурат бир йигит мағрур жилмайиб қараб турар эди! Силлиқ таралган ва тўлқинланиб елкасига тушиб турган қоп-қора қалин сочлари эса уни ҳатто ёш рассом ё хотини танийдиган кибор композиторларга ўхшатар эди!..

Энг муҳими, бу ўхшашлик, чиройини очиб, сало-батига салобат қўшган бу янги қимматбаҳо либос Бе-гимкулнинг дилидаги бояги изтироб, бояги ишончсизликни тўзғитиб юборди.

Ҳақиқатан, бунча изтироб чекадиган нима гуноҳ қилди у? Айби... Ҳикмат лапашангга тўксон сўм қарз бермаганими? Бермаса нима бўпти? Бу латгачайнар шумшукнинг унга ўтказиб қўйган жойи борми? Агар хотини шу ишни деб, ундан аразлаган бўлса... Э, ундан нарига кетмайдими! Бегимкул унга ялинадиган жойи йўқ! Ўн гулидан бир гули очилмаган йигит, Нилуфардан юз марта яхши, юз марта кўхлик, ҳали онаси ўпмаган қизни топиб олади! Ҳали истаган қизни «гаҳ» деб қўлига қўндира олади Бегимкул! Фақат... ҳозирча уни қайтариш керак. Чунки... агар мабодо ажрашадиган бўлсаям, бугунгидай у Бегимкулни эмас, Бегимкул уни рад этмоғи, аввал тиз чўктириб, тавбасига таянтириб, кейин уйдан ҳайдаб чиқармоғи керак уни!

Бегимкул галстугини тўғрилаб, кўзгудаги ўз аксини яна бир кўздан кечирди-да, полда бодраб ётган шиша синикларини патир-путур босиб, уйдан чиқди.

10

Ўша куни Ҳикматилло ҳам ухлай олмади. Ҳеч кутилмаган бир пайтда Нилуфарнинг келиши, пул таклиф қилиши, у рад этгандаги аянчли ҳолати, бирдан ўксиб кўзига ёш олиши... бунинг ҳаммаси унинг хаёлини алғов-далғов қилиб юборганди...

Тўғри, Ҳикматилло унинг пулини ололмас эди. Агар ая қувурконга асраб қўйган етмиш сўмини бермаганда ҳам, агар пулсиз ва билетсиз қолганда ҳам, Ҳикматилло Нилуфардан пул олмас эди! Лекин... ҳўкиз бўлмасанг шундай муомала қиласанми ахир? Дарди йўқ кесак, ишқи йўқ эшак деганларидек, унинг ҳоли-руҳиясини кўриб туриб, аёллик ғурури, иззат-нафсини пой-мол қилиб бўлса ҳам, уни деб келганини сезиб туриб, тошбағир бир тўнка бўлмасанг, пулини олмасанг ҳам тузукроқ гаплашмайсанми? Кўнглини оғритмай, эҳтиёткорлик билан жавоб бермайсанми? «Раҳмат?! Пул топдим. Бекор овора бўпсиз» эмиш! Қойилман-е, сендай йигитга!

Ҳикматилло эртага учиб кетмаса ҳам бир сари эди. Бир кун бўлмаса бир кун пайт топиб, кечирим сўрар, кўнглини овлар эди. Лекин у эртага кетади. Кетгунча уни қаёқдан топади? Топганда ҳам... Йўқ, энди қулай бир пайт келмагунча у билан гаплашишнинг иложи бўлмайди. Кеча шундай пайти келганда... чиндан ҳам ҳўкизлик қилди, чиндан ҳам қишлоқлик қилди!

Ҳикматилло тонг отгунча шу алпозда ўзи билан ўзи олишиб, ўз ёғида ўзи қовурилиб чиқди. Шунинг учун ҳам бўлса керак, кеча трамвайда учраган пучуқ йигит эрталаб азбест қувурни олиб келганда... худди сувга ғарқ бўлаётган одам чўпга ёпишгандек, Ҳикматилло ҳам ишга ёпишди.

Кампирнинг уйида турадиган қизлар ҳали ўқишга кетмаган эди. Ҳикматилло уларни ҳам ишга солди. Пучуқ йигитча айтгандек, қувурни ўрнатиш қийин эмас эди. Ҳикматилло олдин стропил ёғочларини арралаб, қувурни қаттиқ сиқиб турадиган қилиб иккита темир қоқди, сўнгра қолган икки темирни икки ёнига кўнда-ланг қўйиб, сим билан чандиб ўрадида, омбур билан маҳкам тортиб қотирди, кейин шиферларни қоқди-да, қувурга тунука қалпоқча кийдириб, атрофини яхши-лаб цементлади, вассалом! Бу орада ая сабзи-пиёз тўғраб, яна ошга киришиб кетди. У дам ўчоқ бошига чопар, дам қайтиб келиб, Ҳикматиллонинг ишини кузатар, «Вой, айланиб кетай, сўйлоққинам, қўли гулда бўтамнинг, қўли гулда!» деб айланиб-ўргилар, яна хар сафар: «Қоғозига қараб ишла, пожарний меҳнатингни йўққа чиқариб, қайта буздириб юрмасин, сўйлоқжон!» деб, қўшиб қўйишни ҳам унутмас эди. Қизлар:

— Аяжон! Нега акамларни сўйлоқ дейсиз, қийшиқ тишлари йўқ-ку! — деб кулишарди.

— Ҳозир бўлмасаям, келганда бор эди! — дерди ая. Ўшанда тишлари сўйлоқ, ўзи нимжонгина, зангдай қоп-қора, кўримсизгина бир бола эди, мана энди филдек йигит бўлди. Биттанг этагидан ушланглар, сўйлоққинамни!

Қизлар қотиб-қотиб кулишар, Ҳикматиллонинг ўзи ҳам бу сафар кампирнинг «сўйлоқ» деганига ранжимай, қизларга кўшилиб илжайиб кўярди.

Хуллас, соат бирга қолмай иш тугаб, бетиним кулган ёқимтой қизлар даврасида ош ейилиб бўлди.

Самолёт Тошкент вақти билан кечқурун тўрт яримда учар, аэропортга бир соат олдин чиқилгандаям ҳали сал кам уч соат вақт бор эди.

Нима қилиш керак? Ҳикматилло ўйлаб туриб, Бегимкулга боришга қарор қилди.

Ҳикматилло, гарчи кеча ая масаласида хаёлан Бегимкул билан баҳслашган бўлса ҳам, пул воқеасидан кейин уни кўришга сира тоқати йўқ эди. Айни замонда савоб қилсанг бутун қил, деганларидек, аяни тинчитиб кетгиси келар, «наҳот у ноинсоф, ая бечорадан ҳам бир нарса умид қилса», деган фикр унга тинчлик бермас, лекин энг муҳими — Нилуфар ҳақида бир нарса билиб кетгиси келар, буни эса Бегимкулдан бошқа ҳеч ким айтиб беролмас эди!

Ҳикматилло жуда тортинчоқ бўлсаям, кўрқоқлардан эмас. Тортинчоқлик бошқа, кўрқоқлик бошқа. Лекин унинг ёмон бир одати бор — катталарнинг олдига кириб бир нарсани илтимос қилишни сира хушламас, одатда шундай пайтларда беихтиёр довдираб қоларди. Бунинг устига райгазнинг кўримсизгина биноси олдида, кеча Бегимкул айтган енгил машиналар, «Москвич», «Жигули», ҳатто янги «Волга»лар саф тортган, қимматбаҳо пальто ва шляпа кийган салобатли одамлар эшик олдида навбат кутиб туришарди. Шу боисданми, Ҳикматилло олисроқда иккиланиб тўхтади. Навбат кутишдан фойда йўқ, бу салобатли одамлар турганда навбатсиз кириш эса осон эмас лекин аяга ваъда бериб қўйиб, энди «одам кўп экан, киролмадим», деб қайтиб бориш ундан ҳам оғир эди!

Ҳикматилло фуражқасини тўғрилади, гимнастёркасининг этақларини тортиб, қаддини ростладида юраги гурс-гурс урганича, шитоб билан юриб борди. Одамлар, ҳатто шляпа кийган салобатли кишилар ҳам бостириб келаётган сержант олдида беихтиёр чекинишиб, йўл беришди, лекин эшикка борганида, йўлакда турган йўғон эркакшода хотин йўлини тўсди:

— Букага ўхшаб, ҳаммани сузиб, ўтиб кетаман деяпсанми? Навбатинг қани?

— Мен... бошлиққа айтадиган бир оғизгина гапим бор!

— Ҳаммаям бир оғиз гап учун туришти бу ерда! Навбатсиз кирадиган... бошингда тожинг борми?

Ҳикматилло бир зум гап тополмай дудукданиб қолди-ю, кейин кўкрак чўнтагидан шартта хужжатларини чиқарди.

— Ўртоқлар... Мен икки соатдан кейин Сибирга... Узоқ Шарққа учишим керак. Мана, самолёт билетим! Бир минутлик ишим бор, илтимос қиламан, ўртоқлар!

Орқадан: «Рухсат беринг!», «Солдат экан, майли кирсин!» — деган хитоблар эшитилди. Эркакшода хотин бир нима деб тўнғиллади-да, йўл берди.

Узун, тор йўлак ғира-шира, эшик тепасидаги ёзувлар яхши кўринмас, лекин йўлакда ҳам одам кўп эди. Тепасига «старший мастер Б. Қулажонов» деб ёзилган эшикнинг олдида, айниқса одам гавжум эди. Ҳикматилло яна хужжатлари билан самолёт билетини дастак қилиб, зўрға ичкарига кирди.

Бегимкул битта стол, битта шкаф базўр сикқан торгина хонанинг тўрида, тирсақларини бир даста қоғозга тираб, бошини чангаллаб ўтирар, унинг қаршисида новча бир одам, кўлтиктаёққа суяниб, ғоз турарди.

Ҳикматилло Бегимкулни бир таниб, бир танимай қолди. Унинг эгнидаги қимматбаҳо кул ранг костюми, фақат костюми эмас, оёғидаги туфлиси, кўйлаги ва галстугигача қандайдир

ялтиллаб турар, одатдаги патак сочлари силлиқ таралган, ўзиям райгазнинг ходими эмас, сахнага чиқишга ҳозирлик кўрган машҳур артистга ўхшар, фақат қош-қовоғи бир оз шишинқираган эди.

Эшик очилганда бошини кўтарган Бегимқул Ҳикматиллони кўриб ўрнидан турди, сўнг негадир қайта жойига ўтириб, қўлтиқтаёқли одамга юзланди:

— Хўп, сиз бораверинг. Эртага пожарний инспекторни юборамиз...

Новча одам қўлтиқ таёғи билан полни дук-дук уриб:

— Жума куни шанбада юбораман деб ваъда қилувдингиз, — деди ранжиб. — Шанба куни душанбада дедингиз. Энди яна эртага дейсиз! Сизда лафз деган нарса борми ўзи, ўртоқ мастер?

Бегимқул ранги ўчиб, бир Ҳикматиллога, бир новча одамга қаради.

— Оғзингизга қараб гапиринг, ака!

— Сиз ҳам дўқ урманг. Кекирдагимга келди! — деди новча одам, яна қўлтиқтаёғини тўқиллатиб.

— Ҳадеб, инвалидлингизни писанда қилаверманг! Кўриб турибмиз!

— Ҳей, ноинсоф! Мен писанда қиялганим йўқ. Аммамнинг тўйида отдан йиқилиб айрилганим йўқ мен бу оёқдан! Борим шу бўлса нима қилай? Айт, нима қилай? Ўша ҳаммадан олган жиғилдон пулингни мен ҳам берсам бўладими?

Бегимқул қон талашган кўзлари олайиб ўрнидан турди.

— Қанақа жиғилдон пули? Нима деяпсиз ўзи?

— Кўзингизни лўқ қилмай кўя қолинг, ука! Инспекторингизни юборинг, у ёғини мен ҳам юрт қатори бир нима қиларман!

— Айтяпман-ку, эртага юбораман деб! — Бегимқул уф тортиб Ҳикматиллога юзланди. — Мана, кўряпсанми, аҳволни? Хўп, сиз бораверинг, амаки, — деди у, тўсатдан негадир паст тушиб. — Иложи бўлса юбораман инспекторни. Ёрдам берамиз, амаки...

— Шундай бўлсин, ука. Умрингиздан барака топинг, иним... — новча одам қўлтиқтаёғини дўқиллатиб, хонадан чиқди.

— Кўрган кунимиз мана шу! Жонга тегиб кетди! — Бегимқул йўғон панжаларини сочларига суқиб, жойига ўтирди. — Хўш, хизмат?

— Хизмат... мен ҳам шу иш билан келдим, оғайни.

— Қанақа иш?

— Газни айтаман. Ая газ ўтказиб уйига батарея қурдирган экан. Кеча азбест труба топиб, қувуркон ўрнатиб бердим. Ҳаммаси қонуний! Энди.. ё ўзинг бориб, ё одамингни юбориб, газни ёқтириб берсанг...

— Раҳмат! Энди бир камим аянинг газ қузури эди! — деди Бегимқул афтини буриштириб. — Ўзим жонимдан тўйиб турибману, сен бўлсанг...

— Менга қара, Бегимқул. Наҳот шу бечора кампирдан ҳам бир нарса умид қилсанг?

— Нима? Нима дединг? — Бегимқул қўлларини столга тираб, қадини ростлади. Ҳикматилло ҳам ўрнидан турди.

— Лекин билиб, кўй, сенга берадиган бир тийин пули йўқ. Бирок... шу бугун, ҳозир... хоҳласанг бориб кўр, хоҳламасанг... кўрмасданок ишини тўғрилаб берасан. Гап шу! Мана ҳужжатлари!

— Агар тўғрилаб бермасам-чи? — деди Бегимқул. У айикдай бесўнақай гавдасини стулга ташлаб, Ҳикматиллога таажжуб аралаш нафрат билан тикилди.

— Агар тўғрилаб бермасанг... ҳозир, олдиндан чиқаману, бошлиғингга кираман. Ўзинг биласан. Мен солдатман. Икки соатдан кейин учишим керак. Қабул қилади! Ҳаммасини гапириб бераман!

— Масалан, нимани гапириб берадилар? Билсак бўладими? Нима, пора устида тутиб олдингми?

— Тутиб олдими, йўқми, нима дейишимни ўзим биламан! Лекин айтиб қўяй — яхши бўлмайди!

— Ёпирай, а? — Бегимқул шишган қовоқларини укалаб илжайган бўлди. Лекин унинг бу кулгусида кечаги манманлик эмас, аллақандай аянчли бир нарса бор эди. Ҳикматилло аянинг ҳужжатларини йиғиштириб олиб, чўнтагига солди.

— Шошма! Ҳужжатларини кўрай-чи?

— Мана! — Ҳикматилло чангаллаб олган қоғозларни қайта столга ташлади.

— Майли, ая учун... Сенинг бу... қўполлигингга кабинетдан ҳайдаб чиқариш керак эди-ю, ая бечоранинг туз-нони учун!

Бегимқул кампирнинг аризасига бир нима деб ёзди-да, Ҳикматиллога узатди. — Ма. Эртага олтинчи хонага келиб учрашсин. Бориб ёқиб беришади. Хўш, тагин нима гапинг бор?

Ҳикматиллонинг бошқа ҳеч қанақа гапи йўқ, у ўзи Бегимқулдан гап кутар, бутун қалби, бутун вужуди билан Нилуфар ҳақида бир нима дейишини кутарди. Бироқ Бегимқул яна боягидай бошини чангаллаб, айикдай бесўнақай гавдаси билан стулни ғичирлатиб, оғир тебраниб ўтирарди.

— Хўп, хайр бўлмаса...

— Тўхта!

Бегимқул ранги ўчиб, ўрнидан турди. Бақувват қоматини олдинга ташлаб:

— Кеча... — деди салмоқлаб. — Кеча нима мақсадда борувдинг менинг уйимга?

Ҳикматилло бир нафас сўз тополмай дудукланиб қолди.

— Гапингга тушунмадим. Ахир... сен ўзинг...

— Нимасига тушунмайсан? Кеча сен аблаҳ бориб, уйимни бузиб кетдинг! Ким чақирувди сени? Сени деб... ўша лаънати тўқсон сўмни деб... хотиним кетиб қолди!

Ҳикматилло беихтиёр олдинга талпиниб:

— Қачон? — деб юборди.

— Кечаси... Ҳа, нега ишшаясан? Хурсандмисан ё? — деди Бегимқул. — Лекин билиб қўй: агар сен уни... агар ораларингда бир гап бўлса... яхшилик кутма мендан! Биласан-ку, мени!

Бегимқул бурун катаклари пирпираб, оёғи билан стулни бир четга суриб, столни айланиб ўта бошлади. Яхшиям шу пайт эшик шитоб билан очилиб, хонага бир гуруҳ одам ёпирилиб кирди.

— Уят эмасми, солдат? Бир оғиз гапим бор деб, бир соат кутдирдингиз-ку?

— Сизга кириш министрға киришдан ҳам қийин бўп кетди-ку, ўртоқ мастер?

Бегимқул сочлари хурпайиб, бир Ҳикматиллога, бир ёпирилиб кирган одамларга қаради, сўнг, олдинда турган эркакшода хотиннинг қўлидаги қоғозни юлиб олди.

— Нима керак сизга? Газми? Мана! — у аризага бир нима деб ёздида, иккинчисининг қўлидаги қоғозни юлиб олди.

— Сизгаям газми? Мана! Қани, оп келинлар! Тагин кимга газ керак? — Бегимқул, худди талвасага тушиб қолган одамдай, ғалати ҳаракатлар қилар, ўзича ишшаяр, кўзларини қисар, одамларнинг аризасига пала-партиш имзо чекиб, юзларига отар эди...

Ҳикматилло негадир юраги безиллаб хонадан чиқаркан, Бегимқулнинг:

— Қани, тагин ким бор? — деб хириллаганини эшитиб қолди. — Бу дунёда ҳамма яхши, ҳамма пок! Ёлғиз Бегимқул ифлос! Ҳеч кимда жиғилдон йўқ. Ёлғиз менда бор жиғилдон! Ҳамманг фаришта, ёлғиз старший мастер аблаҳ! — дерди Бегимқул.

11

Ҳикматилло соатига қаради: вақт икки яримдан ошган, аэропортга етиб боришга бир соатгина фурсат қолган эди!

Ҳикматилло катта кўчага чиқиб кўлини кўтарди. Бахтига ғиз-ғиз учиб ўтаётган машиналарнинг биринчисиёқ ёнгинасига келиб тўхтади. Лабига сигарета қистириб олган ёшгина йигитча кабинадан бошини чиқариб қичқирди:

— Қаёққа, солдат?

— Аэропортга.

— Уч сўм!

— Хўп. Гап пулда эмас, ука. Фақат... олдин мана бу ерда бир жойга кириб, чамадонимни оламин... Кейин... Чилонзордаги бир аптекага шундой бош суқиб ўтамиз!

Шофёр йигитча оғзидаги сигаретасини тўғрилаб, ҳуштак чалиб юборди.

— Гап пулда эмас дейсизу, уч сўмга бутун шаҳарни айланиб чикмоқчисиз, солдат!

Ҳикматилло, худди машинани ушлаб қоладигандай унинг эшигига тирмашди.

— Хўп, укажон, уч сўм эмас, тўрт сўм берай.

— Беш сўм! — деди йигитча. — Шундаям солдатлигингиз ҳурмати.

— Бўпти. Кетдик! Ҳикматилло эшикни шахт билан очиб, ўзини орқа ўриндикқа отди.

Шофёр йигитча машинага газ бераркан, орқасига бир караб қўйди.

— Девдек солдат... аптекада нима қиласиз?

— Ҳа, шу.. бир иш бор эди... — Ҳикматилло йигитчанинг гапдонлигини хушламай кўзини юмди.

«Ҳа, у хўкиз! Дарди йўқ кесак! Тўнка! Тўнка бўлмаса кеча шунақа муомала қилармиди? Ахир Ҳикматилло кеча Бегимкулни йўқлаб борганида унинг, Нилуфарнинг аҳволи-руҳиясини билди-ку?

Унинг худди қафасга тушган қушдай мунғайиб қолганини кўрди-ку?

Мунғайиб қолганини!.. Мунғайиб қолса... ким унга бошда Ҳикматиллонинг энг яхши туйғуларини поймол қилиб, бу... тўнғиз табиат олғирнинг тилёғламаликларига, еохта мардикларига уч деган? Ким унга?..

Яна бошлади! Ўша тошбағирлиги, ўша аҳмоқона қайсарлиги яна бошланди! Ахир ким янглишмайди бу дунёда?

«Болам! — дегувчи эди марҳум отаси. — Бенуксон парвардигор! Хато қилмайдиган одам бўлмайди. Ҳамма ёмон, ёлғиз мен яхшиман, деб гердаяверма, ўғлим...»

Йўқ, у хумкалла кеча ҳеч нарсага тушунмаган экан. У фақат энди, Нилуфар кечаги шоҳона уй-жойи, беғам-беташвиш туюлган турмуши, ҳар қанақа одамнинг ҳавасини келтирадиган жиҳозлари — ҳаммасини тарқ этиб, ташлаб кетди, деган гапни эшитгандагина унинг қалби, унинг дардларига тушунгандай бўлди!

Негадир яна китоб ҳақидаги кечаги гап эсига тушди Ҳикматиллонинг:

«Кетриннинг тўлғоқ азобида ўлиши... Генрининг кўз ёшларидай тинимсиз ёққан ёмғир... Мен йиғлайвериб эсим кетувди... Бироқ... Биласизми, Ҳикмат ака, Кетрин ўлади-ю, шундай бўлсам у менга энг бахтли, энг бахтли аёл бўлиб туюлади...»

— Нега?

— Чунки шундай... олижаноб йигит! Шундай... пок севги!»

Ҳа, у тошбағир! Ўжар бир тўпори!

— Нима — деди шофёр йигитча, кўзларини катта очиб. — Кимга гапиряпсиз, ака?

— Йўқ, йўқ, ўзим... мана, келдик, тўхтанг. Ҳикматилло чамадонини қандай олиб чикқанини ҳам, ая билан қандай хайрлашганини ҳам билмайди, фақат лабларида кампирнинг нордон кўз ёши-ю, қулоғида йиғлаб айтган сўзлари қолди:

«Умрингдан барака топ, ой бориб омон кел, айнаниб кетай сандан, сўйлоқжон!»

У бир парча қоғозга аптеканинг адресини ёзиб берди-да, орқа ўриндикқа ўтириб, яна хаёлга толди. Бу сафар, назарида, бир дақиқа ҳам ўтмади, шофёр йигитча машинага тормоз берди.

— Мана, келдик, акажон. Аммо илтимос — кутди-риб қўйманг. Ҳозирнинг ўзида беш

сўмлик йўл юрдингиз...

Кечаги таниш кўча, таниш уйни кўрганда Ҳикматилло юраги бир ҳаприқиб, эшикни очди, очди-ю, ўнг қўлдаги катта ялтироқ витрина орқасида дори-дармонлар тўла шкафлар ёнида, кўзойнакли кексароқ бир аёл билан гаплашиб турган Нилуфарни кўрди.

Нилуфар, эғнида оқ халат, бошида оқ қалпоқча, қўлида қандайдир қутича, бир кўзонакли аёлга, бир тўсманинг бу томонида турган чолга қараб ниманидир тушунтирмоқда эди.

Ҳикматилло, гўё унинг кўриб қолишидан қўрққандай, сал орқага тисарилиб, тротуарга чиқмоқчи бўлди, лекин худди шу пайт, Нилуфар бошини кўтариб, у томонга қаради...

Ҳикматилло турган жойида қотиб қолди.

Нилуфар қўлидаги қутичаларни чолга узатганича, бир зум кўзларини катта очиб, унга тикилиб турди, сўнг ёнидаги кўзойнакли аёлга бир нима деб тез-тез гапирди-да, қутичаларни тўсмага қўйиб, шкафлар панасида ғойиб бўлди...

— «Чиқади!» — ярқ этди Ҳикматиллонинг миясида.

Нилуфардан кейин кекса аёл ҳам Ҳикматилло томонга тикилиб қаради, лекин уни кўролмади шекилли, кўзойнагини артиб, бурнига қайта қўндирди.

— Ҳой, ака! — шофёр йигитча захарханда билан бошини кабинадан чиқариб қаради. — Келган жойингизни танияпсизми ўзи? Ё ваъда қилган вақтларига етиб келмадиларми?

— Ким?

— Ким бўларди, ўша аптеканинг олдида кутиб тураман деб, ваъда берган жононни айтаман-да!

Ҳикматилло унга жавоб бермай шиддат билан юриб аптекага кирди.

Ичкарида одам кўп эмас. Тўсманинг орқасида қалин дафтарга ниманидир ёзиб ўтирган кўзонакли аёл эшик очилиши билан бошини кўтариб, Ҳикматиллога қаради.

Ҳикматилло тўғри унинг олдида борди.

— Мумкин бўлса менга... Нилуфар... Нилуфар Қосимовани чақириб берсангиз...

— Нилуфар... — аёл кўзойнагини тагидан Ҳикматиллога диққат билан разм солди. — Нилуфархон... жуда банд эдилару...

— Менга бир минутга, бор-йўғи бир минутга, опа... Аёл елкасини қисди-да, ручкасини дафтарга ташлаб, ичкарига кириб кетди.

Ҳикматилло дорига келганлар унга хўмрайиб, кассир билан тайёр дорилар бўлимида ишлаётган ёш жувон эса ниҳоятда қизиқсиниб қараётганларини сезиб, тескари бурилди.

Кўзойнакли аёл сал ўтмай қайтиб чиқди.

— Кечирасиз, ука... Нилуфархон жуда банд эканлар, чиқолмайман дедилар...

Кимдир пиқ этиб кулди, кимдир йўталди...

«Ҳа, албатта, чиқмайди, албатта банд... Кечаги муомалангдан кейин ўзини ҳурмат қилган қайси одам сен билан гаплашгиси келади, қайси қиз башарангни кўргиси келади?...»

Ҳикматилло тишини тишига босиб, шартта бурилди, бурилди-ю, беихтиёр орқасига тисарилди. Остонада, оёқларини кериб, Бегимқул турарди!

Ранги девор, кўзлари қисилган Бегимқул Ҳикматилло бурилиб қараши билан, сузишга чоғланган буқадай бошини эгиб:

— Сен! — деди хириллаб. — Сен аблаҳ қачон тинч қўясан хотинимни?

У бир сакрашда Ҳикматиллога етиб келиб, ёқасига чанг солди.

Торгина хонани хотин-халажнинг қий-чуви тутди.

Бир йил аввал аянинг уйида бўлган мана шундай олишувда Бегимқул Ҳикматиллони самбо услубида бир силташда ағдариб, кулиб туриб, пийпалаб ташлаган эди.

Бу сафар ҳам у Ҳикматиллонинг бўйнидан олиб самбочасига бошидан ағдариб отмоқчи бўлди. Лекин армияда бу услубларни ўрганган Ҳикматилло ағдарилаётиб, ўзини ўнглаб олди-ю, тисарилиб бориб, деворни ушлаб қолди. Худди шу пайт, Бегимқул Ҳикматиллони бошидан

ошириб отган пайтда Нилуфарнинг:

— Ҳикмат! Ҳикмат ака! — деган аччиқ фарёди тор хонани зир титратди.

Бошини буқадай эгиб, яна хужумга чоғланган Бегимкул ялт этиб тўсма олдида пайдо бўлган Нилуфарга қаради.

— Ҳаа... Ҳикмат акаларига ёрдамга келдиларми? Сен... Сен фоҳиша!.. — Бегимкул оғир тебраниб бориб Нилуфарнинг сочига чанг солди.

Ҳикматилло жон ҳолатда унга отилиб елкасидан кучоқлаб олди. Лекин Бегимкул қўлини бир силтаб, Нилуфарни отиб юборди. Нилуфар учиб бориб, боши билан ойнаванд кассага урилди-ю, цемент полга чалқанча қулади.

Синган ойна парчалари ёмғирдай ёғилиб, хона қий-чув бўлиб кетди. Кимдир эшикка отилди, кимдир: «Тез ёрдам!» деб қичқирди.

Бояги кўзойнакли аёл қўллари қалтираб, тўсма орқасидан югуриб чикди.

— Нилу! Азизим, Вой, ким бор, «Тез ёрдам!» «Тез ёрдам»га чопинглар!

Ҳамон Бегимкул билан олишаётган Ҳикматилло бу нидони эшитиб, бор кучи билан рақибини четга отди-да, Нилуфар томон интилди.

Нилуфар, кўзлари юмуқ, секин инграб ётар, унинг ўнг қулоғидан сизиб чиққан қон, жингалак сочлари орасидан бўйнига оқиб тушмоқда эди.

Кўзойнакли аёл, ҳамон қўллари титраб, Ҳикматиллога қаради.

— Боринг, чопинг! «Тез ёрдам»ни чақиринг! Йўқ, тўхтанг, Валя... телефонга чоп! Машина чақир!

— Менда машина бор. Тайёр машина бор! Ҳикматилло полга тиз чўкиб, Нилуфарнинг қўлини олди. — Нилу!

— Бор бўлса... кўтаринг! Тезроқ кўтаринг буни! Шу пайт эшик очилиб, хонага милиционер, милиционер билан бирга унга нималарнидир тушунтирган, бир-бирини бўлиб гапирган бир гуруҳ хотин-халаж кириб келди.

— Бу нима тўполон? Нима бўляпти ўзи бу ерда? Ҳикматилло бу ўктам овозга эътибор бермай, Нилуфарни даст кўтариб ўрнидан турди. Нилуфарнинг қулоғидан сизиб чиққан қонни кўрганда бирдан жимиб қолган Бегимкул милиционерга қараб талпинди.

— Ўртоқ милиционер. Мен хотинимни... ўйнаши билан тутиб олдим! Мана шу сержант... хотинимнинг ўйнаши! Ушланг уни, ўртоқ милиционер!

Милиционер бир Нилуфарни даст кўтариб олган Ҳикматиллога, бир Бегимкулга қараб:

— Ўртоқ сержант! — деди журъатсизлик билан. — Мумкин бўлса...

— Кўриб турибсиз-ку, аҳволни! Мен буни касалхонага қўйиб, айтган жойингизга бораман. Айтинг, қаёққа борай?

— Милицияга. Чилонзор милициясига! — Ҳикматилло милиционернинг гапига бош ирғаб жавоб берди-да, эшикни тепиб очди, очаркан, Бегимкулнинг:

— Йўқ, кечирасиз! — деб хириллаганини эшитди.— Ўйнашларни қўйиб юбориб, биз бегуноҳни опкетасизми? Йўқ, кетмайди бу ишингиз, ака, кетмайди!

Нилуфар ҳушидан кетгани йўқ, у бўлган гапларнинг ҳаммасини билиб ётди. Фақат ўнг қулоғи шанғиллаб, бошининг бир томони тинимсиз ғувиллаб тургани учунми, бўлган воқеалар худди тушида рўй бераётгандай, қулоғига чалинган узук-юлуқ гаплар ҳам ўнгида эмас, тушида эшитилаётгандай туюларди унга.

Кўз олдини қоплаб олган бу туман, касалхонада уст-устига икки марта укол қилганларидан кейингина хиёл тарқади, бошининг ғувиллаши ҳам сал пасайгандай бўлди, фақат ўнг қулоғининг санчиб оғриши тинмас эди.

Уни жарроҳлик бўлимининг тўрт кишилиқ палатасига жойлаштирилган, хонадаги каравотларнинг биттаси бўш, қолган иккитасини автомобиль тагида қолиб оёғи синган семиз бир хотин билан тиззасини боғлаб, қўлтиқтаёқда кириб-чиқиб юрган ёшгина қизча эгаллаган

эди.

Қабул бўлимнинг врачлари билан уст-устига икки марта укол қилган ҳамшира хотин: «Кўркманг, бир ҳафтадан кейин туриб кетасиз, фақат бир-икки кун бошингизни қимирлатмай ётинг», деб чиқиб кетишгандан кейин Нилуфар, худди кечагидай яна бирдан ўпкаси тўлиб, пиқ-пиқ йиғлаб юборди. Лекин бу йиғи кўпга чўзилмади; унинг хўрлигини келтирган ҳақорат туйғуси сал ўтмасдан тарқаб, қандайдир руҳий енгиллик билан алмашди.

Ҳа, унинг инсоний қадрини, аёллик ғурурини шафқатсиз топтаб, шафқатсиз калтаклашди, таниш ва нотаниш одамлар олдида, бирга ишлайдиган ёр-дўстлари олдида энг ёмон сўзлар билан хўрлашди, ҳақорат қилишди. Лекин чуқурроқ ўйлаб қараса, бу ҳақоратлар унинг, Нилуфарнинг хатолари учун қайтган бир жазо экан! Бу жазо уни ёшлик хатоларидан, Бегимкулнинг сохта мардликлари, шоҳона уй-жойлари, зеб-зийнатларига учиб қилган енгилтаклигидан — ҳаммасидан кутқарган, бу жазо билан у гўё ўз гуноҳларини ювган эди.

Ҳа, у худди ўғрилиқ қилиб қўлга тушган киссавурдай, ёмон йўлга кирган саёқ хотиндай калтак еди, «ўйнаш» деган тухмат гап эшитди, лекин буни эшитиш қанчалик оғир бўлмасин, бу калтак, бу ҳақорат уни Бегимкулга боғлаб турган сўнгги ришталарни узди! Кечаси Бегимкул излаб борганини билганида Нилуфар ўзини худди ўргимчакнинг тўрига тушган пашшадай ожиз сезган эди. Энди бу тўр узилди. Пихини ёрган уста ўргимчак ўзи тўқиган тўрни ўзи узди.

Кечаси ойиси қанча уришмасин, дадаси қанча ялинмасин, Нилуфар Бегимкул билан гаплашишни истамасди. Эрталаб эса унга билдирмай, девор-дармиён қўшниларининг эшигидан чиқиб қочди.

Кейинроқ Бегимкул уни излаб аптекага ҳам келди, лекин Нилуфар яна чиқмади. Эрининг тинч қўймаслигини-ку, Нилуфар билар эди. Бироқ, Ҳикматилло...

У нега келди, нега учиб кетмади — Нилуфар шуни билолмай аросатда эди!

Нилуфар Ҳикматиллонинг қандай келганини, машинадан қандай тушганини, уни кўриб кўчада тўхтаб қолганини — ҳаммасини кўрган эди. Лекин барибир чиқмади, кечаги воқеадан кейин Нилуфар Ҳикматилло билан учрашишни, у билан гаплашишни истамас эди. Агар у эшик тирқишидан Ҳикматиллони кузатиб турмаганида, агар тўсатдан кўчадан кириб келиб, Ҳикматиллога човут солган Бегимкулни кўрмаганида у ҳеч қачон югуриб чиқмас, Ҳикматилло билан ҳеч қачон учрашмас эди!

Мана энди нима бўлди? Бегимкул-ку, майли! Йўқ, Нилуфар фақат Ҳикматилло эмас, Бегимкулга ҳам ёмонликни раво кўрмайди. Унга ҳеч қандай даъвоси йўқ, ҳамма айб унинг ўзида. Ўзи бошда енгилтаклик қилди. Жазосиниям ўзи тортяпти. Шу жазо, шу ҳақорат билан оралари очик бўлса бас, бошқа ҳеч нарса керак эмас унга. Лекин... Ҳикматилло нима бўлади? Бегимкулнинг бояги тухмати билан надоматга қолмасмикан ҳали? Тергов деб, бошқа деб ушланиб қолмасмикан, ушланиб қолиб, армиядаги бошлиқлари олдида юзи шувут бўлмасмикан?

Хонага қўлида кучоққа сиғмайдиган катта пакет, ҳамшира хотин кирди.

— Ишхонангиздан қизлар келишди. Мана, хат бе-риб юборишди.

«Нилу! Жонгинамиз Нилу! Қалайсан, тузукмисан? Врачлар тузук дейишди. Хафа бўлма, Нилу! Сендай пок, сендай меҳрибон қизга қўл кўтарган безори ўз жазосини тортажак!

Тезроқ тузалиб чиқ. Сени қаттиқ ўпиб, дўстларинг».

Аптеканинг ҳамма ходимлари қўл қўйган бу хатнинг тагига:

«Керак бўп қолар деб, сумкангни ҳам оп келдик. Эҳтиёт бўл, анча пул бор экан ичида» деб ёзиб қўйилган эди.

— Қизлар кутиб туришипти. Уларга айтадиган гапингиз йўқми, синглим?

— Йўқ... — Нилуфар «култ» этиб ютинди. У бир ўйи Ҳикматиллони сўраб хат ёзиб чиқармоқчи ҳам бўлди, лекин уялди.

Қизлар ёзиб киритган икки оғизгина бу хат Нилуфарга худди мўъжаз бир малҳамдай таъсир

этди-ю, таранг тортилган асаблари мойлангандай юмшаб, ухлаб қолди.

У қанча ухлади, билмайди. Бир маҳал кулоқлари тагида: «Синглим, ҳа, синглим», деган овозни эшитиб кўзини очди. Хона хира кўкиш шуълага чўмган, нариги каравотдагилар уйкуга кетган, тепасида таниш ҳамшира хотин турарди.

— Бир солдат йигит кеп турипти. Кўрмасам бўлмайди деб ялиниб қўймапти... Нима қилай, синглим?..

Ҳамшира хотин гапини тугатмаган ҳам эдики, остонада... елкасида калтагина оқ халат, кўлида қоғоз кутига солинган торт, Ҳикматилло кўринди.

Ҳамшира хотин унга стулни суриб берди-да, лабига бармоғини босиб, оёқ учида юриб чиқиб кетди.

Ҳикматилло, худди гуноҳкор одамдай кўзлари жавдираб, стулга омонатгина ўтирди.

— Қалайсиз, Нилу?

Нилуфар индамади, унинг бир нима дейишга мажоли йўқ эди.

Ҳикматилло ҳамон кўзлари гуноҳкор жавдираб, кўлини унинг кўлига қўйди, нариги каравотдагиларга қарай-қарай, қандайдир дудуқланиб, ҳаяжонланиб, шивирлади:

— Мендан ўтди, кечиринг, Нилу. Кеча мен... Сиз кетгандан кейин... ҳаммасига тушундим. Ҳаммасига... Эшитяпсизми, Нилу?

Нилуфар бирдан куйилиб келган кўз ёшини аранг тўхтатиб қолди, лаблари билинар-билинемас қимирлаб:

— Ўзингиз... — деди. — Сизга бир нима дейишмадими?

— Мени нима қилишарди? Ҳаммаси... аҳмоқона гап!

— Нега бўлмаса учиб кетмадингиз?

— Эртага... эрталаб учяпман.

— Билетингиз нима бўлди?

— Куйди. Ярим пули куйди.

— Вой, пул... пулни қаёқдан олдингиз?

— Сахрода эмасмиз-ку! Ая деган бир кампир бор. Биласиз-ку, биз ижарага турган уйнинг эгаси...

— Тўхтанг. Менда пул бор. Тумбочкамин очинг. Сумкам бор.

Ҳикматилло: «Раҳмат, кераги йўқ!» демоқчи бўлди-ю, Нилуфарнинг юзидаги ҳаяжонни кўриб, итоаткорлик билан тумбочкадан таниш қизил чарм сумкани олди. Сумкада чиндан ҳам йигирма беш ва эллик сўмликлардан иборат бир даста пул бор эди.

— Ана, кеча айтсам ишонмовдингиз. Мен жуда... пулим кўп. Қандил пули!

— Нима? — деди Ҳикматилло тушунмай.

— Йўқ, шунчаки.. қандил пули дейман. Биллур қандил! — Нилуфар маънос кулимсиради. — Олинг. Қанча керак бўлса — шунча олинг.

— Раҳмат. Мана эллик сўм олдим. Борган заҳоти қайтараман! — Ҳикматилло остонада пайдо бўлган ҳамшира хотинни кўриб, ўрнидан турди. — Умуман... мен хат ёзаман... Ҳаммасини... ҳаммасини айтаман, Нилу! Адресингиз...

— Адресим... адресимни ўзим ҳам билмайман...

— Майли. Мен Главпочтамтга ёзаман хатимни. Ўзингиз бориб оласиз. Ўшанда... ҳаммасини тушунтириб ёзаман. Эшитяпсизми, Нилу, ҳаммасини?

Нилуфар индамай кўзини юмди. У ўзи билан ўзи олишар эди...